

Бібліотека поета

У
КРАЇНСЬКОЮ
МУЗОЮ
НАТХНЕННІ

(Польські поети,
які писали українською мовою)

Радянський письменник
Київ-1971

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

*М. П. Бажан, О. Є. Засенко, С. А. Крижанівський,
А. С. Малишко*, *М. Л. Нагнибіда, Л. М. Новиченко,
Л. С. Первомайський*

Упорядкування та примітки
кандидатів філологічних наук
Р. Ф. Кирчіва та М. П. Гнатюка
Вступна стаття
Р. Ф. Кирчіва

7-4-3
435—71М

Львівська друкоофсетна фабрика «АТЛАС»

МОВОЮ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Україна, її природа, історія, культура віддавна привертала увагу багатьох письменників різних народів. Але найбільше це зацікавлення позначилося в літературах двох сусідніх слов'янських народів — російського і польського. Романи і повісті Ф. Глінки, В. Нарезного, історичні поеми К. Рилєєва, балади А. Муравйова, «Полтава» О. Пушкіна, славнозвісні «Тарас Бульба» й українські оповідання М. Гоголя, твори О. Сомова, Є. Гребінки та багатьох інших авторів широко спопуляризували і наміцно утвердили українську тему в російському красному письменстві. На основі масового захоплення українською тематикою у польській літературі навіть виникло і набуло відповідного теоретичного окреслення спеціальне поняття «українська школа» — поняття, яке, як відомо, твердо увійшло в історію культури. Саме маючи на увазі жваве зацікавлення Україною російських і польських письменників, А. Міцкевич відзначав у 1841 р. в одній із своїх лекцій про слов'янські літератури: «Україна... стала місцем зустрічей, поетів... Поети обох народів — Залеський, Пушкін, Рилєєв, Гоцинський зустрілися на Україні біля тих самих джерел натхнення, оспівали тих самих її героїв. Відмінний у них спосіб трактування предмета,

різний вибір перспективи, але один критик слушно зауважив, що їхні поезії могли б скласти гармонійну цілість, прекрасну козацьку рапсодію»¹.

Одним із своєрідних (і, до речі, дуже слабо висвітлених) аспектів польського літературного зацікавлення Україною є творчість цілого ряду авторів-поляків, що писали українською мовою.

* * *

До українського слова зверталися ще старопольські письменники. У їх творах виступають не раз українські селяни, козаки, міщани, в уста яких вкладені не лише окремі українські слова і фрази, але й цілі монолози українською мовою. Відомими є факти цитування українських пісень, введення їх текстів до друкованих і численних рукописних збірників, виконання їх з підмостків старопольського театру тощо. Очевидно, що і деякі з тих українських пісень літературного походження, які дійшли до нас у друкованих та рукописних збірниках XVII—XVIII ст., були написані авторами-поляками. «Впізнати їх,— як відзначав польський критик і белетрист Михайло Грабовський,— легко по спольщеній українській мові»².

Але особливо врожайною на факти цього роду була доба польського романтизму (20—50 роки XIX ст.) — тобто період найширшого і найінтенсивнішого використання українського елемента в польській літературі. Саме цей період дав найбільш примітні постаті авторів-поляків, які писали і друкували

¹ A. Mickiewicz, Dzieła wszystkie, t. 6, Lwów, 6/p, стор. 7.

² M. Grabowski, O pieśniach ukraińskich. „Literatura i kryptyka”, Wilno, 1837, г. 2, стор. 102—103.

свої твори українською мовою; він також надав цій традиції такого розмаху і розвитку, що сила її інерції мала помітний вплив і на післяромантичні десятиліття літературного розвитку.

Якими об'єктивними обставинами, мотивами, факторами зумовлювалося звертання польських літераторів до українського слова, зокрема використання його в їх власній творчій практиці?

Першорядну роль відіграли тут звичайні природні чинники: походження багатьох польських письменників з України, безпосередній життєвий зв'язок з нею, багатогранний вплив українського моря, серед якого польсько-шляхетські двори були часто лише дрібними острівцями. На цей вплив вказували не раз і самі польські письменники, відзначаючи, що неповторна велич природи України та краса і багатство її народнопоетичної стихії були основними збудниками їх творчих поривів, що няньки-українки, старі пасічники і наймити були їх першими вчителями поезії тощо.

Процес спілкування з українським середовищем полегшувався ще й тим, що значна частина польських літераторів з України походила із зuboжілої шляхти, яку не відділяли від протонародного оточення ні великопанські бар'єри, ні, як це звичайно бувало з дітьми багатих шляхтичів і магнатів, змалку прищеплювані почуття пихи і зневаги до трудящого люду. Спілкуючись з народом, вони, як правило, рано вивчали українську мову, мали можливість пізнати селянський побут, звичаї, обряди. Такі зuboжілі шляхетські сім'ї всіляких чиншовиків і орендарів були нерідко погорджувані багатою польською шляхтою, тому в силу обставин входили в різноманітні контакти з українськими селянами, переймали їхні звичаї,

побутові традиції, користувалися навіть українською мовою.

Звичним явищем віддавна були по шляхетських дворах на Україні українські народні пісні, особливо ліричні: їх не лише охоче слухали від лірників, кобзарів, дворових слуг і селян під час роботи і свят, але й виконували в панських товариських колах. Як згадує у своїх мемуарах польський публіцист й історик Е. Геленіуш (Івановський), «... панночки залюбки виспівували українські пісні в супроводі фортепіано, створювали на їхній основі різноманітні салонні варіації»¹. Українські мелодії «стали модними» серед поляків,— відзначав П. Чубинський на основі докладного ознайомлення з життям польської шляхти на Правобережжі,— вони «служили багатою темою для композиторів — таких як Козловський, Яронський, Завадський, Коморовський, Ясінський, Любомірський, Обницький, К. Ліпінський, частково Монюшко та ін. Народні пісні з мотивами українських пісень і композиції на їхні теми розкуповувалися наразі»².

Ці українофільські інтереси виходять і далеко за межі України. На засіданнях віленських філаретів виголошуються на початку 20-х років XIX ст. реферати про козаччину та Хмельницького, один з найближчих приятелів Міцкевича Ян Чечот перекладає в той час на польську мову українські пісні, добірне товариство віленських великопанських салонів заслухується українськими піснями у виконанні матері

¹ E. Heleniusz, Wspomnienia lat minionych, t. II, Kraków, 1876, стор. 332.

² Труды этнографическо-статистической экспедиции в западнорусский край, т. VII, СПб., 1872, стор. 255.

поета Юліуша Словацького. Не менш популярними були українські пісні і над Віслою.

Українофільські інтереси польської літератури набули особливого поширення і розвитку в епоху романтизму, коли посилено пропагувалися зв'язки творчості письменника з його найближчим оточенням, з землею і народом, серед якого він живе, з фольклорними й історичними традиціями. А оскільки Україна своєю природою, історичною минувшиною, багатствами народної поезії була невичерпним джерелом тем, сюжетів, образів, поетичних барв і вражень для творчої фантазії, то до неї часто-густо звертали не лише ті польські романтики, що були з нею в більшій чи меншій мірі зв'язані обставинами життя, але й деякі автори, що ніколи не бачили її.

Особливо великим був інтерес польських літераторів і широкої читацької громадськості до українського фольклору, зокрема української пісні. То був час, коли, як відзначав В. Щурат, «... не появлявся на польській мові ані літературний часопис, ані альманах, де можна було б подібати як не статті або згадки про народну пісню, то її саму в перекладі, в переробці чи навіть в українському оригіналі»¹.

В атмосфері широких українофільських інтересів польської культури доби романтизму з'являються й інші чинники, що стимулюють звертання польських літераторів до українського слова. Захоплені висловлювання про український фольклор часто супроводилися сповненими піетету похвалами польських вчених, письменників і публіцистів на адресу української мови. Її наділяли всілякими високими епітетами

¹ В. Щурат, Початки слави української народної пісні в Галичині, Львів, 1927, стор. 10.

(гомерівська, ангельська, чудова, мелодійна), захоплювалися її багатством, поетичністю, гордилися її знанням. Відомий польський фольклорист Антон Новосельський, згадуючи про свої розмови з сільським дідусям-українцем, писав: «Вів розмову з ним його власною мовою, тою простою, гомерівською мовою, сповненою поетичних виразів, досконало знайомою мені як людині, що народилася серед полів і лісів України, виколисаний під мотив народної пісні...»¹

У 20—50-х роках ХІХ ст. набирає великого розвитку і давня традиція культивування по магнатських і шляхетських дворах українського співу. Тепер з українськими піснями виступають не лише кобзарі, лірники і дворові козаки, але й родовиті шляхтичі — поляки. Придворним співцем магната Євстафія Сангушка був, наприклад, шляхтич родом з Литви Григор Відорт, у репертуарі якого були не лише народні українські пісні, але й пісні, складені ним самим та іншими польськими авторами². Захопившись на зміну арабоманії козаччиною і перетворившись з «золотобородого еміра» на «отамана Ревуху», магнат Вацлав Жевуський збирає у своєму савранському маєтку лірників, теорбаністів, кобзарів, завданням яких було складати і популяризувати пісні про його дворових козаків. До цієї справи було залучено також поетів Падуру і Комарницького.

¹ A. Nowosielski, Pamiętniki kuratora magazynów, Warszawa, 1858, стор. 30.

² Див.: J. Prusinowski, Grzegorz i Kajetan Widortowie śpiewacy teorbaniści na Wołyniu, „Tygodnik Ilustrowany”, 1861, т. III, стор. 192—195; Н. Лисенко, О теорбане и музыке песен Видорта, «Киевская старина», 1892, т. II, стор. 381—387; А. Русов, Теорбанисты Грегоо, Каэтан и Франц Видорты, там же, стор. 336—380.

Українське слово, пісня поширюються і на ґрунті такого своєрідного прояву польського поверхового українофільства, як «балагульщина». Так називали характерне у 30-х — на початку 40-х років захоплення шляхетської молоді на Київщині, Поділлі, Волині всякими простацькими витівками і авантюрами. Ігноруючи великопанське товариство, його етику, мораль, балагули відзначалися розв'язною поведінкою, пиячили в шинках, бешкетували на ярмарках, ватагами роз'їжджали на простих візках (звідси і назва «балагула»)¹, носили чудернацький одяг тощо. Центром балагульщини був Бердичів та його околиці. Одні трактували це явище як моральне звиродіння, інші зв'язували його з діяльністю політичних конспірацій. Найближчою до істини є, на наш погляд, думка І. Франка, який вважав балагульщину «елементарною, мало свідомою, а часто цинічною реакцією проти усієї тої фальші шляхетсько-польського життя, що виробилося віками та особливо при кінці ХVІІІ і в початку ХІХ ст. дійшло до найвищого ступеня під впливом французщини»².

У звертанні польських авторів до української мови, як і взагалі у польському літературному українофільстві, важлива роль належить ідеологічному фактору — тим ідейно-політичним і соціальним тенденціям, якими часто зумовлювалися і саме звертання

¹ Балагулою називався єврейський візок з будкою, призначений для перевезення подорожніх.

² І. Франко, «Король балагулів» Антін Шашкевич., Записки НТШ, т. 57, стор. 19. Описи балагулів у пресі, художній літературі, спогадах, а також оцінки того явища в науковій літературі зібрав і відомірно систематизував В. Гнатюк в статті «Ярмарково українофільство» («Ювілейний збірник на пошану М. С. Грушевського», т. II, К., 1928, стор. 272—289).

до українського матеріалу, і його інтерпретація. Далеко не двозначною була вже ідейно-змістова спрямованість тих українських віршів, які були написані польськими авторами під час та по гарячих слідах Хмельниччини чи Гайдамаччини. В них виразно визначається шляхетсько-аристократична тенденція дискредитації народу і його боротьби проти польсько-феодалного поневолення, приниження і паплюження вождів народних мас тощо¹.

Ця тенденція властива і багатьом українським творам реакційних романтиків. Однак нова доба і поставлені нею нові художньо-естетичні й ідеологічні завдання перед польською літературою знаходять відповідне відображення і в літературній інтерпретації української теми. Польські автори часто намагалися малювати ідилічну, «фікційну» (як висловився І. Франко) Україну, «виключаючи пильно з української традиції все, що нагадувало таку власновільну, самостійну, протестуючу Україну»². Оспівається козацька героїка, але лише в боротьбі з татарами і турками, воєнні виступи козацтва проти шляхти, боротьба українського народу проти польсько-феодалного поневолення або всіляко обминаються, трактуються дуже обтічно, або безоглядно осуджуються.

Щоправда, прогресивні польські романтики, пов'язуючи визволення Польщі з революційно-демокра-

¹ Див.: І. Франко, Хмельниччина 1648—1649 років у сучасних віршах, Записки НТШ, т. 23—24, Л., 1898. Два вірші на тему Коліївщини подав І. Франко у журналі «Житє і слово», т. II, Л., 1894, стор. 65—67, зауваживши: «Оба ті вірші очевидно зложені поляками і виявляють польський погляд на Коліївщину та польські соціальні ідеали», (стор. 67).

² І. Франко, Йосиф-Богдан Залеський, Твори в двадцяти томах, т. 18, К., 1955, стор. 133.

тичними ідеалами, не боялися тієї «протестуючої України», а навпаки — не раз ставили її як приклад величезних революційних можливостей народних мас. Козак оспівувався ними як лицар волі, правди, справедливості, Запорозька Січ — як реальне втілення ідей демократизму і республіканізму. Звертаючись до теми Гайдамаччини, поети Северин Гоцинський (поема «Канівський замок», 1828), Юліуш Словацький та деякі інші автори вміли, наприклад, знайти в ній і показати позитивні героїко-патріотичні образи і мотиви¹.

Акцентуючи ідею польсько-українського єднання і співробітництва, прагнучи залучити український народ до боротьби за польську справу, польські автори (в тому числі й ті, які писали українською мовою) не раз вдавалися і до відвертих оголено агітаційних закликів та гасел. Така агітаційна тенденція висувається на перший план уже в польсько-українських віршах з кінця XVIII ст., зокрема з періоду кошовського повстання, і набирає особливо поширення в українських творах у першій половині XIX ст.

Отже, ідеологічний, політичний фактор, безумовно, відіграв істотну роль у польському літературному українофільстві. Однак цю роль не слід абсолютизувати, перебільшувати; треба належно зважити й інші дійові гуманістичні і культурні чинники: прив'язаність багатьох польських літераторів до української землі як до рідної, прагнення перенести в літературу і показати світові її природні й духовні багатства,

¹ Див.: В. Гнатюк, Попередник Шевченкових «Гайдамаків», «Червоний шлях», 1928, № 3; Г. Вервес, Юліуш Словацький і Україна, К., 1959; М. Гнатюк, Шевченко і Гоцинський, Збірник праць XI наукової шевченківської конференції, К., 1963.

могутній вплив фольклорної стихії тощо. Адже годі дивитися на ліричні українські пісні і вірші польських авторів, чи їх переклади на українську мову Байрона, Міцкевича, «Краледворського рукопису», або переспіви слов'янських пісень лише як факти політично-тенденційного характеру. Не треба забувати і того, що не для одного з польських авторів звертання до України, її культури, історії, мови зумовлювалося, як це відзначав І. Франко, також їхніми демократичними світоглядними засадами — «любов'ю до люду дійсного чи відеалізованого»¹.

* * *

Однією з найважливіших і найпопулярніших фігур серед польських авторів, які писали українською мовою, є поет Томаш (Тимко) Падура (1801—1871). Він походив із дрібної зубожлої шляхетської родини, яка проживала на Поділлі, з дитинства спостерігав життя українських селян, слухав їх оповіді про давнину, казки, пісні і думи.

Близьке співжиття з українським оточенням, захоплення народною творчістю залишили глибокий слід, у вразливій душі хлопчини. Він, як відзначають мемуаристи і біографи, навіть навчаючись у польській гімназії у Вінниці, любив співати українських пісень, розмовляв зі своїми товаришами «лише українською мовою»². Далі цей інтерес до України поглиблюється під впливом ознайомлення з деякими друкованими працями й рукописними матеріалами, які стосували-

¹ I. Franko, Wzajemny stosunek literatury polskiej i ruskiej, Pamiętnik zjazdu literatorów i dziennikarzy polskich, t. I, Lwów, 1894, стор. 2.

² *Pyśma Tymka Padurry*, Lwów, 1874, стор. 335.

ся історії України, а також широкого пізнання народної творчості.

Під час навчання у Кременецькому ліцеї Падура мав нагоду особисто познайомитися з визначним фольклористом і археологом Зоріаном Доленгою-Ходаковським (Адамом Чарноцьким), який, як відомо, багато займався збиранням українського фольклору і вивченням української давнини. Падура знав збірники українських пісень і дум Цертелева, Максимовича (їх називає у своїх творах), були йому відомі, очевидно, й інші тогочасні видання українського фольклору.

Демократичною спрямованістю світогляду молодого Падури позначений ряд його творів, зокрема ранніх. Висловлюючи негативне ставлення до соціальної несправедливості, поет у вірші «Рухавка. Піснь козацька» (1825) підкреслює, що «... на землі кожний — цар». Ще виразніше і категоричніше зацентована ця думка у його польському вірші «Сзарка» («Шапка»), написаному на початку 1826 р. «Шапка» — це алегоричний образ трудового народу, який мусить коритися перед панами — «капелюхами». Усунути цю несправедливість можна, на думку поета, лише єдиним способом: змити кров'ю і повернутися до первісної рівності без бідних і багатих, поневолених і поневолювачів¹.

Такі «гайдамацькі» (за виразом біографа) погляди виникли в Падури на основі його демократичних симпатій, а також під сильним враженням від народної поезії². Ще одна обставина мала, безумовно, істотний вплив на тогочасні думки, настрої і переко-

¹ *Pyśma...*, стор. 208.

² Там же, стор. XII.

нання Падури — це його зв'язки з таємними політичними організаціями, особливо з декабристами.

Анонімний автор згадуваної біографії Падури, вказуючи на причетність молодого поета до енергійно налагоджуваних у 1825 р. близьких контактів декабристів з польськими революційними діячами, констатував: «Отож до цих таємних змов належав також і наш Падура. Чи дав втягти себе до них ще в Кременці, чи лише після закінчення тамтешньої школи, це неважливо, але перейнявся, може аж надто, їхньою метою та їх різноманітними заходами, і звідси саме, мабуть, і пішли оці червоні принципи, які виступили в його душі і яким дав попуск у «Сзарсе». А що він належав до тих змов, найкраще свідчить його вірш українським наріччям, що його написав зараз же після закінчення Кременецького лицейського училища в 1825 р., перебуваючи в Тетіїві, маєтку князів Сангушків. Це його «Рухавка», бойова пісня, сповнена вогню і натхнення, складена з усією наснагою молодечої душі. Написав її в тому ж році, як сам свідчить, на прохання якихось С. М. А. і М. Р. Б., що бажали мати бойову пісню цією мовою: вона мала повести загони українців на криваву боротьбу з царською солдатнею, до якої, однак, після викриття російської змови і покарання її головних керівників не дійшло»¹.

Інший анонімний біограф вказує, що Падура виступив із полум'яною промовою на великому зібранні декабристів і поляків, яке відбулося на початку серпня 1825 р. в Житомирі у будинку графа Мошинського під головуванням Муравйова-Апостола, Рилеева і «польських знаменитостей»; що тоді було

¹ Русьта..., стор. XIII.

ухвалено вислати поета «...за Дніпро до українських молодців, а Муравйов подарував йому залізний перстень на знак братерства у спільній дії в ім'я єдиної справи»¹. Польський історик і мемуарист Антоній Роале (псевдонім: «Др. Антоні І») додає до цього ще таку цікаву деталь, що в своїй промові Падура «зовсім несподівано виступив в ім'я свободи третьої слов'янської національності, малоруської власне... А промовляв з таким захопленням про давні вольності народу на Україні, так образно змалював його минуле, що прихилив до себе серця всіх»².

Ці згадки із спробою більш чи менш вдалої їх наукової перевірки або аргументації використовувалися і пізнішими авторами праць про декабристський рух на Україні, а також про Падуру. Останнім часом істотний внесок у дослідження цього питання зробив С. В. Щурат, який на основі аналізу рукописних матеріалів Падури встановив першу редакцію вірша «Рухавка», тобто саме ту редакцію, яка була написана на прохання С. М. А. і М. Р. Б.; переконливо довів, що наведені криптоніми — це ініціали керівників Васильківської управи Південного товариства декабристів Сергія Муравйова-Апостола і Михайла Бестужева-Рюміна, яким було доручено встановити зв'язок і провести відповідні переговори з представниками польського визвольного руху³.

Після розгрому декабристського руху Падура

¹ Prawdziwy życiorys Tomasza Padurry, skreślony przez..., Poznań, 1875, стор. 33—34.

² Dr. Antoni I, Opowiadania, sergja czwarta, t. I, Warszawa, 1884, стор. 233.

³ С. В. Щурат. Про зв'язки Т. Падури з декабристами, «Український історичний журнал», 1968, № 11, стор. 80—85.

покладає основні надії на визріваюче польське повстання. Прагнучи залучити до цієї справи і українців, Падура в той час складає численні вірші («українки» і «думи»), в яких патетично апелює до волелюбних козацьких традицій українського народу, прославляє подвиги запорожців, їх лицарський дух, що над шаблю не знав інших богів, закликає внуків і правнуків «славного Запорожжя» до братання з поляками в ім'я спільної боротьби з царизмом:

Вільних внуки, злучім руки,
А сила все зможе!
І верне власть, і славу дасть
Вільне Запороже!

(«Чорноморці»)

Але польське шляхетське повстання 1830—1831 рр., як відомо, не підтримав не лише український народ, але й польські народні маси залишилися байдужими до нього. Марно чекав Падура гаряче сподіваного брязкоту козацької зброї, що мав бути відповіддю на його вірші й пісні та його подвижницькі мандрівки з лірою в руках по Україні, агітаційні рейди до нащадків запорожців аж на Кубані та в Причорномор'ї. Під час цих мандрівок, до речі, поет особисто познайомився в Полтаві з Іваном Петровичем Котляревським, який (за спогадом самого Падури) високо оцінив його пісні й вірші¹.

Невдача дуже пригнобила, гірко розчарувала тридцятилітнього поета і, зрештою, поклала край його романтичним козакофільським ілюзіям. Щоправда, Падура дасть ще згодом широкий вираз химерного плетива своїх ілюзорних українофільських уявлень й

¹ Prawdziwy życiorys Tomasza Padurcy, стор. 47.

ідей у серії написаних по-польськи «історичних» нарисів про козачину та її окремих діячів («Українські козаки», «Богдан Хмельницький», «Іван Сірко», «Іван Мазепа») та в просторих коментарях до своїх творів.

Ще за життя Падури критика вказувала на тісну спорідненість його української творчості з фольклором. Це, зрештою, відзначав і сам поет. У відозві «До земляків» з 1847 р. він писав: «Коли наша раз перший озвалась ліра тому літ двадцять і шість, з дів, казок, пісень снувалась струна, а їх нutoю загула грудь»¹. Генетичний зв'язок писань Падури з українським фольклором виявляється у запозиченні з останнього тем, образів, поетико-стильових засобів. Однак поет часто по-своєму переосмислює фольклорний матеріал, змінюючи його фабульне й ідейне звучання. Немає, наприклад, сумніву, що задум твору «Барабаша» виник у Падури під впливом народної думи про Барабаша і Хмельницького, з якою він міг познайомитися вже із збірника Цертелєва. Два рядки цієї думи навіть винесено в епіграф до твору Падури. Але мотиви народної думи трансформуються Падурою на свій лад. Тут немає й згадки про конфлікт між шляхетським запроданцем наказним гетьманом Барабашем і Хмельницьким, Падура заміняє його традиційною романтичною інтригою; Барабаша підступно вбиває один з турецьких послів, яких він приймає в себе. Хмельницький зовсім не згадується, а його антипод піднімається на п'єдестал героя.

Таку довільність у використанні фольклорного та історичного матеріалу бачимо і в інших творах Падури, зокрема і в тих, які стосуються конкретних істо-

¹ Русма..., стор. 91.

ричних подій і осіб («Конашевич», «Сірко», «Тетеря», «Гордієнко», «Дашкевич», «Мазепа» і ін.). Тут він не лише домислює, але й безцеремонно переосмислює фольклорні й історичні сюжети, мотиви, образи і робить з ними те, що підказують йому фантазія й політичні уподобання.

Чи не найбільше спорідненості і співзвучності з фольклором є у віршово-ритмічній формі українських писань Падури. Зумовлене це тим, що, складаючи свої «українки» і «думи», поет розраховував на їх пісенне виконання, орієнтувався на мелодії популярних пісень і танців, komponував на їх основі свої мелодії. Він звертається саме до таких найбільш поширених народнопісенних розмірів і ритмічних типів, як восьмискладовий (4+4) з чотирирядковою строфою і перехресним римуванням, коломийковий (4+4+6), шумковий (4+6+7), шістнадцятискладовий типу [(8+8)+(8+8)].

Отже, усна словесність українського народу відіграла, безумовно, важливу роль у творчості Падури. Вона була тією основою, на якій розвивався смак Падури до українського слова, була разом з розмовною народною мовою тією головною школою, в якій він вчився цього слова. Український фольклор давав поетові зразки оспівування козацької героїки, підказував йому теми, сюжети, образи, допомагав надбаннями своєї поетики.

Однак слід відзначити, що критика, а згодом і деякі історики літератури дуже перебільшували, коли називали вірші Падури «піснями, живцем взятими з серця народу» (С. Гощинський), творами, настільки співзвучними з фольклором, що народ відразу засвоїв собі їх, милувався ними тощо. Падура все-таки не зміг проникнути в сутність фольклору, не

збагнув глибини його особливо соціального змісту, не вмів також рахуватися з його авторитетом. Найістотніший відбиток кладе на більшість українських писань цього поета часто далека і чужа ідейному змістові фольклору їхня шляхетсько-консервативна політична тенденційність. Не опанував Падура в належній мірі і української мови. У його віршах бачимо багато невластивих для народної мови слів, форм, виразів, синтаксичних конструкцій, всіляких штучних новотворів. Але разом з цим у писаннях Падури є і багато цікавих, своєрідних моментів, які, безперечно, заслуговують на увагу.

* * *

Як про автора, що був «непересічним віршописцем-гумористом, писав актуальні сатири, багато байок і народних пісень українською мовою», «легко імпровізував веселі вірші польською і українською мовами», «до смерті писав принагідні українські віршики, просякнуті сумом і болем»¹,—згадують мемуаристи і про католицького священика Яна Комарницького (1784—1840). На жаль, до нас дійшло дуже мало конкретного матеріалу про писання цього автора, а ще менше самих його творів. Не будучи друкованими, вони (ці твори) здебільшого розгубилися під час свого рукописного й анонімного побутування.

І все ж навіть ті скупі відомості, які вдалося зібрати про життя і творчість Комарницького, станов-

¹ *Jaksa Bykowski*, *Mirza Tadz-el-Faker*, „Kłosy”, 1879, № 714, стор. 146; *T. T. Jeż*, *Od kolebki przez życie. Wspomnienia*, т. I, Kraków, 1936, стор. 31, 150; *Dr. Antoni*, *Emir Rzewuski*, *Opowiadania*, ser. IV, Warszawa, 1884, стор. 242, 247.

лять неабиякий інтерес, вже хоча б тому, що йдеться про людину, якій приписується авторство славнозвісної пісні про Кармалюка («За Сибіром сонце сходить»).

Комарницький був сином убогого шляхтича з Брацлавщини. На основі спогадів різних осіб можна судити, що Комарницький з симпатією і співчуттям ставився до простого люду.

Мемуаристи згадують сатиру Комарницького «Ода до графа Мечислава Потоцького...», спрямовану проти скупого магната; називають його «славний» вірш «Твореніє секретаря». Але тексти цих творів нам невідомі. Зберігся великий гумористично-сатиричний вірш Комарницького про арабські подорожі і пригоди графа Жевуського та його невтішні маєткові справи після повернення додому. Твір написаний у формі промови-монологу дворового козака Жеребка, який супроводжував графа у його мандрівках і має тепер можливість порівнювати його жалюгідне становище з колишньою пишнотою і славою.

Т. Т. Єж наводить гумористичний напис, зроблений Комарницьким біля статуї святого Миколи, що стояла з прикріпленою скарбою для пожертв у капличці при дорозі між Рибницею і Сарацеєю:

Дурно ту стоїш, Миколо,
Тепер у цілім світі голо,
Ліпше іди до хати,
Бо нема тобі що дати¹.

Про Комарницького як автора пісні про Кармалюка вперше заговорив А. Ролле у 1884 р. Порівнюючи твори Комарницького і Падури, Ролле у згадува-

¹ Т. Т. Jež, цит. праця, стор. 32.

ній вище праці вказував: «Він (Комарницький.— Р. К.) писав по-українському, але в іншому плані. Коли, наприклад, Падура, вслухаючись у мелодію української пісні, складав на її тон думу про минувшину України, Комарницький у той час або забавлявся гуморескою, або ж, якщо впадав у ліризм, брав зразки з сучасності; назвати хоча б Кармалюка-розбійника, який діяв у той час у Могилівському, Літинському і Летичівському повітах. Якби ксьондз-канонік був у цих місцевостях і надивився на ті кривди, які заповдіяв злочинець людам, то напевно не опоектизував би його в пісні. Але тому, що Саврань знаходилася досить далеко від барських пуц, де найбільше бешкетував Кармалюк, то парох найнаївніше в світі співчував мученицькій долі криміналіста... І дивна річ сталася: пісня, складена польським ксьондзом, поплила далеко на Схід за Урал, її занесли до нерчинських копалень кайданники, колеги ватажка...»¹

Цю заяву підхопив О. Русов, думку про авторство Комарницького пісні про Кармалюка прийняли й інші дослідники, повторюється вона, обростаючи традицією, і досі².

Те, що ми знаємо про Комарницького, про його критичне ставлення до магнатів, релігійний раціоналізм, лібералізм, демократичні симпатії, справді дає

¹ Dr. Antoni, цит. праця, стор. 238.

² Див.: О. Русов, Теорбанисти Грегор, Каєтан и Франц Видорты, «Киевская старина», 1892, т. 36, кн. 3, стор. 372, 380; Г. А. Нудьга, Пісні українських поетів та їх народні переробки.— В кн.: Пісні та романси українських поетів, т. I, К., 1956, стор. 46—47, а також примітку у другому томі цього ж видання, стор. 317—321.

підстави думати, що така людина могла співчувати народним виступам проти кривдників, що її могла зворушити трагічна доля найпопулярнішого в той час ватажка народних месників — Кармалюка. В цьому зв'язку небезпідставно набирає певної доказової ваги на користь авторства Комарницького і такий факт. Ще за життя Комарницького відомий польський письменник і критик Михайло Грабовський, згадуючи у своїй статті «Про українські пісні» про твори польських авторів українською мовою і про пісні, складувані «між козацтвом славного графа В[аслава] Р[жевуського]», зауважив: «Або хто ж не знає на Україні, що знайома пісня «Чи я злодій, чи розбійник, чи яке ледащо еґс» не була створена, як би то можна подумати, принаймні якимось з ватажків або бурлак низових, але, навпаки, завдячує своє життя хвилині меланхолії і гумору одного з найшановніших обивателів цієї провінції»¹.

Однак у цій справі є і ряд серйозних «але», які ставлять під сумнів твердження про авторство Комарницького. На деяких з них нещодавно спинився В. У. Олійник у статті «Про авторство деяких українських народних пісень»². Щоправда, акцентована в статті антитеза, що, мовляв, католицький священник не міг створити такої пісні, грішить надмірною і неоправданою категоричністю. Та окремі зауваження автора статті, зокрема те, що версію про написання пісні Комарницьким висунув Ролле в ході полеміки з відомим російським письменником і етнографом С. В. Максимовим, який у своїй книзі «Сибирь

¹ М. Grabowski, O pieśniach ukraińskich, „Literatura i krytyka”, т. I, Z. 2, Wilno, 1837, стор. 103.

² «Народна творчість та етнографія», 1959, № 2, стор. 116—121.

и каторга» високо оцінив Кармалюка, назвав його не лише народним героєм, але й поетом — автором багатьох пісень, в тому числі і пісні про себе самого¹, — це зауваження слушне і заслуговує на увагу.

Ролле, як це можна помітити із процитованих вище рядків, поставився різко негативно до Кармалюка. Йому особливо не сподобалося те, що ненависний його класові хлоп називається Максимовим «рыцарем в лучшем, облагороженном смысле», «отставившим с энергией, последовательностью и благородством казачью волю и долю от панского произвола», що він піднімається до гідності поета тощо... «Максимов, — пише Ролле, — здібний і сумлінний письменник, кинув цю пісню в очі польської суспільності як доказ, що Кармалюк не був звичайним злочинцем, але останнім захисником селянських свобод проти загарбницьких зазіхань наших панів. Не знав, що автором пісні є польський шляхтич, одягнений в сутану латинського священника...»²

Додамо до цього ще один важливий момент, який досі не брався до уваги. Ролле ще в 1879 р. виступив із спеціальною повістю про Кармалюка, яка називалася «Opryszek» (Опришок)³. Безцеремонно охаючи і дискредитуючи ім'я і діяльність свого героя, автор тут же дорікає Максимову за те, що той у своєму трактуванні Кармалюка пішов не за історичними джерелами, а за народними уявленнями, зокрема за концепцією пісні про нього. Тут Ролле цитує пісню про Кармалюка у власному польському

¹ Див.: С. Максимов, Сибирь и каторга, ч. I, СПб, 1871, стор. 378, 379, 415.

² Dr. Antoni, цит. праця, стор. 238.

³ Dr. Antoni, Opryszek, „Gawędy z przeszłości”, I, Lwów, 1879, стор. 133—238.

перекладі, засвідчує, що ця пісня поширена між народом у численних варіантах, що декілька з них він сам знає. Важливо, що тут він ще не називає автора пісні, а, навпаки, вважає її народною. Заперечуючи авторитет пісенної моделі образу Кармалюка, Ролле підкреслює: «А тепер питаємо, чи можна вірити народній пісні і на основі властивого її змісту надіяти грабежі і злочини ореолом жертви і посвятити? Ні, ні! Розбійник завжди залишиться лише розбійником»¹.

Які були джерела, мотиви, версії про авторство Комарницького, з якою виступив Ролле через п'ять років,— невідомо. Однак появу цієї версії ніяк не можна розглядати поза контекстом згаданих фактів, поза їх психологічною й ідеологічною атмосферою. Треба також пам'ятати, що Ролле у своїх мемуарах та історичних нарисах пустив в обіг немало неточних, сумнівних речей, а то й звичайних вигадок і містифікацій, які ще й досі не раз доводиться дослідникам уточнювати, спростовувати чи заперечувати.

Дає підставу для сумніву і те, що ніхто з інших мемуаристів, які писали про Комарницького, ніде не згадує про створення ним такої популярної пісні (вона ще в 40-х роках перекладалася по-польськи); що в збережених писаннях Комарницького важко вказати на щось таке, що зраджувало б як із змістового, так і з формально-стильового поглядів руку автора твору, який відразу перейшов до народу, став його улюбленою піснею. Немає також абсолютної впевненості, що наведені вище слова Грабовського стосуються, по-перше, якраз пісні про Кармалюка (зацитований вираз «чи я злодій, чи розбійник, чи яке

¹ Dr. Antoni, Opryszek, стор. 233—234.

ледащо...» не вдалося знайти ні в одному з відомих варіантів пісні), по-друге, особи Комарницького.

Отже, версія щодо створення Комарницьким знаменитої пісні про Кармалюка має і свої за і серйозні прототи. Беззастережно прийняти одне чи друге немає належних наукових підстав. Тому можемо обмежитися поки що лише єдино можливим у даному випадку висновком: Комарницькому приписується авторство цієї пісні. І ні більше ні менше.

* * *

Значно краще збереглися українські вірші іншого автора-поляка — Антона Шашкевича (1813—1880). У 1890 р. вони були видані окремою книжкою в супроводі просторої біографії поета¹. Згодом відомості про творчий доробок А. Шашкевича істотно доповнив І. Франко². Проте і з висвітленням цієї постаті далеко не все гаразд. Автор згаданої біографії С. Бушинський, який знав поета особисто, твердить, що Шашкевич «складав... безліч пісеньок українською мовою, позначених чудовою, щирою і правдивою поезією»³. Тим часом у збірці вміщено лише двадцять віршів, в тому числі і ряд таких, які явно не належать А. Шашкевичу, наприклад: «З Катерини», що є фрагментом (перші два, четвертий і п'ятий катрепи) із заспіву поеми Шевченка «Катерина»;

¹ *Pieśni Antoniego Szaszkiewicza wraz z jego życiorysem wydał Stefan Buszczyński, Kraków, 1890.* (Далі скорочено: *Pieśni*).

² І. Франко, «Король балагулів» Антін Шашкевич і його українські вірші, *Записки НТШ*, т. 57.

³ S. Buszczyński, *Historyczne wspomnienia o Antonim Szaszkiewiczu, Pieśni*, стор. 29.

«Разом» — агітаційно-патріотична пісня маловідомого польського автора Петра Горбковського, який загинув під час польського повстання 1863 р.; пісні «Погоулянка» («Сім день молотила, чех, чех заробила»), «Чумак» («Ой я чумак нещасливий»), «Сльози» («Кажуть люди, що-м щасливий»), «Тоска» («Ой ти кажеш, мій миленький»), які були відомі ще до Шашкевича.

Таким чином, з порядку денного не може бути знятим ні питання про дальші розшуки творів А. Шашкевича, ні потреба наукового з'ясування, наскільки самостійними, оригінальними є твори, автором яких він вважається.

Як відзначав І. Франко, А. Шашкевич на відміну від Падури «... не силкувався на високі теми, не складав балад ані патріотичних покликів, а висловлював звичайні собі почуття та події, тим-то й пісні його простіші, гладші і часом навіть промовляють до душі і через те здобули собі далеко більшу популярність серед польської й української інтелігенції, ніж пісні Падури»¹.

А. Шашкевич майже не торкається соціальних, політичних, історичних питань, а звертається переважно до лірико-елегійних тем і мотивів, особистого життя, інтимних почуттів і настроїв людини. При цьому поет більше взурується на відповідний досвід фольклору, аніж на літературні зразки. Цей тісний зв'язок з фольклором виразно відчутний у вірші про любов, без якої годі прожити на світі («Любов»), медитації про долю, яка для одних ласкава, як рідна ненька, а для інших гірша лихої мачухи («Як чие щастя»). З фольклором, зокрема пісенним, спорідне-

¹ Записки НТШ, т. 57, стор. 28.

ні Шашкевичеві писання простим способом вислову, відсутністю штучної риторики, використанням традиційних народнопісенних образів, поетико-стильових засобів і, особливо, віршово-ритмічної форми. Більшість його пісень написана коломийковим розміром. Нотні зразки при кожній з них свідчать, що А. Шашкевич komponував свої тексти, пристосовуючись до розміру і ритміки популярних народних мелодій або їхніх варіацій.

Деякі пісні, авторство яких приписується А. Шашкевичу, настільки близькі до фольклорних, що тут важко з певністю сказати, чи поет справді створив їх, а чи лише по-своєму «обробив», переспівав існуючі вже пісенні зразки. Це стосується, зокрема, пісні «Там, де Ятрань круто в'ється», яка має ряд варіантів, широко побутує і зараз.

Те, що цілий ряд своїх пісень Шашкевич «вийняв з уст люду», стверджував і згадуваний біограф поета С. Бущинський. Однак при цьому не можна погодитися з думкою останнього, що А. Шашкевич поліпшував, художньо удосконалював використовуваним народні пісні. Насправді його додатки, поправки, втручання в зміст і форму народних пісень скоріше діяли в протипоказну сторону; вони часто були спрямовані на те, щоб пристосувати певну пісню до якихось конкретних обставин, до буднів розгульного балагульського товариства. Це звужувало широкий узагальнюючий зміст народної пісні, порушувало невластивими елементами і гармонію її художньо-стильової фактури. Пісню «Дума» А. Шашкевич явно стилізує на зразок вірша Шевченка «Думи мої, думи мої». Але в цій стилізації вже відсутня чітка Шевченкова думка, його ліричний пафос.

Серед поляків, які писали українською мовою,

особливо помітною є постать автора віршованих казок, виданих спочатку збіркою «Півкопи казок...» (1850), а згодом розширеною і доповненою книгою «Півсотні казок» (1869) — Спиридона Осташевського (1797—1875).

Живучи на Україні, Осташевський уже з молодечих років захоплювався збиранням фольклору, близько пізнав життя українського селянина, його мову, побут; цікавився українською літературою, зокрема творчістю І. Котляревського, П. Гулака-Артемівського. Вплив названих українських письменників, особливо їх бурлескної манери, не важко помітити в казках Осташевського¹.

Другим основним джерелом, з якого Осташевський черпав матеріал для своїх творів, були його живі спостереження народного буття, почуті з уст люду оповіді та бувальщини. «Казки тії не видумка моя,— писав автор у передмові до першої збірки («До вас, миряни»),— але збирав-єм, що казали старі люди і що цікавого або дивного за моїх літ сталося». Героями казок Осташевського є часто відьми, упирі, чорти та всяка інша «нечиста сила», які звичайно трактуються в гумористичному, жартівливому плані — згідно з відомою народною сентенцією «не такий чорт страшний, як його малюють». У зіткненні з людиною «нечиста сила» зазнає, як правило, невдач, потрапляє в смішне жалюгідне становище.

Не обминув Осташевський і поширеної в українському фольклорі теми висміювання і демаскування церковників. Гірки п'яниці церковний староста і ключ-

¹ Див.: В. Гнатюк, Спиридон Осташевський у світлі українського бурлеску, «Літературний архів», X, 1930, кн. I—II, стор. 78—96, кн. III—IV, стор. 92—110.

ник розтринькують зібрані на будову церкви гроші, а потім зі страху перед відповідальністю записують свої душі чортові («Староста і ключник»). Одержимі жадою наживи, дяк і попадя організують у церкві «чудо» з іконою божої матері («Добродзіка»). У казці «Дяк і дячиха» Осташевський використав відомий народний сюжет про Кирика.

Чимала група творів скомпонована на основі родинних і громадсько-побутових мотивів, народної уснопетичної традиції; жіноча невірність, розлад щасливого родинного життя через горілку, розорення селян підступними корчмарями, небезпека панібратства з панами тощо. В душі веселих народних дотепів і каламбурів написаний вірш Осташевського «Правда». Читаючи цей твір, не можна не помітити близької його спорідненості з відомою співомовкою Степана Руданського «Переслів'я».

У «Казках» Осташевського щедро використані і художньо-стильові надбання фольклору: наслідування традиційного казкового зачину («Був собі дід і баба, баба Ганна, дід Варнаба», «Жив собі в єднім селі, десь там під Літином» і т. п.), розповідної манери фольклорної прози з безпосереднім завертанням до своїх читачів («Послухайте, миряни, скажу дивну річ...», «Послухайте ж тепер дива...») тощо. Не раз стають у пригоді авторові «Казок» народнописенні елементи, народні приказки, прислів'я, характерні слова і вирази («чорт псяуха», «псявіра», «збив з пантелику», «прийде, кажуть, і коза до воза», «дав вив вовк барана, пропаде і вовк» і ін.).

Щоправда, як письменник порівняно невеличкого обдаровання, Осташевський часто задовольняється поверховим літературним трансформуванням фольклорного матеріалу. Його творам властива в багатьох

випадках нудна багатослівність і нав'язливе мілке моралізаторство.

Разом з тим, слід також відзначити, що «Казки» Осташевського не позбавлені і серйозних, сміливих на свій час думок, суджень. В них зафіксовано чимало цікавих моментів із родинно-побутового і соціального буття українського народу. Осташевський торкається в своїх творах такої проблеми, як соціальна нерівність між людьми, сатирично змальовує користолюбство, підступність і лицемірство церковників, які з усіх сторін обдирають селянина («Бо то легко сказати: заплати попові, паламареві дай, дай ще й дякові» — «Мартин-знахар»). Предметом авторського викриття і осудження є також хабарництво, продажність представників влади, численні зловживання таких типів п'явок села, як корчмар, писар, письмоводителі, соцькі — «хто їх налічить до лиха» («Теща»). Гостро-сатиричного спрямування набирає розповідь про те, що побачив старий селянин, потрапивши при допомозі чарівних чоботів-сороходів і шапки-невидимки в царський Петербург («Кременецький замок»).

Тому, отже, «Казки» Осташевського не можна трактувати лише як твори невинного розважального характеру. При своїй наївності і літературно-художній слабкості кращі з них корисно виділяються на тлі польського літературного українофільства. Це дає їм право на увагу дослідника і сучасного читача.

* * *

Українською мовою писав і один з найвизначніших представників так званої української школи в польській літературі, поет-романтик Богдан Залеський (1802—1886) — автор популярних у свій час числен-

них польських віршів на українські теми і переспівів українських пісень. Однак з його українських писань до нас дійшли тільки фрагменти, опубліковані в одному з посмертних видань творів поета¹.

Зверталися до українського слова і менш помітні польські автори з епохи романтизму. Цілий ряд українських віршів належить поетові Януарію Позняку (1811—1883)², який присвячує захоплені рядки народній пісні, марить «о кошових отаманах, слободах, курганах», сердечно зітхає за красою України, тужить за нею на чужині:

А я, степу буйне дитя,
Сохну на чужині,
Бо для мене нема життя,
Лише в Україні.

Українську мову називав рідною і поет Генрик Яблонський (1828—1869). Біограф цього автора Ф. Боберська говорить, що в юнацькі роки Яблонський дуже багато писав по-українськи³. Окремі його українські вірші були надруковані наприкінці 40-х років у Львові окремими листівками: Яблонський виступав також з віршами і статтями в українській газеті «Дневник руський», що виходила у Львові в 1848 р. Тут був надрукований його вірш «Мученикам вольності з р. 1847», присвячений кирило-мефодіївцям.

В середині 30-х років з-під пера польського юнака, студента Київського університету, пізнішого про-

¹ Bohdana Zaleskiego dzieła pośmiertne, t. I, Kraków, 1891, стор. 12—14.

² Українські вірші Позняка вийшли 1877 р. у Львові окремою збіркою під заголовком: Piśny z dawnych lit, J. P.

³ F. Boberska, Henryk Jabłoński, Kraków, 1883.

фесора Казанського і Харківського університетів Антонія Станіславського (1817—1883) вийшла пісня «Летить орел понад море, жалібно голосить».

Українська піснетворчість здобула широку популярність у свій час і полякові Діонісію Бонковському. Це ім'я відоме головним чином у зв'язку з пісню «Гандзя». Але Бонковському належить і ряд інших: «Козак українець», «Пісня козака», «Тропак», «Нема ж мені, чого треба», «Там, де Горинь розіслався», «Гей я козак, зовусь Воля».

Бонковський компонував тексти і мелодії своїх пісень, орієнтуючись на поезику і музику фольклорної пісенності. Деякі його твори є просто переспівами, парафразами народних. Наприклад, згадувана «Гандзя» є переробкою народної пісні про однойменну героїню, варіанти якої відомі з записів XVIII ст.

Заслугує на увагу також написана по-українському віршована драма чи, як назвав її автор, «історична комедіо-опера в двох актах» Кароля Гейнча (1810—1860) «Поворот запорожців з Трапезунда» (1842). Тут особливо цікавим є те, що Гейнч уже не задовольняється лише традиційними схемами і штампами, характерними для інтерпретації козацької теми в польській романтичній літературі. Зображення обставин і характерів автор п'єси прагне наблизити до реального життя. Реалістичними прикметами позначені, зокрема, побутові сцени життя і взаємин козаків та їх сімей на хуторі. Небезуспішними є намагання автора накреслити реальні людські характери козаків і козачок. Тверезою розсудливістю і реалізмом позначені і ті моменти твору, які стосуються козацько-польських взаємин: пани не раз зверталися по допомогу до запорожців, не раз загірбали жар їхніми руками, однак за це козаки не лише не мали по-

дяки, але й навпаки — зазнавали всіляких кривд і образ. Шляхта присвоювала собі навіть славу, здобуту козацькою кров'ю («про них слава, а нам дуля»).

П'єса Гейнча цікава і з мовно-стилістичного погляду. В ній щедро використана розмова і уснопоетична народна традиція. Стилізовані під народні також включені в текст п'єси пісні. Для останніх автор використовує ритміко-метричні вірші і мелодії популярних народних пісень; вказує, наприклад, що пісня Гандзі «Вітер листами іграє» співається на мелодію «Іхав козак за Дунай», пісня «Як немає мнеленького — жить на світі тяжко» — на мотив «Як не бачу Петруся» і ін. Помітний певний вплив на мову п'єси і літературної традиції українського бурлеску.

П'єса Гейнча варта уваги не лише як своєрідне явище української творчості польського автора, але й у зв'язку з розвитком польської і української романтичної драми взагалі.

Можна назвати і цілий ряд інших творів, зокрема віршів, пісень, балад, які друкувалися українською мовою в польських виданнях першої половини XIX ст. (часто анонімно і псевдонімно). У 30—40-х роках внаслідок розвитку польського визвольного руху набирають особливого поширення агітаційні вірші і пісні польських авторів українською мовою. «Характерною появою літературного руху 1848 р., — відзначав І. Франко, — треба вважати цілий ряд українських віршів, писаних поляками, майже виключно політичного змісту, друківаних чи то по різних польських часописах, чи то окремими свистками (листівками.— Р. К.)»¹.

¹ І. Франко, Нарис історії українсько-руської літератури, Л., 1910, стор. 129.

Більшість цих віршів відзначається політичною польсько-патріотичною тенденційністю, сухістю, риторичністю, грішить дуже попсованою полонізмами мовою (наприклад, поема М. Попеля «Русин на празнику», вірші Ф. Блажкевича, П. Горбковського, А. Любовича, багатьох анонімних авторів).

Позитивним винятком з цього погляду є українські вірші відомого польського революційного діяча в Галичині Каспера Ценглевича (1807—1886). Його творам також притаманна гостра політична тенденційність і агітаційність, спрямована проти австро-німецьких правителів, панської сваволі і кріпосного ладу. Але Ценглевич краще від інших авторів розумів важливість використання фольклору для агітаційних цілей. Складаючи свої пісні і вірші, він звертається по допомогу до народної пісенності: вірш «Затужім» komponує до мелодії пісні «Коби так тобі, як тепер мені» (вказує це у підзаголовку). Народну пісню «Та орав мужик край дороги» парафразує так, що вона набирає гострого спрямування проти державучасниць розподілу Польщі. Ценглевич використовує стилі, версифікаційно-ритмічні засоби українського пісенного фольклору, а також характерні елементи народної розмовної мови:

Коби бути зозулицев, до вас би-м, братоньки,
Крильми всюди від хатоньки, летів до хатоньки¹.

* * *

Із згасанням романтизму, зменшенням уваги польської літератури до української тематики помітно зменшується і кількість фактів творчості польських

¹ «Зоря», Л., 1886, № 8, стор. 136.

авторів українською мовою. Однак ця традиція, хоч і дуже послаблюється в післяромантичні десятиліття, не зникає в польській літературі, а навпаки, навіть збагачується певними новими відтінками і формами. З цього погляду особливо примітною є творчість Павлина Свенціцького (1841—1876).

Ще в роки навчання в Київському університеті П. Свенціцький зарекомендував себе як палкий прихильник демократичної течії польського українофільства. П. Свенціцький по суті перший переборює традиційну відособленість, відчуженість польських авторів, які писали по-українськи, від загального процесу розвитку нової української літератури. З перших кроків своєї діяльності він свідомо включається в український культурний процес, намагається ділом сприяти його розвитку.

Діяльність П. Свенціцького на українському культурному полі особливо розгортається після його приїзду в 1863 р. до Львова. Він стає актором організованого 1864 р. в Галичині українського театру, водночас енергійно трудиться над українськими перекладами і переробками багатьох драматичних творів європейських авторів для цього театру¹. Уже в 1864 р. П. Свенціцький виступає із своїми статтями і белетристичними творами в українській пресі, популяризує і пропагує українську культуру в польських виданнях. У 1866 р. Свенціцький організував двомовний польсько-український журнал «Siolo»

¹ Переклади і переробки Свенціцького згадуються у рецензіях на вистави українського театру в Галичині. Лише деякі з них були надруковані. Для українського театру він зробив драматичну переробку із Шевченкової поеми «Катерина», а також написав оригінальну п'єсу «Мищанка».

(«Село»), в якому пропагується зближення і співробітництво на засадах рівноправності, взаємодопомоги і взаємопізнання обох народів. У журналі друкувалися в оригіналі (польським алфавітом) твори Шевченка, Квітки-Основ'яненка, Марка Вовчка, Федьковича, а також власні українські писання П. Свенціцького.

З 1869 р. П. Свенціцький працював учителем української мови у Львівській академічній гімназії, у той час написав граматику української мови (залишилася в рукописі) і, особливо, брошуру «Вік XIX у діях літератури української» (надрукована у Львові 1871), в якій високо оцінив нове «істинно народне» українське письменство.

У своїх творах як польською, так і українською мовами Свенціцький широко використовував український фольклор. З українською народнопоетичною традицією тісно пов'язані і написані українською мовою байки Свенціцького, які І. Франко оцінив як «гарну пам'ятку... в нашій літературі»¹.

Діяльність Свенціцького мала позитивний вплив на поштовхування українського літературного життя в Галичині в 60-х роках.

Деякі книги віршів і оповідань українською мовою видав у 50—80 рр. XIX ст. маловідомий польський автор Лев Венгліньський. Все це, щоправда, здебільшого слабкі писання з погляду форми, непривабливі своїм настирливим дидактизмом, консервативно-шляхетською і релігійно-моралізаторською тенденційністю. Українська мова їх — бідна, безбарвна, з численними полонізмами і діалектизмами. Однак у повені великого літературно слабкого доробку Вен-

¹ І. Франко, Руський театр у Галичині, Твори в двадцяти томах, т. 16, стор. 92.

гліньського натрапляємо і на деякі варті уваги речі. Це вірші і оповідання, в яких трактуються соціальні аспекти буття українських селян, говориться про важке трудове життя народу, панську несправедливість, зловживання властей, хижацтва сільських гл'ятів, сирітство, бездомність, рекрутчину тощо. Певний історико-літературний інтерес становлять переклади Венгліньського на українську мову з польської, французької, німецької, чеської, сербської, словацької, литовської поезії, зокрема народної.

Запізнілим романтичним козакофільством віє від збірки українських віршів польського українофіла Михайла Грек-Слугоцького, виданої під псевдонімом «Михалко» («Українки», Львів, 1886).

* * *

Серед українських писань польських авторів є, безумовно, багато слабеньких, примітивних творів, значна частина яких не досягає за змістом і формою навіть рівня третьорядних явищ тогочасної власне української літератури. Це так. Однак, слід також відзначити, що в сукупності творчість польських літераторів українською мовою — своєрідне, варте уваги історико-культурне явище, цікаве як своїми коренями, генетичними джерелами, так і місцем, роллю в літературному процесі та польсько-українських культурних взаєминах.

Можливо, що той струмочок (як образно висловився В. Гнатюк) письменства українською мовою, який пропливав зовсім поруч із все міцніючою і ширшаючою течією української літератури, набрав би більшої сили і культурної ваги, якщо б він послідовніше

й інтенсивніше живився насущними життєвими соками українського народу, мав тісніший зв'язок з процесом українського культурного розвитку. Однак більшість із згаданих і незгаданих авторів обмежувала коло своїх українських інтересів головним чином зовнішніми проявами українського життя, і то, головним чином, його побутово-етнографічним аспектом, поверхово орієнтувалася на козацьку минувшину, захоплювалася українським фольклором, далеко не завжди вміючи збагнути його внутрішню ідейно-змістову і художньо-поетичну сутність. Вони не вміли (а чи не хотіли) помічати і зрозуміти той новий поступальний розвиток української словесної культури, який знаменувався творчістю Котляревського, Квітки-Основ'яненка, особливо Шевченка, та цілої плеяди інших представників нового українського письменства.

Творчість їхня протікала здебільшого відособлено і навіть відчужено від української літератури. Тому вона могла порівняно небагато додати нового, повноцінного до того, що на відповідних етапах свого розвитку мала вже українська література.

Слід сказати, що романтична (а в багатьох випадках і післяромантична) критика загалом переоцінювала достоїнства і роль українських писань польських авторів. Разом з тим не можна вважати слухними і ті критичні голоси, які зовсім ігнорували ці писання, називали їх панською примхою, політичною інтригою, відмовляли їм будь-якої культурної ваги й інтересу.

Це правда, що струмочок української творчості польських авторів за небагатьма винятками занедів, висох, так і не влившись в річище української літератури. Однак немаловажним і небезінтересним є

факт, що цей струмок живився з тих же джерел, з яких головним чином черпала свою життєву силу нова українська література.

Не можна також беззастережно сказати, що українська творчість польських авторів була байдужою і безслідною для української культури. Певний культурний резонанс мала в українській літературі, особливо романтичного періоду, творчість Т. Падурі. Безсумнівно позитивну роль відіграв своїми українськими творами і діяльністю на полі популяризації української літератури серед польської громадськості і Павлин Свенціцький.

Слід також підкреслити, що українська творчість польських літераторів об'єктивно служила справі популяризації українського слова, утвердженню його культурних прав і можливостей.

Отже, при оцінці української творчості польських авторів потрібний насамперед вдумливий диференційований підхід такий, як це бачимо у наведеному вище висловлюванні І. Франка про пісні Т. Падурі і А. Шашкевича.

Окремі твори польських авторів, особливо Т. Падурі, А. Шашкевича, С. Осташевського, Д. Бонковського, П. Свенціцького, не раз передруковувалися в українських виданнях. Спеціальний збірник, антологія українських творів польських літераторів видається вперше. До збірника включені, розуміється, кращі, цікавіші для сучасного читача твори. Однак, підготвуляючи книгу, упорядники мали на увазі і її історико-літературний сенс: представлення творчості польських авторів українською мовою в широкому плані — з різноманітними тематичними, ідейно-змістовими і художніми аспектами, відтінками, з широкою автурою, кращими і слабшими сторонами. Тому до

книги мусили потрапити і менш значні речі, твори, які щось значать лише в певному контексті.

Сподіваємося, що це видання сприятиме розширенню і поглибленню уявлень нашої громадськості про українсько-польські культурні зв'язки в минулому, а також служитиме великій і благородній справі зміцнення дружби і співробітництва між народами Радянської України і Народної Польщі.

Роман Курчів

П О Е З І Ї

ТОМАШ ПАДУРА

УКРАЇНКИ

ЛІРНИК

Не журися, мій хазяю,
Не за датком я іду;
От так сяду, заспіваю,
Відспіваю та й піду!

Старі замки мене знають,
Я діл давніх учу вас;
В моїх піснях воскресають
Змерлі люди, змерлий час.

З цілих спадків поісущих
Зістав тільки язик наш,
В ньому з гробів до живущих
Несу діїв отченаш.

Де апостола запросять,
Благословен буде дім!
Де могили заголосять,
Там спасіння блисне грім...

Скаже встати з мертвих часам
Всемогуща пісні власть:
З кайдан, мире, твоїм спасам
В руки вільні меч подасть.

Відчиніте замка брами,
Нехай піснь в нім загуде!..
Пожуриться співак з вами,
Пожуриться та й піде.

На далеке бездороже,
Де пам'яток живе птах;
Де покоїть Запороже
Наших предків святий прах.

Благословен, над ким гуне
Херувимий його глас!..
Хто за них той меч двигне,
В чії руки подасть з вас...

З щадків списів від нищіння
Обмивають в гробах пліснь,
Дії, віки, покоління,
Ліри, сльози, піснь.

1824
Кременець

РУХАВКА

ПІСНЬ КОЗАЦЬКА

Гей, козаче, в божий час!
Вже спасіння мира дзвін,
Кому вільність мила з вас,
За ворогом навздогін!
Гей, козаче, на врага,
Гурра-га! Гурра-га!

По сих нивах бистрий кінь
Наших предків вільних ніс,
З ними гналась слави тінь,
З нами летить ратищ ліс!
Гей, козаче, на врага,
Гурра-га! Гурра-га!

Не лякався смерті, мук,
Хто спасіння давав вік;
Хто за вільність гине внук,
Той безсмертний чоловік!
Гей, козаче, на врага,
Гурра-га! Гурра-га!

Відказали нам з могил,
Де кінчився спадок наш;
По нас в спадок з костей пил
Візьме ангел в отчешаш!
Гей, козаче, на врага,
Гурра-га! Гурра-га!

А годиться ж чтити нам
Нечестиву біса твар?
Всемогущий один там...
А на землі кожний — цар!
Гей, козаче, на врага,
Гурра-га! Гурра-га!

Довго дикий глодав птах
По чужині нашу кість;
Ех, за кого ж? За скот, прах...
Нехай щезне о вас вість!
Гей, козаче, на врага,
Гурра-га! Гурра-га!

Час відбити, діти, час
З плеча кнута, з ніг оков,
Час вже до нас кличуть, час
Дії, кості, сльози, кров!
Гей, козаче, на врага,
Гурра-га! Гурра-га!

1825
Тетіїв

ЛЕЙСТРОВИЙ

З віка вільні і свавільні
Не пускали шабел з рук.
Запорожець

Від Балтика по Карпат
Якесь залізне плем'я
З лемеша кує булат
І носить слов'ян ім'я.

Конем жене, як могол,
За ним в піснях той народ:
Не кривавити престол,
А за вільність лляти кров.

Довго сталь так ржавив леп
З юхи скверних ворогів;
Нім пригналось в Дніпра степ
До січових молодців.

В тій пустині слов'янин,
Небагатий на засіб,
Виніс гостям Січі син
По-старому сіль і хліб.

За гостинну хліб і сіль
В сльозах руку гість подав;
Стався Січі приятель,
Бо з рукою серце дав.

І злучили враз долонь,
І з собою скільки ж літ...
На лицарську в війнах скронь
Закидали слави квіт!..

Які ж бранці в замки їх
Отаманський двигав віз!..
За спасіння, як за гріх,
Скільки ж гріб ваш кропить сліз!..

Скільки ж ними мертвий внук
Підливає в степах зізь!..
І в кайданах собі з рук
Рве для врага хліб і сіль!..

Своїх предків спільних діл
Відцурався прісний рід;
Заліг камінь гостин стіл;
Сльоза дружби стялась в лід.

Ані живе, ані змер:
Хто ж так йому строїв світ?
Скував руки, край роздер,
Вороги — царі, скажіть?..

1828
Чортотлик

КОШОВИЙ

Миле дівча, спать не хочу,
От ратище, я з ним скочу...
Кінь їсть сверес¹ із росою,
Я пробуду час з тобою.

Давня пісня

На долині при Чигрині
Від панцирних сьє шлях,
Вітрок тишком гонить лишком,
По бунчуках шах, шах!

Чатуй, ляшку, гляну в пляшку,
О, далеко іще день...
Гей, до чарки, проч янчарки,
Підківочки дзень, дзень!

Сюди, Дзюбо, сюди, любо,
Се танець наш, се козак...
Тільки ближче, мильше... вище,
Під рученьку, так, так!..

За тобою над Ворсклою
Я на чатах з жалю сох;
Цілі ночі мокрі очі,
А серденько тьох, тьох!

Нехай скаче, нехай плаче,
Коли мильший слави глас.
Лиш вік сохне... серце лохне,
В гульки ж, поки час, час!

¹ Верес.

Іще поки в степ широкий
Не заблисне Січі сталь...
Гуляй, Дзюбо, гуляй любо,
Нім надійде жаль, жаль!

Глянь, як зірку при Ахтирку
Заливає мрачний дим;
Гей, за ляхом Чорним шляхом
На поганця — в Крим, в Крим!

На що мова, на що слова?
В степі згубить глас їздок:
Подай руку — на розлуку,
На пам'ятку — цмок, цмок!

1828
Чигирин

ЧОРНОМОРЕЦЬ

Гей, де той час, як були в нас
Земля, слава, люди!
Мов як снилось — покінчилось...
А з нами що буде?..

Прийшлося нині на чужині
За ворога мерти;
Долі ждати... а шукати
Не слави, но смерти.

Чи ж то з гостей вали костей
Сипалось в неволі?
Вільним билось, слави хтілось,
А для внуків долі.

Іще ворон з чужих сторон
Подає нам в гості
З перекопа, з Конотопа
Чиїсь вражі кості...

Двигнуть пісні славу з плісні,
Ми ж воскреснем з чого?..
Живем на що? Б'ємось за що?
А чезнем за кого?..

Ех, не тут нам, но треба там
Спасіння шукати,
Де наші мов і кість, і кров —
Де була Січ-мати!

Вільних внуки, злучім руки,
А сила все зможе!..
І верне власть, і славу дасть
Вільне Запороже!

1829
Гадяч

ЧАЙКА

Як не літати,
Як не кричати,
Дітки маленькі,
А я їх мати.

Давня пісня

З небес чи з нив вітер збудив
Негостинну моря твань,
В шумі глибин, з хвиль височин
Видно поган.

На мілинах чайку в пінах
Погожа колише ніч.
Без хмар зоря всходить з моря,
А ти спиш, Січ!..

Чи ж мрак віків стежки посів,
Що тобі несли поклон?
З Польщі — курган, щадки — з поган,
Мара ж чи сон?..

Ще час ні пил не стер з могил
Великих діїв колись!
Ще з туги дум в любий хвиль шум
Глянь, чи пустись...

Ех, що ж узриш, як полетиш
Віків чи слави шляхом?
Прошлість в сльозах, з пам'яток —
прах.

А дії — сном?..

1829

Антоніни на Волині

ДУМИ

ДО ЗЕМЛЯКІВ

Коли наша раз перший озвалася ліра, тому літ двадцять і шість, з дїв, казок, пісень снувалась струна, а їх нугою загула грудь.

Не прихожих язиком передаєм пришлим по ісущих вість, до нас він промовляв в колиці, розказував в степах, з могил співав нам.

Що за літ молодечих проснулося в думці, тее появилося в мові; що добуло ся з серця, переказуем вам. Думайте та гадайте, ісущі!..

З цілих спадків по предках зістались тільки гроби і язик — ждали нас. Та розпались гроби, зцілились щадки, тхнула духа в них наша перша піснь.

З неї вийде співак, озветься до поколінь душею — на нашу честь. Благословен, хто почує воскресіння піснь!

*Писано 6 травня
1850*

СІРКО

Дума з мирної казки

І скарби вам,
І славу дам...
Тільки ідіть
За мною в світ!
*З пугі Чайльд-
Гарольда
по Слов'янщині*

Сумно і темно — місяць глибоко
За хмару в небо забіг;
В таборі стихло, степом широко
Дим по могилах зліг.

На одній тільки, а Остра звалась,
Кошовий Січі дрімав;
А орда бігла, но де погналась,
О тому думав, гадав.

Гадав та думав, в небо поглянув,
Якби питав о татар:
Схилився облак, на Острій станув,
З облака блиснув лицар.

В лискучу зброю до ніг закрився,
Під ним кінь білий гасав,
Витягнув руку, вкруг подивився
І до гетьмана казав:

«Ти спиш, гетьмане, з коша Січ твоя
Дивиться на кров і дим...
А чия ж кров се, а земля чия?..
Сірку, за шаблю... і в Крим!»

Втім дуне вітер, хмари прорвались,
В облаці місяць завис,
Дим покотився, сурми озвались,
Степом зашумів гай спис.

І дув та віяв, і ніс степами
Пожари з Криму і крик;
Орда засіяла степи гробами,
А Крим пустинів і ник.

На довгі літа в глухій пустині,
Може, і вічне заліг;
Забаг піднестись — впав на руїні...
І вже ожити не міг.

А в Україні ще серед ночі
Виходить з хмари лицар;
Бачать і Сірка на валах Січі,
А в Крими січ і пожар.

А ти як вийдеш з-посеред миру,
І дернь заляже на груди;
Ех, чи на гріб твій про твою ліру,
Згадає в мирі хто-будь?..

Може, не буде кому згадати,
Може, і дїжду колись...
Но ти, Вкраїно, ти мені, мати,
Ще і за гробом приснисть!

1827
Кальник над Собом

БАРАБАША

Пан Барабаша п'є і наливає,
Та не гадає, яких гостей приймає.
З лавної «Пісні о Івані Барабаші»

На Чорнім шляху пил і тумани
Дунула буря к Дніпрові;
Низ веде чату в степ на кургани,
На вал в Черкасах лейстрові.

В замку наказний пан Барабаша
Приймає послів Гірея:
Сулейман-агу, мурзу Караша,
Муртезу і Тугай-бея.

На їдній лаві з миски їдної
Осавул з ними живився,
І гостей тішив, і пив, як свої,
Лиш не по-людськи дивився.

А пан наказний в душі без гріху
І сам п'є, і гостей просить;
І чи з підхмілля, чи від поспіху,
Коли мед в чарці підносить,

Здоров'я бея на землю злялось,
Часть осавулі по карку:
Сам сів, здрімався — з сили опалось,
І з руки упустив чарку.

Осавул в думці похожий бісу,
Хилиться до ніг Караші,
Мав зняти чарку — хватяє спісу
Та й сунув в груди Барабаші.

А сам з світлиці вибіг, проклятий,
З мірзами на шлях к Дніпрові;
За ним з курганів низовські чати
З валів погнались лейстрові.

Слідом за ними з куряви хмарів
Скотились дими клубами;
Небеса тліли від лун з пожарів,
Земля покрилась гробами.

Цілу Україну в дику руїну
Змінили дикших розбої;
Меч вражий витяв нашу родину,
Землю посіли косої.

А за недолю, за сльози наші,
Се йно ми тільки почули,
Що їх причина — смерть Барабаші
З рук волошина Дженджули.

1828
Черкаси

* * *

Під Києвом у дуброві
Зайшла стежку козакові,
Знесла руку, голосила
І так йому говорила:

— Чи ти, милий, серце маеш,
Що так мене оставляєш:
На чужині удовою,
А дитину сиротою...

— Не тужи ти, моя мила,
А так живи, як і жила,—
Знайдеш собі долю всюди,
Єсть на світі бог і люди!

— Не мені вже долі ждати,
Зв'яло личко, змерла мати...
Серце моє тужить, плаче,
Злічить сльози бог, козаче!

Сперлась, змовкла, задумалась —
Завернулась чи осталась?
По дуброві щось блукалось,
Знайшло стежку чи розсталось?

ЯН КОМАРНИЦЬКИЙ

* * *

Ой тепер, батьку Ревухо,
Злидні нам всім допечуть,
Тепер опустимо ухо
І вірні ся розтечуть.
Не маємо своєї хати,
Тепер і харчі не мати
Ні сукмани на хребет.
Що бідні почнем чинити,
Не маєм звідки прожити,
Либонь, підем на щербет.
Уже власть тобі відняли,
Тепер ні цабе, ні соб,
Тепер ми зовсім пропали,
Хоть почуваймося в лоб!
Та думаймо, що з нас буде,
Щоб не сміялись з нас люди,
Як з п'яного чумака,
Що прогуляв мажу солі,
Тепер ходить босий, голий
І танцює гайдука.

Подумай, батьку сердечний,
Що тепер у світі почнем,
Це случай небезпечний,
Треба думати об нім.

Нема хліба, нема хати,
Нема до чого ся взяти —
Вже тринадцята зима,
Як шляємось без упину
То з чужини, то в чужину,
А гроші біс давно ма.

Батьку, коли б депутати
І комісії презес
Хтіли науки зважати,
Що ти з Араб'ї принес,
То б тебе не вигоняли
І декрету б не писали,
Змовившись всі в шести,
Бо хоть здатись на суд бабський,
То нема як по-арабськи
Адміністрацію вести.
«Кім бац войми акли борук»¹,
Коли скаже: «Бен ель ме!»²
І свій кинджал візьме до рук,
Ніхто зівати не сьме.
Ані «шивок», ані «соук»³
Не мішає, бо знай гук,

¹ Хто має голову і розум — великий
(арабськ.— тут і далі).

² Я наказую.

³ Ані жара, ані холод.

Що велено, то все «газир»¹ —
А як гейкне: «Галай гіді!»²,
То робота, як в присіди,
«Ітуш гіни бен назир»³.
Тільки що їм говорити
О арабської мудрості!
Нема з ними що чинити —
Помрочені в темноті.

Був же хто з них в Палестині
Або в глибокої пустині,
За пісками, аж там ген,
Де каміння без травиці,
Де ані краплі водиці
І не росте очерет?
Чи кочували на полі,
Строїли чердак, шалаш?
Гуляв котрий в Анатолі
На конику адабаш?
Чи виправляв свою руку,
Бросав дзиду, стріляв з луку,
Зубами кинджал держав?
Обчеркався талісманом
До всхід сонця над диваном,
Щоб в нічім не потерпів?
Чи був знаком з Алібеєм,
Ель-Абассі бен-ен-ман,
Що в Альгерії був дейом,
А родом, мабуть, гішпан?
В Адамашку го струїли,

¹ Готово.

² Біжи швидко.

³ Огнений день, робота швидка.

А на пуші до могили
Клав ти, батьку, його сам.
А на пам'ять, що з тим хватом
Жив'є-сь вірно, як брат з братом,
Хочеш строїть ему храм.
Чи був которий еміром
Бедуїнським в Есаріб?
Чи курив люльку з везиром,
Бачив Магомета гріб?
Чи проводжав каравану
З Мезорібу до Адану,
Бачив Джаміі, Кааб?
Чи ходив во врем'я спеки
З поклоненієм до Мекки,
Де молиться всяк араб?
Чи ходив котрий з завоєм,
Кинджал, бороду носив,
Був одіт турецьким строєм,
Чи в мечеті голосив?
Знає письмо в Алькорані,
Сидів з турком на дивані,
Чи і в турецький шупень,
Чи бачив серай султанський
Або обряд мусульманський?..
Спитай, а стане як пень.
Других беруться учити,
А самі темні, як ніч.
Може, схотять ще зробити
З ділами несходну річ?

Щоби реєстри писати
І всі гроші їм віддати,
А чи чув це хто коли?
Щоб зверх праці і роботи

З дідича збирати щоти,
Як за коні і воли?

Мали тобі, батьку, люди
Докучати сим пустим,
Потягати до рахуби,
Марать чорнилом густим?
Лучче посідлаймо коні,
Заберім діди в долоні
Та й махаймо аж в Епір!

А як умре твоя мати,
Тоді вернемся до хати
І покажем що емір!

ПІСНЯ ПРО КАРМЕЛЮКА

Повернувся я з Сибіру,
Та не маю долі,—
Хоть, здається, не в кайданах,
Та не маю волі.
Слідять мене зліі люди
День, час і годину.
Прийде туга до серденька,—
То ледве не згину.
Комісари, исправники
За мною ганяють.
Більше вони людей вбили,

Чим я грошей маю.
Зовуть мене розбійником,
Кажуть, що вбиваю,—
Я нікого не вбив іще,
Бо сам душу маю.
Візьму гроші в багатого,
Убогому даю,
І так гроші поділивши,
Гріха сам не маю.
Маю жінку, маю діток,
Однак їх не бачу;
Як згадаю про їх долю,—
То гірко заплачу.
Треба мені в лісі жити,
Треба стерегтися,
Хоч, здається, світ широкий,
Та ніде подіться.

ГРИГОР ВІДОРТ

СПІВ РЕВУЦЬКИЙ

Як виїхав Ревуха на коні гуляти,
Перевісив через плече сагайдак багатий.
Граї, море, Чорне море, Біле море,
Гала-кгида-ей! Ла-ла-ла-ла! Ла-ла-ла-ла!
Гала-кгида-гу!¹

Всяка птиця по повітрі не потрафить того,
Що наш батько Ревуха доказує много.
Коні сиві, паловії, гнідії і чорні!
Втіште ж мене, щоб не тужив Ревуха моторний.
Духом з нього на сивого: «Скоро давай лука,
Подай стріли, ставляй тарчу!»² — вже на коні
чука.
А з сивого на гнідого, к землі припадайте,
Своїй Рузі милесенькій цвіточки зривайте.

¹ Приспів «Граї, море» повторюється після кожного куплета.

² Ціль.

Джахтамир, Батиран¹ — то мої соколи:
Коли всяду, сміло їду, — не уткне ніколи.
А ти, Кгульдо¹ моя люба! як на тебе всяду,
Носиш мене по всіх місцях, — ніколи не впаду.
Ой їдучи на Качані¹, викликає: ле-лі!
Завісився на сідлі, схватив шаблю з землі.
«Подай, Саво, коня жваво! нехай мене знають:
Коли всяду на борзим, жили мні дрикгають».
Сто турецьких, сто черкеських і татарських много,
Щодень, щогодини прибуває з того.

¹ Клички коней.

АНТОН ШАШКЕВИЧ

НАД ЯТРАНЬОМ

Там, де Ятрань круто в'ється,
По камінцях та й шумить,
Там дівчина жде, як зветься,
Козак знає, а мовчить.

Сивим оком як погляне,
Як ся тобі засміє,
Козакові легше стане,
У козака серце б'є.

На долині єсть криниця,
З той криниці б'є вода,
А дівчина, як зірниця,
Чорнобрива, молода.

Іде, іде дощ дрібненький,
Ще і цвітки пропадуть.
Ті лихії вороженьки
Мене з нею розведуть.

Ой дівчина страх багата,
В неї батько, мати є,
Є у неї своя хата,
А в тій хаті всього є.

А я бідний сиротина,
Степ лиш мені рідний брат,
Шабля, бурка — вся й родина,
Сивий коник — то мій сват.

Де поділись тії літа?
Коню, коню, де той час?
Як ми мали славу світа,
В цілім світі знали нас.

На що ж людям тее знати,
Де миленької ворота,
На що їм тее казати,
Де кохає сирота.

СЛЬОЗИ

Кажуть люди, що-м щасливий,
Я з того сміюся,
Бо не знають, як я часто
Сльозами заллюся.

Літа мої молодії,
Літа молоденькі,

Коли ви так нещасливі,
Будьте ж коротенькі.

Літа мої проминули,
Як дощова хмара.
А теперки наді мною
Якось божа кара!

Плинуть мої дні за днями,
Літа за літами!
А я щастя не зазнав-єм,
Жаль мені за вами.

Лучче було мене, мати,
На світ не родити,
Бо такому нещасному
Трудно вік дожити.

Літа мої молодії,
Літа молоденькі,
Коли ви так нещасливі,
Будьте ж коротенькі.

ЧУМАК

Ой я чумак нещасливий,
З журби ходжу ледве живий.
Воли, коні, віз пропали,
Вороги з хати вигнали.

Гоп, га! І я з вами,
Свобідніший з бурлаками.
І сокиру, і мазило,
Що від воза ся лишило,
За горілку все віддаю,
Нехай з вами погуляю.
Гоп, га! І я з вами і т. д.
Ой Одесо моя мила,
Що ж ти з мене учинила?
Із чумака бурлакою,
А з бурлаки сиротою!
Гоп, га! І я з вами і т. д.
Я музиці поклонюся,
Бо вже далі не попруся:
З милосердя нехай грає,
Нехай чумак погуляє.
Гоп, га! І я з вами і т. д.
Сороківка, п'ятдесятка,
Польський злотий і десятка:
От се стільки дрібних маю
І то з вами прогуляю.
Гоп, га! І я з вами і т. д.
Ой шинкарю, ой ти, Юдко,
Дай горілки, тільки хутко!
Нехай чумак погуляє,
Нехай біду забуває.
Гоп, га! І я з вами,
Свобідніший з бурлаками.

ЛЮБОВ

Скажіть ви, що без любові
Вік цілий прожили:
Як вам було жити в світі?
З чого світ той милий?

Горе! Сльози натискають;
В тім тільки потіха:
Як де серце є подіти,
Як влюбишся стиха.

Ще й до того, як дівчина
Набік не моргає;
Тоді козак вус підкрутить,
Про все забуває.

Різні люди, різні думки:
Той золота хоче;
Той гонори оціняє,
Я — серце дівоче.

ЯК ЧИЄ ЩАСТЯ

День по дневі, рік проходить,
А літами вік минає.
Хто веселу думку має,
Тому мило сонце всходить.

Мені темня, де погляну:
Горе ляжу, горе встану.
Я без жалю смерть гадаю,
Свою долю проклинаю.

Необачний той, що каже:
Так проспийся, як постелиш.
Судьба очі як зав'яже,
Пробуй як хоч — не поцілиш.

Щастя везе — сліпець їде,
А фортуна поганяє;
Думає, що так завсіди,
Бо журби зроду не знає.

ТОСКА

Ой ти кажеш, мій миленький,
Що ти мій коханий;
А як сядеш коло мене,
Чого-сь задуманий?

Одних щастя окружає,
Другим сльози ллютьсь,
Хотя й душа невинная,
Люди набрешуться.

Знаю добре, що мня любиш,
Не можеш дружити!
Така для нас судьба в світі —
До смерті тужити.

ЧАРІВНИЧЕНЬКА

Дочко, небес красотою,
Ти всім дівкам сіллю в оці.
Зловлять тебе добротою,
Зависних маєш на боці.

Один каже: чари маєш,
Бо як квітка в вічнім цвіті;
Другий, що всіх привлікаєш
І скуку сієш по світі.

Третій, що є правда тому,
Бо хто тільки на ню гляне,
То і серце йому в'яне,
І влюбитись по-крийому.

Я вік прожив, зістарився,
Добре знаю, де причина;
І без гріха забожився б:
Що в їй красі ціла вина.

Погляд з небес, з небес личко,
Жий здорова, молодичко!
Заздрість мати ворогам.
Я не вірю тим чарам.

Перше для вас все сміялось,
Злі дні обминали.
Ви розкішно і безпечно
На світ поглядали.

І світ цілий, як дитину,
До серця хилили;
Ненависті, поговорок
В подяку дожили!

Думи мої, ви не грішні:
Всім добра жадали.
Покаються колись люди,
Що вас не пізнали.

Як смерть складе в домовині
Грішне мое тіло,
То суд страшний вам докаже,
Як ся вік прожило.

МИНУЛОСЬ

Що минуло, не вернеться!
Як було і буде.
А як давне вспом'янегся,
Скучна піснь загуде.

Гей, гей, не вернуться
Літа наші молоді!
Гей, гей, ніхто вже нас
Не потішить в тій біді!

Де ті зелені діброви,
Що нам були милі?
Де ті наші чорноброві,
Що колись любили?
Гей, гей, не вернуться і т. д.

Де поділись ті люди,
Що як «брате» скаже,
То до смерті не забуде,
Братні не розв'яже?
Гей, гей, не вернуться і т. д.

Де дівчата ті ділись,
Що як слово дали,
То до смерті не змінились,
З словом умирали?
Гей, гей, не вернуться
Літа наші молоді!
Гей, гей, ніхто вже нас
Не потішить в тій біді!

БУРЛАКА

(після втрати батьківського маєтку)

Видно сказано судьбою:
Бути Шашці бурлакою,
Вороженьків потішати,
Що остався сам без хати.

Встану вранці, помолюся,
Вип'ю чарку,— не таюся.
Але ж туги не залляти,
Як згадаю, що без хати.
Маю другів, слава богу,
Що не стою у порогу.
Тож їх любові не забуду;
Може, колись в хаті буду.
Не раз на себе дуфаю¹,
Обізватись як сам знаю;
Але ж мушу замовчати,
Як згадаю, що без хати.
В чужій хаті рік година,
Хотя² по серці дружина.
Як бурлаці за стіл лізти,
Чужу працю дармо їсти!

МИНУВШЕ

Прогулялось, прожилось,
І біди зазнали.
В молодицях вік втопилось,
Грошей не придбали.
Лиш на гіркий бакунець,
Повну чарку, та й кінець.

¹ Нарікаю, гніваюсь.

² Хоча.

В церкві станем там, де люди,
Поклонів від нас не буде.
Не забили, не украли,
Тільки дівчат підмовляли.
Взбагатившись восминками,
Помрем, але козаками;
На похорон, на дзвіниці,
Не змістяться молодиці.
А після нас — як хто схоче:
Чи заплаче, чи схищоче.
Акцизу в пеклі скасуєм
І з чортами почудуєм.
Засі, чорти,— буде так,
Пеклом стрясе, хто козак!

ТОМАШ-АВГУСТ ОЛІЗАРОВСЬКИЙ

ДУМКА

Взлетів орел на дуброві
В хмарах крила полоскати,
Каже Дзюба козакові
За хмарою орлом гнати.

Ей, ей, коню чорногривий,
Хмара не спить — витягайся,
Степом, вітром відпихайся,
Щоби козак був щасливий!

Кінь вискочив перед хмару,
Над ним в хмару — гару, гару!
Перун крикнув, кінь схопився,
Під могилу закотився.

Тяжко ж тепер на могилі
Козакові відітхнути,
І ніч темна, і смерть чути,
Дожидав же козак хвилі.

Як смерть білий місяченько
Хмари в небі розгортає.
Став тужити козаченько,
Нема коня, що ж він має?

З конем стратив світ і крила,
Вже перестав бути птахом,
Межи людьми, як могила,
Поглядає мертвим страхом.

АНТОН СТАНІСЛАВСЬКИЙ

КОЗАК НА ЧУЖИНІ

Летить орел попід небом,
Жалібно голосить.
Козакові на чужині
Вістоньки приносить.

— Ой орле мій сизокрилий,
Чи добре чувати?
Чи ще жива моя ненька,
Старесенька мати?

— Ой вже ж тобі старенької
Неньки не видати;
Поховали стару неньку
В саду біля хати.

— Чи жив же мій старий батько
Та що й поробляє?
— Старий батько горілочку
І мед попиває.

— Сестра ж моя ріднесенька
Чи за мною тужить?
— Пропив її старий батько,
І шинкарю служить.

— А брат же мій, бравий хлопець,
Живий, чи здоровий?
— Ой брат же твій в Московщині
Некрут реестровий.

— Чи ще ж моя дзюба-люба
За мною жалкує?
— Ой вже ж твоя дзюба-люба
З хлопцями гопцює.

Похилився колос в землю,
Лихий вітер віє —
Зажурився козаченько,
Бо серденько ние.

Зажурився козаченько
І думку гадає:
— Летів би я додомоньку,
Та крилець немає.

Візьми мене, сизий орле,
Я ж тут пропадаю! —
— Ой рад би я тебе взяти,
Та сили не маю.

Взлетів орел попід небом,
Жалібно співає;
Козакові сльози ллються,
Козак не втирає.

❦

ЯНУАРІЙ ПОЗЬНЯК

ПІСНЬ НАРІДНАЯ

Пісне нарідна, тобі шуміти...
Журбою вихрів, могилами,
Шумом Дніпра, порогами —
І вік віків жити.

Пісне нарідна, тобі дзвонити...
Над нивою жайвороночком,
Та й бджолою над цвіточком —
І вік віків жити.

Пісне нарідна, тобі взлетіти...
Орлом сизим над облоком,
Красною дугою над потоком —
І вік віків жити.

Пісне нарідна, тобі світити...
Блискавицею, де ніч триває,
Сонцем, коли засвітає, —
І вік віків жити.

Бо гніздиться вже від віка
Лихо у нас; та й бог знає,
Що би було з чоловіка,
Коб не піснь, що життям грає.

ГЕНРИК ЯБЛОНСЬКИЙ

МУЧЕНИКАМ ВОЛЬНОСТІ

з р. 1847

Чого ж так важко Україна плаче?
Що орли сумно голосять в вижині?
Загорювало щось плем'я козаче,
Хмарно і мрачно в буйній Україні.

Вкруг гіркі сльози. А з Харкова-міста
Жалібно стоном вітер степом дзвонить,
З Харкова шляхом кибиток до треста
Днями, ночами десь на північ гонять.

Ой лучче б було, щоби не родився
Той, кого має цар дістати в руки,
Для кого світлом сибірська темниця,
Ланцюг одежой, відпочинок — муки,

Хто, як ви, браття, в далекій чужині
На віки-віків має загинати,
З важкої сльозою, ох, по Україні
Під кнотом в путах жити і конати.

Але щасливий той, хто за свободу
За вільність братів перетерпить муки.
Пам'ятка того від роду до роду,
А славне ім'я спомінають внуки.

Вітер, що будить силу на могилі,
Орел, що гостить за хмарой в вижині,
Степи, й дуброви, і дніпрові хвилі
Для того пісню дзвонять в Україні.

І о вас, браття, і о ваших ділах
Ой піде гадка далеко край світа:
Вже Україна не дужа на силах,
Всаджена в пута, мраком оповита.

Вже умирала у царській неволі,
Забули діти батьків славні діла,
Ви пригадали літа ліпшої дєлі,
І з хмар, і з мраків зоря засвітила.

Хоть не пощастить бог вашії початки,
Ще над степами лютий ворон кряче,
Ваші б'ють стони з підземель Камчатки,
І Україна плаче, гірко плаче.

Але на щастя той плач Україні,
Сльоза неволі пута проїдає...
Низом ще хмари, але там, в вижині,
Ясно і красно зірниця світає.

О, вже недовго! З нужди і сорому
Знов Україна встане величава.
На щтири вітри у розголос грому
Загуде світу: слава, слава, слава!

БОГДАН-ЮЗЕФ ЗАЛЕСЬКИЙ

УРИВКИ

На чужині часом сниться
Рідной пісні буйний цвіт,
Бур'ян в степу — не лашниця,
То і, пісне, цить вже, цить!

Ой рідна, рідна моя мати,
Як не журиться, не ридати.

Ой Україно, ненько мила,
Давно ж судьба нас розлучила,
Прожив я даром живот свій.

Прощався я на могилі,
Такий молоденький.

Піснь шуміла в повній груді,
Ходив, нудив по діброві,
А гонили мене всюди
Марусині чорні брови.

Прибув з гаю лях-панок,
На нім синій жупанок,
В жмені шапка у нього,
Таких ляхків не много.

На воронім навздогін
Садить козак через тин.

Падалиця — не пашниця,
На чужині в серці сниться,
Що зачув він з ярих літ,
Сонна піснь — то сонний цвіт.
Падалиця — не пашниця,
Падалицю в степу сіють,
На чужині — в серці...

Мир широкий, і миряни —
Предобрії люди.
Чому ж в груді серце в'яне,
Свого не забуде?

Нуджу, тужу на чужині,
Кобзар старий, білесенький,
Горе ж вічне, горе мені,
Що не забув рідной неньки.

Гляджу сумно у віконця
По чужому світі,
Чи не зазру українця,
Щоб поговорити.

А під серцем живе пам'ять
Літок, що минули,
І голосять там, і скамлять
Журбами зозулі.

Виджу рідні ліси, луки,
Луги подніпрові
І сердечной застріл туги
Марусиною брові.

Ластівочки в небі чистім,
Думки від безлюд'ї,
Чіплялися під намистом
Марусі на твердії.

Яром, степом мчуся в пилі
Далеко від хати,
Щобгду дідом на могилі
Батьків поминати.

Дід, як голуб, крикнув: — Горе!
Ой ляцький ти сину,
Молоденький мій знахоре
На всю Україну.

Тобі вість носив птах дикий,
Журавлі небесні,
Тебе вчили покійники
Забутої пісні.

КАЗИМЕЖ-ЮЗЕФ ТУРОВСЬКИЙ

СУД ЛЮБУШІ

Ой Влтаво, чому мутиш воду,
Чому мутиш воду срібнопінну?
Чи тя люта розвіяла буря,
Кругом з неба ізсипавши тучу,
Зеленим горам змивши голови,
Золотопіску розмивши глину.

*

Як же би я води не мутила,
Коль ся з собов вадять рідні браття,
Рідні браття о вітне дідицтво.
Ой вадяться дуже межи собов,
Лютій Хрудош на Отаві кривій,
Отаві кривій золотоносній.
Стоглав хоробрий на зимній Радбузі,
Оба браття, Кленовичі оба
Старого роду Попеля галузі,
Котрий був з Чеха прийшов з полками
Через три ріки в сесі буйні краї.

*

Прилетіла дружня ластівонька,
Прилетіла від кривої Отави,
Сіла на віконце розложисте
В вітнім золотім Любушинім сідлі,
В вітнім сідлі світлім Вишеграді;
Заводить і нарікає смутно.

*

Як учула єїх рідна сестра,
Рідна сестра в Любушинім дворі,
Просить княжну в світлім Вишеграді
Перед порогом учинити справу,
І призвати братів її обох,
І судити єїх по закону.
Каже княжна виправити послі
По Жутослава від Любичі білої,
Где (розпростерті) суть красні дуброви;
По Лютобора, где верх доброславський,
Где ся Вріртицев Лаба напуває;
По Ратибора від гір Креконоші,
Где Трут лютого загладив смока;
По Радована від Камено-моста;
По Ярозіра від гір водоплинних;
По Стрезибора від Сазави ладной;
По Саморода з изи сріблоносной;
По всі кмети, лехи і владики;
По Хрудоша і Стоглава братів,
Розваджених о вітне дідицтво.

*

Як ся знесли лехи і владики
В Вишеграді (В Любушинім сідлі),
Кожний станув по своїй старшині:
Княжна в біленькім станула шматоньку
На стіл вітцівський у славнім соборі.
Дві розтропні діви коло неї,
Виучені, добре ворожили.
У одної дошки праводатні,
Друга меч тримає, кривди караючий.
Проти них полумінь правовісний,
А під ними святосудна вода.
Рече княжна з стола золотого:
«Мої кмети, лехи і владики!
Зробіть справу от сим обом браттям,
Котрі о своє вадяться дідицтво,
О дідицтво вітне межі собов.
Чи по закону вічно живих богів
Годиться разом обом панувати,
Чи їм ся рівнов розділити міров.
Мої кмети, лехи і владики,
Розсудіть же мої виповіді,
Чи по-вашім суть вони розумні.
Сли по-вашім не будуть розумні,
Річ вам новим старатися судом
Розваджених погодити братів!..»

*

Склонилися лехи і владики
І почали тихо говорити,
Говорити тихо межі собов
І хвалити її виповіді.

Лютобор з доброславського верху
Встав і сими говорив словами:
«Славна княжно з вітцівського стола!
Ми зважили твої виповіді,
Тепер збирай голоси по старшині».

*

І судні діви збирали голоси,
Збирали їх в святеє начиння
І викликати дали єїх лехам.

*

Встав Радован від Камено-моста,
Взяв голосів число проглядати,
Виголошувати більшину в нарід,
В нарід на зборі будучий:
«Оба рідні браття Кленовичі,
Старого роду Попеля галузі,
Которий був з Чеха прийшов полками
Через три ріки в сесю буйну землю!
Так згодиться на вашім дідицтві:
Будете му разом панувати».

*

Від кривої встав Хрудош Отави,
По утробі жовч му ся розляла,
Всі сугави тряслися з лютості;
Руков махнув, рикнув ярим туром:
«Сли в гнізді змія, потятам бідонька,
Гірко мужам, сли панство невісти!
Мужам годиться панувати над мужами.
Найстарший право до дідицтва має».

*

Встала Любуша з стола золотого,
Рече: «Кметі, лехи і владики!
Чуєте вшиткі моє поганьблення;
Судіть же право самі по закону.
Я вам не буду сварб більше судити
Собі рівного вибирайте мужа,
Най він панує (колом) зі заліза —
Рука дівочька слаба панувати».

*

Встав Ратибор від гір Креконоші
І яв словами говорити сими:
«Не річ нам права глядати у німцей,
У нас право по святім законі,
Которий наші принесли вітцьове
В сесі (буйні краї)».

ПАНИ М...

ТУГА

Не для мене небо ясне,
Ані пісні, ані цвіти;
Не для мене все прекрасне,
Дай лиш серцю потужити.

Не для мене пісні, цвіти,
Чи то в саду, чи то в полі;
Дай лиш серцю поболіти,
Дай лиш сльозам гірким волю.

Переблуджу чагарями,
Понад шпарку, круту річку,
І садами, і лугами
Через цілу божу нічку.

Ох, вкруг мене все неміло,
Хоть в природі все прекрасне:
Світ веселий, небо ясне,
А все в дому потемніло.

І темніє, і темніє,
В серцю зимний вітер віє,
Теплу думку підвіває,
В світ далекий засилає.

В світ далекий, незнайомий,
З вічної весною і цвітами,
Може, душі тим свідомі
За мрачними могилами.

Пусти, боже, в ту країну,
Бо ту мені все неміле;
Серце жило і любило,
Най з мандрівки відпочине.

Дармо плаче дівчинонька,
Як голубка дармо гудить:
Ні просьбонька, ні сльозонька
Умерлого вже не збудить.

Як та річка в чорні лози
Пливє между каменями,
Пливуть, пливуть гіркі сльози,
Ідуть думки за думками.

Бо як туга серце зможе,
Ні примовой, ні сльозами
Ніхто в світі не pomoже.
Тільки думки з сльозоньками.

І так тоді тяжко, мило,
І так з жалю серце мліє,
Як ся жило і любило,
В сльозах, в думці все віджиє.

МЕЧИСЛАВ РОМАНОВСЬКИЙ

* * *

Чом ти, соловію, рано не співаєш?
Рано не співаєш?
Чи ти, соловію, голосу не маєш?
Голосу не маєш?
Чом ти, молодиду, тяжко вздыхаєш?
Тяжко вздыхаєш?
Чи ти, молодиду, доленьки не маєш?
Доленьки не маєш?
Ой була доленька, ой була зо мною,
Ой була зо мною.
Та пірнула в річку — та й пішла з водою,
Та й пішла з водою.
Ой ти дівча моє, хоть я в світі буду,
Хоть я в світі буду.
Я за тебе, дівча, нігде не забуду,
Нігде не забуду.

ТЕОФІЛЬ ЛЕНАРТОВИЧ

КРІМ ГЕРАЙ

Гей в Стамбулі, у Базару, купці турецькїї
Розпродають намітоньки самі блаватнїї,
Гей в Стамбулі, у Базару, молодїї дівки
Сидять, лежать на рогожі, самі чорнобривки,
Сидять, лежать на рогожі, на людей моргають,
Хлопцям зубки показують, що білії мають.

А меж всіми татарчиха, див¹, яка красна!
Личко біле, рум'яное, як та зоря ясна.
Сидить собі на рогожі, та й тужить, думає,
Та червінці турецькїї за ніщо не має.

Прийшов купець бородатий від краю Дамаску:
«Продай мені татарчиху, зроби мені ласку».
Ідуть гроші золотїї од руки до руки,
Пливуть сльози дівочїї од туги, од муки.
«Що я така нещаслива, що я запродана!

¹ Дивись.

Доле ж моя нещаслива, доле ж ти погана!»
Красну дочку Крім Герая із-за сльоз

не видко...

«Коли ж мені умирати — щоб померти швидко!»

Не плач, не плач, дівчинонько,

добре тобі буде,

Іде циган із медведем, насміються люди.

Іде циган із медведем, щоб му грошей дали,

Поклонився перед пани, вельможні москалі.

Танцюю, танцюю поневолі,

щоб зароблять гроші,

Куплю тобі, медведоньку, каганець хороший.

Танцюю, танцюю, медведоньку, щоб їсти,

щоб пити,

Як не будеш танцювати, будуть тебе бити.

Поглянула татарчиха за тим циганчуком,

Що медведя поганяє ремінним канчуком.

«Піди, піди, циганчуку, ось тобі заплава».

Ой пізнала татарчиха татарина-брата!

Сіє, сіє татарчиха пістри та цекіни,

Упадають дрібні сльози нещасної дівчини.

Ой біднії сирітоньки Крім Герая хана,

Що для грошей необачний опустил султана.

ДІОНІСІЙ БОНКОВСЬКИЙ

ГАНДЗЯ

Чи є в світі молодиця,
Як та Гандзя білолиця?
Ох, скажіте, добрі люди,
Що зо мною тепер буде?
Гандзя душка, Гандзя любка,
Гандзя мила, як голубка.
Гандзя рибка, Гандзя птїчка,
Гандзя цяця-молодичка.
Гандзю моя, Гандзю мила,
Чим ти мене напоїла?
Чи любистком, чи чарами,
Чи солодкими словами?
Важка ж моя гірка доля,
Знать, така божя воля,
Щоб ніченьки я не спав,
За тобою пропадав.
Чи я мало сходив світа?
Чи я мало бачив квіта?
Чим калина найкрасніша?

Чого ж Гандзя наймиліша?
Як на мене широко гляне —
Серце моє, як цвіт, в'яне,
А як стане щебетати —
Сам не знаю, що діяти.
Де ж ти, Гандзю, вродилася?
Де ж ти чарів навчилася?
Що як глянеш ти очима —
Аж заплачу, як дитина!
Гандзю, серце-молодичко!
Яке ж в тебе гарне личко.
І губоньки, і оченьки,
І ніженьки, і рученьки!
Гандзю, котко, не цурайся
Та на волю божу здайся.
Пригорнись до серця мого
Та не вважай ні на кого!
Коли ж така твоя воля,
Щоб ти мене не любила, —
Лучче ж мені така доля,
Щоб злюбила мя могила.

ГНІВ ГАНДЗІ ЦЯЦІ-МОЛОДИЧКИ

Чи ти здурів, чоловіче,
що співаєш такі слова?
Чи не знаєш, що накличе оця чудна твоя мова?
Що же тобі скажуть люди? Я не дівка,
добре знаєш;
Ой же тобі сором буде, бо ти жінку, діти маєш.

Старий! Пора не дуріти, чужих жінок не
любити,
Не любити, не співати та й на зле
не підмовляти.
І без тебе добре знаю, що я цяця-молодичка,
Проте ж тобі заспіваю, що зась,
зась до мого личка!
Та я ж тебе не любила, нічим в світі не поїла,
Ні любистком, ні чарами, ні солодкими словами.
А хоч любиш мене дуже та й голосиш,
як дитина,
То це мені аж байдуже, бо я жінка, не дівчина.
Не трать же слів,
кинь співати та за мною пропадати.
Бо хоч граєш та співаєш, вір,
нічого не вдієш.
Не раз тобі я казала, що любого мужа маю,
Йому в церкві присягала і присяги не зламаю.
Стій, Денисе, схаменися, та дур тобі,
відчепися;
Відчепися, відцурайся та о собі задумайся.
Коли ж тобі серце в'яне,
глянь на жінку — перестане,
А як тобі трудно спати — гайда діти колихати.

* * *

Нема ж мені, чого треба:
Козацької волі,
Ніякої ласки з неба,
Ні щастя, ні долі.

Хоч великий світ здається,
Як заглянеш оком,
Чоловік з бідом б'ється —
Гірше рік за роком.

Нема батька, нема мати,
Ні сестри, ні брата,
Нема жінки, нема хати,
Ніякого свата.

Ходиш, нудиш та сумуєш,
Як той вовкулака;
Не раз під тином ночуєш,
Як куций собака.

Молодиці і дівчата,
Як мене зустрічають,
Мов маленькі небожата
Від мерця тікають.

Люди, злидні завзялися,
Хоч іди зо світа,
На що глянеш — зажуришся,
Гинуть марне літа.

Глянь у поле — там билинка
Росте зелененька,
Над водою там калина,
Як кров, червоненька.

Щодень роса обоміє,
Сонце заглядає,
Мене ж ніхто не пригріє,
Про мене не дбає.

КОЗАК ВОЛЯ

Гей я козак, зовуть Воля,
Українець з Гуляйполя,
Зроду, звіку не знав пана,
Где дівчина, там і доля,
Где корчмонька, там і воля.
Зиркнув, моргнув на корчмарку,
Ковтнув одну, другу чарку,
Не чув землі під ногами,
Плигнув в присюди з дівками.
Молодиці дивували,
Мовчки слинку поликали.
Нехай письменний морочить,
Бо до неба не доскочить.
Аж як мила щире гляне,
Козак з конем в небі стане,
Бо то ж напасть чорні очі,
Забажають — нема мочі,
В огонь, в пекло чи в море,
Козакові все на горі.
Слава ж тобі, наш ти боже!
Що захоче, козак може.
Як побачив чорнобриву,
Схопив в жменю кінську гриву,
В ногах стиснув вороного,
Сам чорт не втече від нього.
Через плечі нагай збоку,
Оселедець, вус нівроку,
Як приляжу до кульбаки,
Стережися мене всякий.
Бо нагаєм сприсну боки,

Дерну чвалом в степ широкий.
Нагай в руках серчить, гурчить,
А з-під копит туман фурчить.
Як у нашім Ясьміні
Підняв чорта в вершині,
Припер його до Унави,
Аж погубив біс халяви.
І як цмокнув чорнобриву,
Схопив в жменю кінську гриву.
Став в стременах, похилився.
Туман взвівся, чорт звалився.

НУДЬГА КОЗАЧА

1

Була дівчинонька любка
З далекого поля,
Була ж мила, як голубка,
Гарна, мов тополя.
Ох! Як пташка щебетала,
Серце в мені грало.
Та недовго тут гуляла,
Все з нею пропало.

2

Пройшло літо вже у полі,
Холод, вітри в'ються,
Ох, не стало миленької,
З очей сльози ллються.

Щастя з нею відлетіло,
Де ж знайдеш? У небі!..
Серце зсохло та змарніло,
Мов рибка на греблі.

3

Де ж поділась пташка мила,
Скажіть, ясні зорі?
Чи за море полетіла,
Чи втекла на бори?
Чи на пуші, чи за морем,
Не барися ж, рідна.
Бо без тебе змоглась горем
Голівонька бідна.

4

Твої очі, очі ясні,
Як зіроньки, сяють.
Твої губи, губи красні,
Як корали, грають.
Нехай сяють очі ясні,
Нехай всіх чарують,
Твої губки лиш прекрасні
Других не цілують.

5

Дарма, трудно відгадати,
Де хмари беруться.
Трудно сльозам раду дати,
Коли самі ллються!

Нехай сльози річеньками
Не сохнуть повіки.
Колись мила рученьками
Утре їх навіки.

ТРОПАК

Гей пішла б я на музики,
Щоб дав батько п'ятака,
Закрутилась би навіки
Та вдарила б тропака.

Туп, туп ніженьками,
Цок, цок підківками,
Гоп, чук-га тропака,
Бо я зроду така.

Мабуть, моя ненька мила
Змолоду, як мак, цвіла,
Мабуть, в воду все гляділа,
Гарну ж доню сповила.

Гоп, туп ніженьками
і т. д.

На все село мене знають,
Кажуть: інша не така,
В танець хлопці вибирають,
Бо люблю я тропака.

Гоп, туп ніженьками
і т. д.

Чи на толоку звербують,

До всього я придалась.
Хлопці з другими жартують,
А від мене, знають, зась.

Гоп, туп ніженьками
і т. д.

Ой пішла б я на музики
Та вдарила б тропака,
Покохала б я навіки
Молодого козака.

Туп, туп ніженьками
і т. д.

Бо хто щирю правду любить,
Скаже: кожна з нас така,
Коли козак приголубить,
Серце б'ється тропака.

Туп, туп ніженьками
і т. д.

Нехай собі лає ненька,
Невеликий мені страх,
Коли б заснула старенька,
То б я нишком — шмиг на шлях.

Туп, туп ніженьками
і т. д.

КАСПЕР ЦЕНГЛЕВИЧ

ЗАТУЖІМ

Ой роле ж бідна, кєрвавизно моя,
Чому ти не моею?
За тебе роблю, за тебе плачу.
Не зову тя своєю.
Панський лан щодень, тебе щотиждень
Гірким потом зливаю;
За тебе щорік, за тебе весь вік,
Як віл в ярмо, впрягаюсь.
За тебе мій отець, я ще молодець,
За тебе-сь ми ся мучили,
За тебе мій дід, за тебе мій прадід,
Як воли, все робили.
І тягну, як віл, що-но маю сил,—
Ані тя відробити!
І подушне даю, і плачу, що маю,
Ані тя відкупити.
Ой пане ж мій, пане! Коли ж того стане,
Коли ж тому годі?
Пусти нас з панщини, пусти нас з данини,

Пусти нас в свободу!
Твердії камені на зимній ріні
Та й сльозми пітніють,
І скали твердії, і скали зимнії
Здроями сльози ллють.
А ти то, пане, чоловік, як я,
А ніщо тя не взурушить.
Ти так матер мав, ти так груди ссав,—
Сльоза тебе не скрушить.
Піт ся виливає, тіло розпадає
Аж до крові живої,
Від нужди нашої, від муки гіркої
Не зм'якнуть груди твої.
Панок люльку курив, чоло захмурив:
«Що ви хочете, хами?
З вашої панщини, з вашої данини
Ділюся з цісарями». —
Що пан не зідре, цісар забере
Нам сиротам бідненьким.
Пани з нас кафтани, цісарі сорочки
Друть з добитком ціленьким.
Ні знайдеш отуху, ні знайдеш вислуху
У кого з своєю біді.
Треба вже кидати наші бідні хати,
Йти з торбами у діди.
Покіль-єс молод, працюй, хоч голод,
Старий — в жєбри рушаєш.
Покіль сили суть, в бранці тя беруть,
На рекрута ставаєш.
Як іти не встигнеш, руками не двигнеш,
Сядь під селом півмерлий,
Аж дасть що кметь свій,
що му ще пан мій
І царі не видерли.

Як рекрут, нуждуй і себе марнуй
І в поволоці літа —
Зрікай ся матоньки, вітця і сестроньки
Брата і всього світа.
Через двадцять літ забудь на весь світ,—
Забудь що-сь чоловіком;
Як кажуть — здирай; як кажуть — вбивай;
І кажуть — будь розбійником.
Коли сіпаки п'ють, коли шаліють,
Грають собі в карти,
Ти мусиш день увесь, поночі, як пес,
Стояти на варті.
Ви-сьте, поляки, наші свояки,
Билися з цісарями,
Ой ви ся били, щоби-сьмо віджили,
Сталися вам братами.
Ви нас од панів, ви від цісарів
Хотіли-сьте відбити;
Ви то панщину, ви здиранину
Хотіли-сьте згубити.
Але ви, братоньки, наші соколونьки,
На війні вбиті, змерли.
Вас з військом, як з хмари, вороги, цісарі,
Як смокове, пожерли.
Коли-сьмо дрімали, ви-сьте воювали
За нашу доленьку.
А тепер жодна не сплаче душа
За вас і одну слезоньку.

КОСАРІ

Загорів світ. Миру! Миру!
На чарняву ручу час!
Дзвін посмертний царів, панів
Застогнає вічний раз.
Хто від землі локоть взріс —
До кіс! До кіс! До кіс!
Задудніють гори, степи
Від вільності голоса;
Меч і вогонь на ворогів,
Громи скличем в небеса.
Миру, встань, до щастя-сь взріс!
До кіс! До кіс! До кіс!
Нехай вічне пропаде,
Хто нам пута окував,
Хто нам працю і доробок
Аж до тіла рабував.
Ну ж скотину в огня стіс!
До кіс! До кіс! До кіс!
Де невинних лялялись слези,
Ріки юхи потечуть;
Де бряжчали наші пута,
Списи, коси забряжчуть.
Світ закрие сталі ліс
Наших кіс, наших кіс!
Годі більше панувати.
Кого мечем досягнем,
Кому в пімсту за неволю,
Косу в груди жаженем.
Далі й, миру! Ворог біс
Помертвіє з блиску кіс!

Він в свободі, з хльостов в руді
Тебе, миру, забивав,
Бо-сь сам долю, вільність твою
Щастю його дарував!

Ну ж скотину в огня стіс,
Ну ж до кіс! До кіс! До кіс!
Гурра, миру! Синій неба
Голос щастя розіб'є,
Гори, степи задудніють,
Пекло страхом завие.
Вільним будеш правом кіс,
До кіс! До кіс! До кіс!

БУДЬ ЗДОРОВА!

Втікай звідси, дуй, конику, чотирма вітрами;
Тяжко ж мені тутка й жити, тяжко з ворогами.
Тяжко жити і бачити тих братей неволю,
Піду, згину, шукаючи в світі ліпшу долю.
Дуй, конику, де хоч, йно їдь та через Наквашу,
Нехай вступлю до дівчини на молочну кашу.
Огонь кладіть, не чорніть, любі ручки білі,
Бо будете мя в дорогу ще благословили.
Чим ти, любко, те молочко так засолодила?
Цукром серця, цукром душі кашу заправила.
На сто літок козаченька свого закропила.
Закропила його тугу, очком голубила,

Його сльози над народом з своїми лучила!
Уже всів я на коника, любко, будь здорова!
Кинь же мені хрест на груди,
не речи ні слова!

Той хрест мені на камені пшениченьку зродить,
Той хрест мені із ворогів ангеликів сплодить.
Той хрест мені під землею блисне громницями,
Той хрест мені буде ключем на небесні брами.
Дуй, конику, в штири вітри,

не глянь, де і куди;
З тотим хрестом де залетим, дома будем
всюди.

З тотим хрестом, як лебідь, ся морем
переточим,

З тотим хрестом в коло землю,
як вітер, обскочим.

ОРАВ МУЖИК КРАЙ ДОРОГИ

Орав мужик край дороги,
Гей, гей, край дороги,—
Гей, соб-гпру, соб!
Край дороги.

Воли були круторогі,
Гей, гей, круторогі,—
Гей, соб-гпру, соб!
Круторогі.

Чорні воли поганяє,
Гей, гей, поганяє,—
Гей, соб-тпру, соб!
Поганяє.

І таку піснь співає,
Гей, гей, піснь співає,—
Гей, соб-тпру, соб!
Піснь співає:

«Прийшли німці з чужинцями,
Гей, гей, з чужинцями,—
Гей, соб-тпру, соб!
З чужинцями.

Взяли Польщу з поляками,
Гей, гей, з поляками,—
Гей, соб-тпру, соб!
З поляками.

Оддай, оддай, вражий сину,
Гей, гей, вражий сину,—
Гей, соб-тпру, соб!
Вражий сину.

Литву, Польщу, Україну,
Гей, гей, Україну,—
Гей, соб-тпру, соб!
Україну.

Не поженеш нас в рекрути,
Гей, гей, нас в рекрути,—
Гей, соб-тпру, соб!
Нас в рекрути.

Бо ми вмієм коси кути,
Гей, гей, коси кути,—
Гей, соб-тпру, соб!
Коси кути».

АНТОН ЛЮБОВИЧ

БАЙКА
ЯСТРУБ І КУРИ

Скажу вам байку — прошу зважати,
Бо в байці часом правди є много.
На своїм смітті, около хати,
Грабали кури зерна різного.
Поглянув Яструб — курей громада,
Подумав собі — куса тут рада:
Когути жваві, і сяка така
Курка як дзьобне — згине шуляка.
Трудно тут буде жиру дістати;
Але ся треба на спосіб взяти.
І тишком-нишком та й попід пліт
Зблизився, де курей мало,
Вздихнув і каже: «Від давніх літ
Не так то у вас бувало.
Хто то вигadaв, щоби при хаті
Ходили разом кури чубаті
З тими, котрі без чуба?..

Ті по-своєму коли запіють,
Ледве їх ваші порозуміють,
Не є то для вас загуба?..
Пощо всім разом вам ся мішати?
Нехай з чубатим ходить чубатий.
Я прирікаю вас боронити,
Але не треба разом ходити:
Бо так пропаде цілий ваш рід,
От і загине за вами слід», —
Так казав Яструб. Когут чубатий
Почав всіх своїх зараз скликати.
Зібрав громаду,
Заложив раду,
Щоб Яструбові подякувати...
А яструб вколо поглянув ласо,
Поглянув собі: от буде м'ясо.
Але втім другий Когут чубатий
Став до громади так промовляти:
«Слухайте, браття, мене старого:
Тут ми всі кури щепу одного —
З чубом, без чуба — ми всі однакі,
Завсіди кури, а не шуляки.
Нехай шанують всі згоду,
Най кожний піе так «кукуріку»,
Як вміє з свого роду;
Але чубатий і не чубатий
Повинен один з другим тримати,
Бо щоби то було з того,
Якби-сьмо ся розлучили?
Шуляки всіх до одного
Геть би нас подушили:
А як всі разом прийдем до згоди,
Нігде нам Яструб не зробить шкоди».

І лях, і русин нехай зважають,
Що старий Когут голосить,
Най за шуляка кожного мають,
Що їм незгоду приносить.

Тернопіль.
10 червня 1848

КАРОЛЬ ГЕЙНЧ

ПОВОРОТ ЗАПОРОЖЦІВ
З ТРАПЕЗУНДА

Історична комедіо-опера в двох актах

ОСОБИ:

Гордій, старий козак, колись отаман курінний.
Мокрина, його жінка.
Гандзя, їх дочка.
Оришко, старий козак-гуляка.
Горпина, його дочка.
Одарка, козацька дівчина.
Остап, старий козак.
Герта, циганка.
Гриць, малий семилітній хлопчина.
Денис Потапенко, наречений Гандзі.
Опанас, коханий Одарки.
Кирило, коханий Горпини.
Різун-Сила.
Матвій.
Грицько Коновод.

}
Козаки.

Дія відбувається частково на хуторах над Дніпром,
частково на острові Кашовари.

АКТ I

Сцена 1

Театр представляє берег Дніпра; з правої сторони хатка, схована між деревами, з лівої — скала, затінена кущами. Гордій і Оришко виходять з лівої сторони театру.

Гордій

Господь бог то тее знає,
Що то з того буде:
Денис досі не вертає —
Трапляються люди.
Може, де погиб бідака,
Хто ж за тее ручить;
Моя тужить єдинака —
Себе і нас мучить.
Уже двічі були свати,
Ба, дарма, панотче;
Раз ніби сказала мати,
Та й слухать не хоче.

Оришко

Перестань тужить, Гордію,
Скоро повернуться:
В богу треба мати надію,
Вони поберуться.
Гандзя твоя за другого
Ніколи не піде,
Хоть жде давно, діжде свого, —
Пора свого дійде.
Крепкий з нього заведія;
Він перший до танця,
Ой не єдна злетить шия
Вражого поганця.

Гордій

Правда тее, що він в полі
Бусурманам не проливки;
Да Гандзя сохне поволі:
Єдну маю, шкода дівки.
Вкінці вже не стає сили:
І я тужу, плаче мати,
Світ, як то кажуть, немилий,
Трудно наткнуться до хати,
Помочі нема Мокрині.
Бур'ян заріс по городі,
Бо де нема господині,
Не знайдеш ладу в господі.

Сцена 2

Одарка входить з відром води до хати Гордія.

Гордій
(до Оришка)

От бог надніс нам Одарку;
Тра нам, братку, підкріпиться.
От з горя калатнем чарку!

(До Одарки).

Дай нам лиш чого напиться.

Одарка

Що ж принести вам, панотче,
Горілиці чи терняку?

Гордій

Не знаю, що гість захоче.

(До Оришка).

А що вам буде до смаку?

Оришко

Для мене все єдно, братку.

Гордій

(до Одарки)

Принеси ж нам піддубок,
Тернівки налий в плоскатку

І горілки в боклажок.

А ми собі ходім в сад —

Побесідуем в затишку.

Одарка відходить до хати. Гордій, хитаючи головою.

Добрий у нас тепер лад,
Ходім лиш, братку Оришку!

Відходять поз хату.

Сцена 3

На скалі появляється Гандзя, в задуманій позі якусь хвилину вглядається з заламаними руками в Дніпро і починає співати на мотив «Іхав козак за Дунай».

Гандзя

Вітер з листями іграє,
Шумлять дніпрові пороги;
А мій милий не вертає,
Десь поїхав на вороги

(bis).

Хто ж мое потішить горе,
Скажіть мні, степові вітри,

Його досі на дно в море
Погрузив татарин хитрий
(bis).

Нема мені дня ні ночі,
Сон від мене відлітає,
Терпіль довше нема мочі,
Серце потіхи не знає
(bis).

Зжалься, боже, наді мною,
Укороти життя мое!

(Вказуючи рукою на небо).

Хоч тут не буду з тобою,
То там злучимось обое!

(Bis).

Сцена 4

Одарка і Горпина вбігають з протилежної сторони, вглядаються в скалу.

Одарка

(із здивуванням)

А це що! Чи бач, Горпино?
Щось там маячить вдалі.

Горпина

Вона досі тут дивино!
Таж то Гандзя на скалі!
Бідна ж вона, о мій боже,
Терпить над свої літа.

Одарка

Що той плач її поможе:
І так уже як не та,

Не скаже тобі ні слова,
Хоч що хочеш говори ти;
Не покличеш, то й готова
Ніч на скалі просидіти.
Тільки вуха надставляє,
Часом чи де не почує.
Лиш янчара не заграє,
Дармо бідака сумує.

Горпина
(із здивуванням)

Що ж той вистріл значить має,
Чи він її що допоможе?
Не раз аж нас заглушає —
Знає його Запороже.

О дарка

Бачиш, треба тобі знати,
Денис Гандзі сказав так:
Що як буде повертати,
Тричі вистрелить на знак.
А то і чутки немає:
Уже б досі повертали,
Чи де безвісті пропали,
Хоч питай, ніхто не знає.
Як мертва сидить, диви-но,
Поклич-но її до нас.
Піди скажи їй, Горпино,
Що додому уже час.

Горпина
(підбігає під скалу, кличучи)
Гандзю, Гандзю, час до хати!
На часок зійди-но тут.

Гандзя встає, вдивляючись в них.
Ходи, ходи, давно мати
З батьком вже на тебе ждуть.

Гандзя

А то хто там під скалою?

О дарка

Я, Одарка, і Горпина:
Ми прийшли лиш за тобою,
Вже вечірня година.

Гандзя поволі сходить, Одарка подає їй руку.

Ей хутчій, хутчій іди,
Не посковзись, маєш руку,
Хоч на час перерви скуку —
Підем проти череди.

Гандзя

(сходячи, з тугою)

Трудно чуття проламати,
Коли то не в нашій силі,
Нащо ж, нащо ж мені жити,
Коли милий мій в могилі!

О дарка

(жваво)

З піску не скрутиш віжки,
Плетеш сама, що не знаєш
(в сторону).

Ми своє, а ти своє
(до Гандзі)

Єдну пісеньку співаєш,
Не бійсь, повернуть до нас;

Покинь погляди так басом,
Чого ж плакати перед часом?
Таж і мій там Опанас.
Пустим мислям спокій даймо,
Як то старі кажуть люди,
Що біс біду перебуде.
Лучше собі заспіваймо.

Одарка співає на тон: «Як не бачу Петруся».

Як немає миленького,
Жити на світі тяжко;
Щаслив, хто не знає того,
Як серденьку важко.
Нехай скаже той, хто знає,
Що то за причина:
Без роси цвіт усихає,
Без хлопця дівчина.
Без надії чоловік,
Як душа без тіла,
Хоч щасливий пройде вік.
Пам'ять завше мила.
Дарма ми на щастя годим,
А того не знаєм:
В горі на той світ приходим,
В горі покидаєм.

Гандзя
(з іркотою)

Сміло можна би сказати,
Нема щастя в світі;
Страшно, страшно умирати,
Сто раз гірше жити.

(Співає на тон «Не ходи, Грицю, на вечорниці»).

Чи хто на світі
Такий уродився,
Щоб в своїм житті
Та й не зажурився.
Хоч часом зійде
Кому сонце ясне,
Туча надійде —
І воно погасне.
Ти еден, боже,
Можеш зле одвести!
Щаслив, хто може
Тугу перенести.
Б'ємся вік цілий,
Щоб щастя добитися,
Дійдем могили —
І там все скінчиться.

Одарка
(жваво)

Ходім, ходім, годі, годі...
Перестаньмо вже співати.
Ще просила твоя мати,
Щоб попрятати в господі.

Гандзя
(обнімаючи Одарку)

Чим я тобі те віддячу,
Що ти мене виручаєш?

Одарка

Плетеш сама що не знаєш.
Ходім, череду вже бачу!
Відходять.

Сцена 5

Гордій і Оришко виходять трохи підхмелені з-за хати.

Оришко

А це вони де поділись,
Біс би парив то їм ма?
Ось тільки що тут вертілись,
А ось, диви, та й нема.
Скажу правду, що я ниньки
Ані сподівався.
Сором і зайти до жінки,—
Не згірше набрався.

Гордій

Де там,— так тобі здається.
Чим там було підхмелиться?

Оришко

(втираючи полою чоло)

Аж піт з лоба дзюрком ллється,
Таки добряче напився.
А як бачу вже смеркає,
А курінь не так то близько.
Зайти до баби — налає,
А по дощі трохи слизько.
От збираймося в дорогу;
Поки зайдем, буде ніч.
Іди попрощай небогу,
Таки подаль наша Січ.
Пожди ж трохи тут, Оришку,
Я на час піду до них,
Тим часом посиди кришку,
Хвалить бога, вітер стих.
(Відходить до хати).

Оришко

(сідає на урвищі скали)

Уже й мені дивно тее,
Де їх чорти досі мають;
Правда, море не маліє,
Наші хлопці не дримають.
Коли б не упав на ноги,
Зроду б дома не остався.
Ой знають мене вороги:
Не раз я їм взнаки дався.

(Співає).

О судьбо, судьбо несита,
Де ж моє щастя поділось?
Молоді ж ви мої літа,
Все здається як приснилось!

(Bis).

Не жаль в славі умирати.
Хоч нас на світі не буде,
Колись в піснях будуть люди
Запорожців споминати.
А хоч би забути хтіли,
Діл наших віки не змажуть,
Діди внукам перекажуть,
Бо наш пам'ятник — могилн.
Нехай тільки люди злічать
Всі кургани в Україні.
Киньте оком по рівнині,
А вони за нас посвідчать.
(Кінець співу з гордістю).

Де замолоду бувалось,
Ворон не занесе кості,
Бо де ми забрели в гості,

То там кожному досталось.
Або ж то раз ляхи горді
У нас помочі просили,
Як татарин ненаситний
Звернув на них свої сили.
Поки війська їх зібрались,
Допоки раду зложили,
Ми за ними вслід погнались,
Взяли в танець і розбили.

(З жалем).

Маали ж з того користь яку?
Скажуть — сейм хтів, воля круля,
От цілу мав-есь подяку:
При них слава, а нам дуля.
Лучче звіддалі дивиться,
Як свою наставить шию.

(По паузі).

Довго ж бо він там бариться;
Насупило знов.

(Виглядаючи Гордія).

Сцена 6

Гордій входить.

Оришко

Гордію, там стара як ся має?
А дочка високо скаче?

Гордій
(з іркотою)

Баба бідака хворає,
А Гандзя заєдно плаче.

Оришко

З ними то біда правдива,
Та й моя там жде Кирила;
Всі до лиха пошаліли,
А то ще з доброго дива.
Згубить дівчину — шкода,
Нехай би трохи пождала;
Вельми-бо ще молода.
Коли ж в голову набрала...
Ще б Кирило пождав, може,—
Рік то хутко пробіжить.
Але ж вона, укрий боже,
Заміж хоче, аж пищить.

Гордій

От звичайне, — молода.
Хліб на умі, кажуть, кумці:
Знать, кров в жилах не вода;
Нам старим це ані в думці.

Оришко

Не можу якось забути,
Що так хирно пролежав;
В Січі під час не міг бути,
Як кошовий від'їжджав.
Ой мусили ж там гуляти,
Аж тут, кажуть, загуло.
Весело вам було, знати.

Гордій

Скажу тобі, як було.

(Сідає поруч Оришка і починає розповідь).
Сядьмо собі тут тим часом.
Ми всі об нічим не знали,

Аж як Матвій з Опанасом
Лиш з Києва повертали.
До нашого отамана
Да й прислав письмо монах,
А з ним якогось там пана —
Наша віра чи він лях,—
То чорти там його знають:
Штука лепська, погляд хитрий,
У нас його називають
Якось так чудно... Дмитрій.
Наш казав письмо подати,
Та й і писаря покликав.
Той як взяв його читати...
Щось там довго над ним пикав.
А потім його відправив
Та з Дмитром сам остався,
Горілки на стіл поставив,
То отсе, оте питався.
Достав якийсь там папір,
Довго обидва гляділи,
Пальцями по нім водили:
Мальований, мабуть, мир.
Дещо потім говорили,
Як, кудюю попливуть,
Аж поки раду зложили —
Лях письменний має бути.
Трудно все так розказати.
Другий півень проспівав,
Як обидва пішли спати.
Отаман о світі встав,
Послав кликнуть димових.
Не впорожні він дме, знати:
Казав вскорі збудувати
Шістдесят чайок нових,

Приготовити запас
Саламахи, сухарів.

Оришко

Десь на довгий забравсь час.

Гордій

Не еден там аж упрів.
Весь риштунок огляділи
Та й побрали шмаття пове;
Сказав: «За дві неділь, діти,
Да й щоб все було готове».
То як кинулась Січ наша,
Все, здається, закипіло.
Мовляв, якби в котлі каша,

(по паузі)

В руках хлопців все горіло.
Час той хутко пролетів.
Зараз на другу суботу
Сам отаман оглядів
І запаси, і роботу.
«Тепер,— сказав,— вибирайтесь!
Завтра помолимося богу,
Тільки швидко укладайтесь,
А по службі та й в дорогу».
Зараз прийнялись за діло,
Як рій, сливе загуло,
Навіть ще сонце не сіло,
Вже готове все було.
П'ять тисячі молодців
До того назначив діла;
В кожнім кров аж закипіла,
Рад би в чайку хутчій всів.
Як-но день в неділю став,

Зараз дзвони обізвались,
Службу божу піп зачав,
Вколо церкви всі зібрались.
Скінчив молитву читати,
Тоді кожний приступив
Да й хрест святий цілувати.
Всіх водою покропив,
Сказав: «Слава жде на вас.
Ви надія Запорожжя,
Сміло на всі бездорожжя,
З богом, дітки, в добрий час!»

Оришко

Бо в нім надія єдина.

Гордій

Отаман хрест у руки взяв,
З ним кинувся на коліна;
Жменею землі зайняв,
До хреста її притис.

(З енергією, піднімаючи руку вгору).

Сказав: «Ти, великий боже,
Ти, що нашу славу взніс,
Благослови Запороже!

(Із щораз більшим запалом).

Нехай того талісмана,
Тої пам'ятки святої,
Землі нашої рідної
Не ткне рука бусурмана!

(З жалем).

А кому небо судило,
Що в чужині вічно ляже,

В останню годину скаже,
З нею умирати мило».

(З болем).

Хоча й дорога їм слава,
Не єднії там повіки
Зросила сльоза кривава,
Як подумав, що навіки
Прийдесь, може, покидати
Місця, де і сам зродився,
Де дід, прадід, батько, мати.
Не див, що слізьми залився.

(По паузі).

Розійшлися по димищах,
Бесідувать посідали,
Довго пили і гуляли,
Огонь бухав по курищах.
Ще з полудня не зверталось,
Разом сурми захропіли,
Сто пузинів¹ обізвалось,
Котли як грім загриміли.
Бач, обозний дав був знати,
Що готово до дороги.
Отаман крикнув сідати:
Завидна минем пороги.
Тут єдні других прощали,
Всі над берег потяглися,
Разом в чайки повсідали,
Заспівали, понеслися.

Оришко

Кінець, кажуть, хвалить діло.
Дасть бог якось і дждемся.

¹ Музичний духовий інструмент.

(По паузі).

Знову, бачу, насупило:
Як ми до Січі доб'ємся,
Що тут нам, Гордію.

Гордій

У мене переночуєм,
Таж ніхто не жене в шию,
Завтра далі помандруєм.
От лучче ходім до хати,
Як поночі маєм биться,
Голоду не будем мати,
Знайдем чого і напиться.

Відходять.

Кінець 1-го акту

АКТ II

Сцена 1

Театр представляє берег острова Кашовари; з обидвох сторін затінений кленами. Остап з лівої сторони театру.

Остап

Мав же роботи з бджолами,
Насилу якось упорався.

Сцена 2

Денис вискакує з човна на берег. Остап спостерігає його, здивований говорить.

138

Остап

А це що, хрест святий з нами,
Денис! А ти звідки взявся?

Денис падає на коліна, цілує землю, бере землі в пригорщу, наближається до Остапа, подає йому руку.

Денис

От як мене бачиш, жив,
Хвалить бога, не загинув.

Остап

Де ж ти своїх решту дів?

Денис

Позаді ще покинув,
Пливуть за мною слідом.
Човник по воді вертівся,
То я на нім передом
До меї Гандзі пустився.
Чи здорова?

Остап

Ще клигає.
По-старому, хвалить богу.

Денис

Що ж там, за мною скучає?
Снішу потішить небогу.

Остап

(дряпаючись у голову)

Таж то цібито скучає.
Скажу тобі правду щирю,

139

Не зовсім дівчатам вірю:
Кожна свого чорта має.
Не раз чув я од Миколи,
Не буде калач без праці.
Кажуть, жінці і коняці
Не треба вірить ніколи.
Сміло можна би сказати,
Не еден тим себе губить;
А чи вона тебе любить,
От маєш пору дізнати.
От я, будучи тобою,
То б оце на штуки взявся:
В гушавині під скалою
Якраз на той час сховався б.
Вона про тебе питає.

Денис

Нащо бідаку лякати?

Остап

Ах, позволь же бо сказати,
Мені, бачиш, випадає
Тут остатися на час:
О се б штуку то укріюв,
З них би котрого настроїв,
Чи є з ними Опанас?

Денис

Є. Надпливуть вони згодом
Всі... Кирило, Різун-Сила,
Матвій з Грицьком Коноводом.

Остап

Ні, лучче візьми Кирила.
Послухай мене, Денисе!

Вік не пальцем прокивати;
Лисим, кажуть, завше лисе.

Денис

Правда, добре то все знати,
Таж то ми всі грішні люди.
Прийму і я твою раду,
Но нехай же і так буде:
Піду в щілині засяду.

(Відходить до берега, обернувшись, говорить до Остапа).

Ще забув едно сказати:
Скоро хутори зоглянуть,
Нехай хлопці тричі грянуть.

Остап

Нащо?

Денис

От захтів питати!
Я в тім маю моє діло.
Не забудь, Остапе, того.

(Вскакує в човен і швидко зникає).

Остап

(з подивом)

Тьфу! Десь його навідило.
Щось то має бути чудного.

(З підозрою).

Не хотів юха сказати:
О, я того дойду нишком.

Сцена 3

Гордій з Оришком входять з лівої сторони.

Остап

Гордій іде з Оришком!
Перед ним тра замовчати.

Гордій подає руку Остапові.

Гордій

Здоров?

Остап

Де ж це ви бували?

Оришко

Тільки що вертаєм з ліса:
Стебники понакривали.

Остап

Не бачили там Дениса?

Гордій

(із здивуванням)

А він би там звідки взявся?
Хіба з неба прилетів!

Остап

Як ненависний пустився.
Тут зі мною говорив.

Гордій

То все бредня має бути.

Остап

Де вже досі опинає?

Гордій

Більше ж нікого немає?

Остап

Як невидно надпливуть.

(Підходить над берег і дивиться з-під руки).

Щось там в далі бовваніє,
То вони женуться, знать.
Не догляджу, бо біс криє,
Чутно, близько гомонять.

Сцена 4

Над берегом показується чайка. Козаки вискакують з неї, падають на коліна, цілують землю, гочинають хором співати.

Честь тобі і слава, о великий боже,
Щось нам дозволив години діждати,
Дороге серцям нашим Запороже,
Рідних і землю нашу оглядати.
Ширу молитву несуть твої діти,
Честь тобі, слава, честь віков-віки,
Щоби-сь нас крилом твоєї опіки
І в пізні літа хотів-есь окрити!

Беруть у пригорщі землі і вітаються зі всіми.

Гордій

Наслу якось діждались.

Оришко

Но, як же вам повелося?
А нам уже тут здалося,
Що на край світа забрались!

Різун-Сила

Ой дали ж їм перцю наші!
Посидять, як миші в шпарі.

Грицько

Хлопці! Зваріть котрий кашу!

Один з них дістає казан, відносить в сторону, завішує на трьох кілках, зв'язаних до купи, розкладає вогонь і починає варити кашу.

Таж то ми на Кашоварах!

Матвій

Кров не текла, але лялась.

Опанас

В дури місто геть спалили.

Кирило

Голови, як град, летіли,
Здобич немала досталась!

Різун-Сила

Потерпало плем'я враже.

Оришко

Як так будете мішати,
Нехай Грицько все розкаже;
Бо так трудно розібрати.

Мені вельми забажалось
Знати, де, що і як сталось.
Но, берись за діло, братку!
(Вдаряючи по плечі Грицька).

Грицько

Ого так було спочатку:
Рогатину як минули,
Умовкли сурми й пізони,
На всіх чайках розпустили
Всі запасів вітрогони¹.
Вітер подихав погожий,
Спорий кусок прошмагнули,
За дня при помочі божій
Всі пороги поминули,
Уже місця допливали;
Гордій його добре знає,
Де Дніпр до моря впадає.

Оришко

Ой не раз ми там бували!
Дістають з чайки боклаг і п'ють.

Грицько

Все було спокійно, тихо,
Чорт надав — пішло на лихо:
В чайці Петра Паливоди
Не знать з чого крик піднявся.
(Наслідуючи грізний голос отамана).

«Що там? — отаман спитався.—
Обох мені пов'язати,

¹ Повні вітрила.

В мою чайку положити!»
Як в'їхали до лимана,
Казав хирних окружити.

Оришко

Котрих?

Грицько

Петра і Івана.
Сам при самім машті став.
Рулі до них почіпляли,
В ціле горло закричав:
«В Січі був вам час гуляти!
А хто наших прав не знає,
Не варт, щоб козаком звати,
Нехай, як пес, погибає».
В воду бісів повкидали.

(З болем).

Там усе скінчили горе.
Вскорі минули лиман,
На чисте пустились море,
Зночі трохи був туман.
Треба ж бо вам еще знати,—
Якось тее зовуть чудно...
Те шкло, що то поглядати,—
Через неї вгледів судно.
Казав всім на місці стати,
Нехай ніхто ані сикне;
В воду,— хто хоч слово пикне!
Вітрогони поспускати,
Тут дждемся аж до ночі,
Справимо їм нічліг сутий.
Судно тее в моїй мочі,

Так хочу, так мусить бути.
Як воно стало смеркати,
Казав стиха окружити.
«Гей, до діла,— крикнув,— діти!
Разно з янчар огня дати».
Пересказать усе трудно,
Ту тривогу, той нелад.
Скочив перший на поклад,
Як мухи, обсіли судно.
Отож була різанина,
Сливе судний день зачався.
«Не щадіте бусурмана»,—
Євангелик відіззався.
Єден вимірив янчарку
Отаманові до лоба,
Ані би був пустив пару.

Оришко

Бач, невірная худоба!

Грицько

Не йшло йому на смерть, знати:
В час Дмитрій приступив.
Саме мав курок спускати,
Кинджал в ребра задубив.
Недовго там забарились—
Аж глянути було мило,
Сот дві голов положило.
Як різники, поюшились,
Ані слід їх не остався,
Єден тільки молодий.
Отаман як розпитався,
«Гайда,— крикнув,— до води!»
Став за ним Дмитр прохати,

Довго молив отамана,

(посилає голос)

Життя, бач, щоб дарувати,
Пожалувать бусурмана.
Скучно йому за своїми,
Сам еден буде тужити,
Хучше побачиться з ними.
Казав к чорту утопити.
Всі багатства, весь риштунок
На чайки порозкладав.
Немалий там був ладунок!
Судно затопить казав.
Але ж бо я й зговорився,
Язык засох, нема мочи.

(Звертається до Кирила і до товаришів, котрі п'ють горілку, бере від них боклаг).

Дай-но, може б я напився.

Кирило

Потім два дні і дві ночі
По чистому морі гнались.
Аж враз новий вид одкрився,
Вдалі башти показались,
Отаман перехрестився.
Тут якусь карту дістали,
Чорт би хіба в неї вірив,
Димитрій щось дубцем мірив,
З Коноводом кметували.
Рада в раду уложили:
На місці до ночі стати.
Як добре стало смеркати,
На штири вітри пустились.
Чортом, правда, ми шатнулись:

Не перейшло дві години,
Подаль од міста в пустині
Сго чайок берега ткнулось.
Отаман здумав післати
Димитра і з ним кількох,
Щоби языка дістати.
Духом притащили двох,—
Старий... другий молодець.

(Наслідуючи голос отамана).

«Котрий їх там язык знає,
Нехай бісів розпитає!»
От приступив Різунець:
«Пам'ятай ти, бісів враже!
Правду — візьмеш нагороду,
Бо той, хто противно скаже,—
Куля в лоб, а ні, то в воду.

Оришко

Заходивсь коло них чисто:
Поневолі правди йметься.

Кирило

(наслідуючи голос питаючого)

«А яке то видно місто?»

(Наслідуючи голос відповідаючого турка).

«Тарабазан,— сказав,— зветься».

Гордій

(знижуючи плечима)

Говори з ним по-німецьки.

Кирило

(вдаючи голос питаючого)

«Скільки кораблів і війська?»
«Двадцять,— сказав,— всі турецькі.
Десять сот — залога війська».

(Вдаючи голос отамана).

«Брехать — боже борони.
Знаєш, чого сподіватись.
А з котрої сторони
До міста лучче дістатись?»

(Вдаючи голос відповідаючого турка).

«Там, де гори притикають,
Крутая веде дорога,
Браму на ніч замикають,
Стереже її залога».

(Піднімаючи голос).

Сказав: «Добре і це знати».
Під варту обох відправив,
Дві сотні наших оставив,
Бач, щоб чайки прикривати.
Все геть розпорядив чисто.
А потім всі наші сили
На три поділив oddіли,
Та й нишком пішли під місто.

(Вдаючи втомленого).

І мені, здається, час,
Щоби уже одпочити.

(Бере від Грицька Коновода боклаг і п'є).

Треба б горло відмочити.
Твоя колій, Опанас.

Опанас

(починаючи оповідання)

Тихо було, як в глуші,
Все сном твердим спочивало,
Ніде живої душі.
Жодне світло не блищало,
Пушик обзивавсь часами,
Залога, що там стояла,
По валах смачно дрімала.
Денис підступив до брами,
Як підсунув тарана —
Ринули, як грім, ворота,
Як рине наша голота,
Мовляв, як би сарана.
Отаман перехрестився:
«Наша взяла! Хвала богу!
Стріляй, ріж, труби тривогу!»
Допіро рейвах почався.
О, це ж то їм справив курту¹.
«Отак... Добре... Хвацько, діти,
Що на очах, колоть, бити,
Тільки мені держись гурту!

(Прибираючи постать урадуваного отамана).

То мені гулянка хвацька,
О насіння бусурманське,
Погибай, плем'я шайтанське,
Радуйся, душе козацька!»
Як піддав нашим охоти:
«Хлопці, в діло пускай ніж,
Далій, далій до роботи,—
Пали... Стріляй... Коли... Ріж!»

¹ Лихо.

Коли б на стох скрипках грали,
Стільки б не було потіхи,
Лоби турецькі тріщали,
Якби хто лузав оріхи.
Разом вогонь показався,
Од берега моря, знать,
Грицько мій так пописався,—
То їх кораблі горять.
Димитр штука хитра, знаєш,
Видно хотів мудрувати,
Отамана взяв питати:
«Нащо дітей забиваєш?»
(Вдаючи голос отамана).

«Все одно — старі чи діти.
Сюда, — крикнув, — Потапенко,
Шатнись-но мені хуленько
Малих турчат наловити.
Буде з чого дати податки,
Бо їх люблять пани лядські,
Малі враги і янчари —
То цілий даток козацький,
То не люди, а собаки:
Вам їх так, як я, не знати.
Як раз дамося во знаки, —
Вічно будуть пам'ятати.

Опанас перестає говорити, б'є по плечі Різуна-Силу,
той починає розповідь.

Р і з у н - С и л а

Другу мав-есь там Содому:
Горить місто, котить дим,
Хто б не показався з дому,
Зараз йому там кісим.

Сам старший так налякався,
Чи що його навиділо,
До башти з військом сховався —
Не знав, бач, з ким має діло.

(Після паузи).

Ці шатнулись сюди, туди,
Другі склади розбивали.
Ці приводили верблюди,
Грабіж на них пакували —
Кожний своїм занявсь ділом.
Отаман на пляцу став:
Третім, бач, цілим одділом
Од мечеті закривав.
На світ мало вже займатись,
Трубачам казав трубити.
«Годі, годі, — крикнув, — діти!»
Небаром стали збиратись,
Стали місто все минати,
Тільки входить мали в ліс.
Почали до нас стріляти.
«А це ж який, — крикнув, — біс?»
(Підвищує голос).

Чи не думає баша,
Щоб здобич нашу одбити;
Пождіть ви, шайтанські діти,
Добувайте палаша!»
Тут таки не жартом билось:
Хто кого напав, лупив,
Якби собаки зчепились,
І водою б не одлив.
Баша добув кинджала,
Кинувся на отамана,
Сунув в грудь, пробив сукману,

Забулькотав: «Аллах, аллах!»
Очі блищать, як у лиса.
Тут бог, паче науμισне,
На той час приніс Дениса.
Як по мухоїдах трісне —
Аж лоб пукнув... Було круто,
Та еднaк їм не вдалося.
Одплатили ж ми їм судо

(з сумом),

Наших сот п'ять осталося.

Оришко

І смерть така, кажуть, мила.

Різун-Сила

За їх душу помолились,
Погребли побитих тіла,
Та й на море знов пустились.

Матвій

На другий день отамана
Вельми, мусить, біль дойняв.
«Пожди, гадино погана,—
Все щось спідтишка ворчав.—

(Підвищуючи голос).

Де тії малі невіри?
Зараз мені їх побрати,
Всіх до води повкидати!»
Уже держали за гичі,
Кожний за свого прийнявся.
Стали за ними просити,
Якось удобрухатъ дався.

Гордій

Правда-бо, що ж винні діти.

Матвій

Дві ночі сливе і три дні,
Мало що ми оддыхали,
Вітер подував західний,
Разом казав чогось стати.
Тут всі чайки задержались,
Бо при самому шпилі
дніпровому показались
Вражих турків кораблі.
От ми діло те смикнули,
Круто разом взялись вліво,
Вниз Очакова звернули,
В затоку ввійшли щасливо.

(Після паузи).

Прострінъ землі таки спора
Цілу затоку складала
І ділила Дніпр од моря,
Горбом од них закривала.
Наш аж скреготав зубами:
«Колись вони нас почують,
Ой розправлюся я з вами,
Научу, де раки зимують!»

(Міняючи тон оповідання).

Тут ми переночували,
А на другий день раненько
На ту сторону чистенько
Чайки перетягали.
Воїни нас там сподівались,
Ми боками окружили,

Позаду їм показались
Та й оце до вас прибились.

Оришко і Гордій встають і, кивнувши по-козацьки шапкою, відходять говорячи.

Оришко

Дякувать за ласку вашу.

Остап відводить набік Кирила і потиху з ним говорить, той показує жестами, що розуміє.

Остап

Легше буде подихати,
Споживайте вашу кашу.

Гордій

Ми в хуторах будем ждати.

Козаки відходять набік, декорація змінюється — як у першому акті.

Сцена 5

Одарка, Гандзя, Горпина виходять з хати.

Одарка

Но скажіте, добрі люди,
Що так чудо приснилось?

Горпина

Дарма... То щось з того буде.
Коли б єдним сном скінчилось...
Ой, що сон, то сон хороший!

Одарка

От чортовину городить.

Гандзя стоїть збоку з закритими рукою очима, Одарка до Горпини жваво.

Вмішала свої три гроші,
Вона і так ледве ходить —
Вздумала еще страхати.

(До Гандзі).

Не плач, не плач, тільки б лиха.
Коли б тее можна знати,
Що є дома Судачиха.

Горпина

Тее може не повадить.

Одарка

Пішли б стару розпитали:
Все б документ розказали,
Вона часом і порадить.
Ходім, ходім на часок.

(Дивлячись в сторону театру).

Горпина

От і Гриць з Січі вертає!

Одарка

Де?

Горпина

Тільки що минув лісок,
Все за себе поглядає.

Сцена 6

Ті ж і Гриць в одязі дорослого козака з кинджалом, прив'язаним до пояса, котрий звисає йому нижче колін. Виходячи на сцену, ще раз поглядає поза себе.

О дарка
(до Гриця)

Чого ти так оглядався?
Де ж то вашець так бував?

Гриць

В Січі з батьком ночував.

Горпина
(жартівливо)

Як-то, і ти не боявся?

Гриць

(прибираючи горду поставу, береться під боки)

Я боятись? Сіль вам в очі,
Хоч в темницю, то б пішов.
Богу дяку, на дівочий
Розум ще не перейшов.

О дарка

(приглядається до його ножа)

А це що? Чи бач, чепелик?
Де ж то, вашець, його взяв?

Гриць

Сам отаман Євангелик
Перед виїздом мені дав.

О дарка

(смикаючи його за ніж)

Який мені зух! Дивися:
Сам готов розбити орду!

Гриць

(відпихаючи Одарку)

Іди, маро, одв'яжися,
Бо як тебе тяпну в морду,
Блахманом в очах зайдеться!

Горпина

Диви, жаба куди пнеться!
Як бачу, не кпіте з Гриця.

Гриць

(з погордою)

Що кубрак, то не спідниця.

О дарка

На другий раз будем знати.

Гриць

(вказуючи за куліси)

От там іде голодранка,
Ідіть з нею жартувати.
(Відходить).

Сцена 7

Ті ж і Герта в дивовижному одязі, з палочкою в руці,
дівчата, побачивши її, підскакують і плещуть в долоні.

Ах, циганка, ах, циганка,
От вона нам поворожить!

Герта

На щастя, на здоров'я,
Нехай бог вам добро множить!

Ворогам на безголов'я.
Всюди Герту знають люди.
Може, котра хоче знати:
Скажу, що було, що буде,
Тільки мені ручку, ручку дати.

Гандзя наближається, подає їй руку; Герта вдивляється в неї і, трясучи головою, говорить.

Ах моя ж ти, дівко красна,
Щастя гонить за тобою,
Уже його зоря ясна
Світить понад головою.
Скінчилась твоя недоля,
Година щастя надходить;
Небо твою сповнить волю,
Бог терпіння нагородить.
Вірте словам Герти.
Од моря до світа крайні
Для мене ворота тайні
Завсіди стоять отверті.

Гандзя
(з зітханням)

Дав би бог, щоб це справдилось!

Горпина
(набик)

Нам грішним того не знати.

Герта

Не віриш... можу сказати,
Що тобі ниньки приснилось.

Одарка
(з подивом до Горпини)

Оце чудо! Но скажіте,
Щоб сон чужий одгадати...

Гандзя
(відходячи до хати, говорить до Герти)

Ви, матуню, тут пождіте,—
Я на час піду до хати.

Герта
(до Горпини і Одарки)
Котра дівка приступите,
Поворожу вам, пораю.

Одарка
(до Горпини збоку)
Чи я дурна, но скажіте?
Я сама про себе знаю.

Герта, вимахуючи лозою, дивиться вгору.

Горпина
(до Одарки)

Як голову підняла,
Ніби шепче щось до неба.
(Штовхаючи Одарку).

Іди!

Одарка
Щоб еще сказала,
Що не всім і знати треба.

Сцена 8

Виходить Гандзя, несе в руках гроші, хліб і малий клуночок.

О дарка

От і Гандзя вже надходить!

Гандзя

(віддає Герті гроші, хліб і клуночок, кажучи)

Прийміть тее на дорогу.

Герта

Небо тебе нагородить!
Вічно буду молити бога
За добро твоє й родини.
Щоб ти в житті твоїм цілим
В довгих літах з твоїм милим
Щасливі вела години!

(Відходить, повторюючи).

Вірте словам Герти:
Од моря до світа крайні
Для мене ворота тайні
Завсіди стоять отверті.

(Відходить).

О дарка

Нехай собі іде з лихом.

(Хреститься).

Прости мені грішній, боже!
Не див — той багацько може,
Хто з нечистим робить духом.

Горпина

(набік)

Кажуть, в ліс не йде наука.

Гандзя

Що ж ти, тому не ймеш віри?

О дарка

Ой ні, то все туман щирий,
Гірший, як німецька штука.

Гандзя

Ходім, — сама єдна мати,
Може, наші надійдуть.

Горпина

А де ж вони?

Гандзя

Оглядати пішли бджоли, має бути.
Горпина залишається, Одарка і Гандзя відходять.

Гандзя

Ти, Горпино, не йдеш з нами?

Горпина

Да тільки зайду на час...

Гандзя

(відходячи)

Таж вона не за горами.
Не барись, вертай до нас.

(Відходять).

Горпина
(з болем)

Якось і сама осталась.
Кажуть, що ніхто не знає,
Де кого біда доймає.

(Після паузи).

Одарка чогось боялась,
Шкода, що я не спиталась,
Чи Кирило мій поспішить?
Може б, і сказала:
І ворожка часом тішить.

(Співає на тон «Летить орел понад морем».)

Коли б ти моєї долі рівної дізнала,
Ластівочко моя мила, то б ти не співала.
Коли б я була тобою, твої мала крила,
Понад гори, понад моря то й я б полетіла.
А ти таки веселишся, заєдно співаєш,
Ти щаслива, ти недолі, ти туги не знаєш.
Ах, полети ж, ластівочко, до мого милого:
Скажи йому, що я тужу, що плачу без нього.
Ах, може, я марно плачу, перенешу тугу?
Ах, він, може, забув мене, може, любить другу.

Сцена 9

Горпина, показується Денис. Горпина тулить до очей фартушок, Денис непомітно пересувається і ховається за скалу, показується ще раз непомічений.

Горпина
(кладучи руку на серце)

Ой коли б тут хто заглянув:
Серце кров'ю запеклося!

(Чується перший вистріл здалека).

Боже, чи мені здалося!
Ні, то хтось з рушниць грянув.
(Біжить до дверей, кричучи з цілої сили).

Одарко! Гандзю! Ходіть-но!

(Ті вибігають перелякані).

Мову мені одіймає!

Гандзя
Що тут сталось?

Горпина

Ой, пожди-но.

(Показує в праву сторону театру).

Ах! Там, там... янчара грає.

Гандзя
(з радістю)

Вистріл чула? Ах, то, може,
Так тобі здалось, Горпино?
О Денисе, о мій боже...
Іди... Біжи... Погляди-но!

(Вибігає на скалу).

Одарка

Дніпр видно близько півмилі.

Гандзя

Може, з вас котра доглядить!
Око моє давно слідить,
Тільки вітер морщить хвилі.

Сцена 10

Виходить з хати Мокрина, спираючись на палицю.

Мокрина

Чого ви так закричали?
Навіжені ви, дівчата!
Аж мене перелякали:
Думала, що горить хата.

Гандзя
(з радістю).

Моя рибко, моя мати,
Хтось там на Дніпрі стріляє,
Денис, може, повертає.

Мокрина

Хто ж це може відгадати?
Думала, що тут що сталося!
То вам, може, так здається:
Дерево яке зламалось,
То і голос роздається.

Чується другий вистріл.

Гандзя
Другий вистріл! Біжим швидко!

О дарка
Щось у віддалі маячить.

Гандзя
Єдну тільки чайку видно.

Мокрина
Цить, вороння, не кричіть:
Єще голови покрутять.

Гандзя
(з радістю до матері)

Другий вистріл, вже вертають!

Мокрина

От дурнії баламутять,
Плетуть самі, що не знають.

Гандзя
(швидко збігає зі скали, цілує матір у руку, радісно
стрибає і знову вибігає на скалу)

Чайка пливе з Кашоварів!

Мокрина
(похитуючи головою)

О ви, дівчата прокляті,
Як хутко ви дійшли шпари!
Бач, а мала вже здихати.
Чується третій вистріл, зблизка.

Правда, близько хтось стріляє.

Горпина
Наші, наші повертають!

О дарка
Наші... Як на нас кивають!

Гандзя
(заламує руки)
Дениса мого немає!

Сцена 11

Козаки підпливають чайкою і висідають, подають руки дівчатам. Гандзя стоїть збоку, закриває очі фартушком.

Грицько Коновод
Но здорова була, мати!

Мокрина
Як іриця появились.
А, слихом, слихом слихати!
Як же ви довго барились.

Гандзя
(з болем до прибулих)
Де мій Денис: чи він жив?
Ах, де ж ви його дівали?

Кирило
Поминай його як звали:
Головою наложив.

Гандзя
(в розпачі)
Що ж печаль мою зрівняє?
Ти, Денисе, сред могили!
Жаль граніць жодних не знає.
Боже, уділь мені сили!

(З великою пристрастю)
Сили... на те, щоб терпіти!

Мокрина
(з переляком)
Гандзю, Гандзю! Глянь на бога!

Гандзя

Єдна для мене дорога —
Дні недомі закінчити.

(Простягаючи руки до Дніпра).

Ви, бистрі води дніпрові!
Хтіте сироту прийняти!
О мій батьку, моя мати!
Будьте, ах, будьте здорові!

(Швидко вибігає на скалу, щоб кинутися в ріку).

Мокрина
(з жахом)

Ах, рятуйте, добрі люди!
Вона свою душу згубить!

Гандзя піднімає руки, аби кинутися у воду, і падає в обійми Дениса.

Сцена 12

Ці ж і Денис зносять зімлілу Гандзю зі скали.

Денис

Денис тебе завше любить,
Він твоїм до гробу буде!

Сцена 13

Ті ж, Гердій і Оришко.

Гердій

Що це?

Кирило

Ми пожартували.

Мокрина

Хотіла кинутись у воду!
Дениса були сховали.

Гордій

Я тут зараз зроблю згоду.
Це найлучший спосіб, може,
Щоб з собою помиритись,
Ще буде час сваритись!

(З'єднує Гандзю з Денисом).

Ти благослови їм, боже!

Підходить Мокрина, хрестить їх; Горпина, стоячи збоку, опускає очі вниз, мне фартушок. Оришко приступає до неї.

Оришко

А ти не піднесеш вида?
Чого носа так спустила?
Кортить, кажуть, гугель жида!

(З'єднує її з Кирилом).

На, бери свого Кирила.

Одарка

(до Опанаса)

А з нас нічого не буде?
Сироту не хочуть знати!

Гордій

(відаючи її Опанасові)

І з вас колись будуть люди,
Нащо довше маєш ждати.

(До Мокрини).

Шатнись-но ти, моя мати,
Милих нам гостей прийняти.
Ідіть-но сама займітись.

Мокрина відходить.

Гордій

(до присутніх)

А поки готово буде,
Як і другі роблять люди,
Трохи собі заспіваєм.

П'ють по черзі з боклагів. Денис бере балалайку, гітара за кулісами приграє козачка. Денис, вдаючи гру на балалайці, співає.

Козакові нема біди,
Весел гуляє завсігди:
З чайки на кінь, з конем в поле,
Січе, ріже, рубить, коле.
Пустив коня, припняв чайку,
Схопив в руки балалайку,
Бере грає та й гуляє. Гов! Га!

Кирило

Чи тверезий, чи то п'яний:
Жодної нема догани,
Для нього нема заборони,
Кінь під ним, як вихор, скорий,
Рівного собі не знає,
Льотом соколу зрівняє. Гов! Га!

Матвій

Де-но тільки показався,
Пам'ятник по нім остався.
Не єдному він сусіду
Козацьку справив бесіду. Гов! Га!

Різун-Сила

Він і чорту не уступить,
Татар ріже, гонить, лупить,
Що но попаде під руки:
Здобич схопив — трочить в'юки,
Смерті в очі заглядає,
Вернувся до Січі — гуляє. Гов! Га!

Опанас

Де кров леться, там він любить,
Де нападе врага, — губить,
Де що може, то загачить.
А як тільки де побачить
Дівча гарне і моторне,
Поцілує і пригорне.
Пустив дівку та й на кінь,
З вітром летить навздогін.
Знов вертає — п'є, гуляє. Гов! Га!

Грицько Коновод

Нема як життя козаче,
Хоч біда, — та не заплаче,
Завше скаче, веселиться,
Верткий, як в воді щупак,
Бо на тее він козак. Гов! Га!

Оришко

Не зна біди ані горя,
Козак паном степу, моря.

Сцена 14

Мокрина виходить з хати.

Мокрина

Просим гостей — все готове.

Оришко

(співає до партеру)

Тепер, пані і панове,
Покажіться нам ласкаво,
За козацькі наші штуки,
Хоч би вам попухли руки,
Як оріхом, сипніть браво!

Кінець

СПИРИДОН ОСТАШЕВСЬКИЙ

ДО ВАС, МИРЯНИ!

Написав-єм для вас, миряни, що-сьте письменні або і неписьменні, а цікаві, півкопи казок. Казки тії не видумка моя, але збирав-єм, що казали старі люди і що цікавого або дивного за моїх літ сталось.

Були вже такі люди, що питалися, нащо тая книжка придасться? Чи вона чого навчить або чи сумління людське поправить? Ми, українці, знаймо, в що наші діди давно вірили. Слухаймо казок, які старі люди розказували. Учімся пісні народу, то нас до чогось доведе.

Є на світі народ сперечливий, що називають їх критики, вони, чорт би їх матір, що їм попадеться в руки, то гудять, хоч чого і не тямлять. Один німець, що по-польськи нічого не умів, гудив по-німецьки Снядецького, що кепською польською мовою хімію написав. Що ж йому зробиш? Досить, що гудив та й мався за розумного.

А хто мені ручити буде, що який мазур, а хоч би також і німець не скаже, що я кепською україн-

ською мовою пишу. Бо як мене схоче гудити русин, то готов я об'яснитися без вибorexні. Не всі русини акуратно єдною мовою говорять. Деякі письменні знають, що на Русі різні були княжества; Смоленське, Чернігівське, Полтавське, Русь Красна, Русь Біла. Народи тих давніх княжеств єдною говорять мовою, але ті, що близько Московщини, прийняли багацько слів московських; Русь Біла, близько Литви, литовські слова і голос прийняла. Чиста мова зісталася посеред Червоної Русі, подалеко від мазурів, особливо коло Уманя. Котляревський і Падура писали полтавською мовою з московською помішаною для того, що московська мова багатіша, піддала їм слів. На мої прості казки проста мова вистарчить; для того, як старі уманці говорять, так і я пишу. І наш український народ мене зрозуміє — зрозуміють мене і смоленці, і полтавці, і білорусці.

Нехай собі критики гудять. Таже то собака бреше і на чесного чоловіка, і на злодія: бо його діло брехати. А чоловік розумний, як вийде, зачувши, що пес бреше, зміркує, чи злодій, чи добрий чоловік іде. Для того-то собаки при хаті і потрібні, аби іно не дуже з'їдливі, щоб людей тяжко не калічили і за своє обійстя не вибігали.

Отже ж то часом і тії з'їдливі критики мають собачу натуру. Пес перше м'ясо повалає, заким його з'їсть. А той перше чоловіка зробить дурнем, а потому величається, що від того дурня розумніший. Ні! Будь ти розумніший від мудрого — то щось варт! Поправ, в чім розумний схибив. А то велика річ, якщо ти розумніший від дурня (як ще розумніший — бо не конче той розумніший, що лає).

А потому, що то мені вадить, як хто буде мене гудити. Лайка — не бійка; писав-єм для себе і для

людей. Як жінка з дому вийде з дітьми в гості, не мавши що робити, пишу собі, та й час проходить. Кому до сподобу мої казки, тому роблю послугу; кому не сподобу, може покинути і не читати, то його не кривдю; а хто хоче їх гудити, то і тому здається, бо як би-м не писав, не мав би він над чим чванитися з своїм розумом.

От так, люди! Таки то добре, що написав-ем тії казки: бо нікому зла, а не одному потіху зробив-ем; бо що іншого, як би-м писав на кого брехні — то кепсько і для нього, і для мене, бо за брехнею можна часом в писок дістати, як то вже не одному обіцяли, але якось мало хто обірвав, що йому належалося. А таки на обіцянку терпне шкура, таки то не мило все оглядатися: а чай чи не будуть бити. Нащо мені тее здалося? Бо хоч то я дужчий від другого, але як він приліпить, ніхто не відліпить. Волюсь писати о чортах, о упирах, о чарівницях; то їм не вадить, і вони мені не зашкодять, бо щось вже тепер по світі не шляються. Десь їх холера видавила, чи що.

ЗМІВ ВАЛ

Послухайте, миряни, — скажу дивну річ.
А з давніх то ще літ. Тоді була Січ.
Мені ненька казала, неньці її дід,
Дід чув від свого батька, батько від сусід.
Вже ж то правда щира буде,
Бо не брешуть старі люди.

Як казали, скажу так
І покажу зараз знак.
Межи Дніпром а Росьом плине невеличка —
Стуня зветься річка.
Межи Стунню а Росьом тягнесь довгий вал.
Вал сей єсть тим знаком, а звідки він взявсь,
Тее хочу розказати.
В селі Павлівці був коваль багатий.

Сей коваль
Не лях був, ані москаль,
Але родимий козак;
Кликали його Улас.
Предобрая душа — премилый чоловік.
Він справлявся так
Цілий свій вік,
Що любили його всі у нас.
Кожному був рад, і йому всі раді,
Тримав багацько челяді,
Бо роботи було гук,
А не жалував рук.
Одного дня, якось-то в петрівку,

На самім приднівку —
Вже хліба було брак,
Бо хоч родило немало,
Але якось на горілку
Козацтво прогуляло.
Припало так,
Що прийшов до нього жебручий дід.
Улас посадив його за стіл
І просив на обід,
І в з ним разом і пив.
Звідки був дід, ніхто не знав,
І Улас його не питав,
Потому всякі басні об нім ходили.

Одні говорили,
Що якийсь святий за діда вдався
Та й по миру шлявся;
Другі казали, що сей чоловік
Був чарівник;
А одна сусіда
Поганого жиця,
Справедлива чарівниця
Казала, що се чорт прокинувся в діда.
Бог з ним! Хто він був, Улас не питав,
Їсти і пити досита дав,
А що мав пильну роботу,
Поклав діда спати,
Сам крикнув на охоту
І давай працювати.
Велика се була, що взяв в руки, бляха.
Але коваль охочий
Двигав єї, сіромаха,
Аж на лоб лізли му очі
І чуприна крепко спірла.
Аж дід в кузню зайшов з ковалем
прошати.

Бачить, що роботи сила,
Тяжко кліщами двигати,
Добув з торби кліщі і сказав так:
«Візьми отсе на знак,
Що-сь мене добре прийняв».
Тут йому кліщі в руки дав.
«Тими кліщами переможеш всяку силу
І користь будеш мати, і пам'ятку милу».
Взяв ними коваль бляху — важила два
пуди,—

Обертає сюди-туди,
Молотом на всі боки пражить,

А бляха фунта не важить.
Серце ся розрадувало,
Що то такі кліщі мати.
Обернувся дякувати,
А діда вже й не стало.
Короткий перейшов час,
Як кліщі дістав Улас,
Що їм дивувала ціла Україна.
Аж тут сталася причина.
Показався такий змій,
Що як печерська дзвіниця,—
То він ростом був такий.
А як в Стуні воду пив,
Бо над нею волочивсь,
То хвіст сягав, де Митниця.
Таке чудо, таке диво,
Як з'явилося в природі,
Об'явило дуже живо
Страх по цілому народі.
І весь народ утівав,
Де втікати, сам не знав.
Зажурилась Україна,
Бо відколи світ настав,
Перша з'явилась причина,
Що козак ся налякав.
Бо всі ж знають,— се не байки,—
Не один раз кораблі
І бусурманські шаблі
Втікали від козацької чайки
І козацьких спис.
Кулі летіли, як град,
Боронивши Цареград,—
Козак таки там вліз.
А тут прийшло круто так,

Що злякався сам козак.
І не найшовся охочий,
Щоб заглянув змії в очі.
Улас велику кузню мав.
Стіни помуровав,
А двері міцні страх —
З самого заліза і блях.
Там він з челяддю працює,
А змії в Павлівку мандрує.
Вже ж недаром страх тепер.
Улас двері від кузні запер
Та й собі байдуже.
Змії просто до кузні струже.
Двері гладкі, а міцні з чортами,
Не зачепить їх зубами.
Пробував дурно, а потом
Ну ж лизати язиком.
І перелизав діру. Діра велика,
Що вже всадив там язика,
Бо на Уласа мав храп.
Страх межи челядниками,
Улас дідовими кліщами
За язик цап!
Змії пінилась і реве,
А язика не вирве.
Крикнув він на челядь вдруг:
«Робіть, хлопці, живо плуг,
Нехай змії нам пооре!»
Хлопці були жвавi, ражні,
Знали, що то ремесло,
Зробили леміш ширини два сажні,
Залізні чепіги, граділь, відкладниця,
А стовба і чересло
Як павловецька дзвіниця.

Дуб був привезений на вал.
Зробили з нього ярмо,
Бо вже ж сказати дармо —
В кленовім змії ходити не став.
З двох сосен зробили вія
І запрягли в плуг змія.
Улас кліщами змія веде,
А ціле село
До чепіги прилягло.
Змії реве,
А оре,
Сипле вал за собою.
А де прийшов до ріки, де не було броду,
Випив всю воду
Та й сухою перейшов ногою.
Ей, робота ж була скоро!
Хотів Улас сипати вал сей аж до моря.
Вал був як церква високий,
Борозна як великий льох.
Підпалились змієві боки,
Та й здох.
Бо навіжений Улас
І разу змія не попас,
Сипавши тридцять миль вала.
Що ж зісталося тепер?
Змії здох, Улас умер,
В валу пам'ятка зістала.
Вал сей стоїть сотні літ
І достоїть доки світ.

БІДА

Кого біда нагляне, най не має гадки,
 Надибле чоловіка на дорозі гладкій.
 Ні з того ні з ового¹ найде безголов'я,
 Збавить часом добитку, а часом здоров'я.
 Як же коли щасливо, сидить в твоїй долі,
 Не дожене біда, хоч іди поволі,
 Біжи швидко, як хочеш, не наженеш лиха;
 Хоч біда на дорозі, як би десь для сміха;
 Сам не знаєш, для чого уступив-єсь вбїк,
 А так біду минув-єсь, хоч не на весь вік.
 Другий ішов за тобою, в твої власне сліди,
 Бачить, що тобі добре, не маєш біди,
 Безпечний, що і йому піде все щасливо.
 І хибив: зле пішло, аж кожному диво.
 Ти іно перехресний шлях що перескочив,
 Біда наплила збоку, він в біді ся змочив.
 Такий світ, така доля! Кожний має очі:
 Той іде як в день ясний, а той якби вночі.
 Як кепсько написано кому в його долі,
 Най біжить як скажений, най іде поволі,
 Не pomoже слух добрий, велика балука,
 Скупаєшся, небоже, в біді аж по уха.
 Біду здиблеш і в полі, і в лісі, і в хаті,
 Біду знають убогі, достатні, багаті;
 Нікому не пропустить, слабій чи здоров;
 Не їсть як смерть людей, але ссе їм кров.
 Скоро світ уродився, смерть ся уродила;
 Хто тільки жив на світі, то смерть його з'їла.

¹ Сього.

Чоловік, чи то звір, чи то який скот,
 Все попалося смерті доконечне в рот.
 Не випросився бідний, не викупив пан,
 Гладка була псявіра, як який кабан!
 Всі ся єї бояли, де ся повернула,
 І з'їла, кого хтіла, і ще ся надула.
 Треба смерті клопоту десь біду встрітити.
 Як взялась біда з неї кров ссати і пити,
 Якби сніг весняний, пропало то сало,
 Кості ся но зістали і шкури не стало.
 Вже була б сіромаха навіки пропала,
 Як люто ся до неї біда прив'язала.
 Не було що робити, нема що чекати,
 Тра зробити умову і на все пристати.
 Питається смерть бідна, чого біда хоче,
 Бо її доїдає і тяжко клопоче,
 Останній клей завзята і всі сили тягне,
 Обіцяє зробити, що біда забачне.

Як догризла вже смерті біда, в тую пору
 Надулась, як ропуха, задерла ніс вгору,
 Не умову вже робить, а дає приказ,
 Не щоб єї цирограф підписала враз,
 Щоб біди не зачепить, доки світом світ,
 Хоч би не знати кільки перебігло літ.
 Давно смерть на біду острила вже зуби,
 Мусила уступити, щоби уйти згуби.
 Що робити, міркує; вкінці зміркувала,
 Цирограф на воловій шкурі підписала.
 Тепер біда безпечна, не надійтесь, люди,
 Щоби біда пропала,— вічно жити буде.

ДІД І БАБА¹

Був собі дід і баба:
Баба Ганна, дід Барнаба.
Старі були, небагаті,
Жили собі в малій хаті.
Хліба ледве що їм стало.
На ту бідність дід дбав мало,
Аби були неголодні.
Раз дід сів собі на бодні,
Баба засіла на скрині;
Вогонь горить їм в комині.
Баба біди не любила,
За багатством страх тужила.

Та й начала до діда гірко говорити:
«Най хто як хоче каже, нема правди в світі;
Люди зовсім недобрі — от як ті сіпаки,
Мають грошей до звалу і достатки всякі,
А в біді жити мусить добрий чоловік.
Хто проти нас що скаже? Прожили-сьмо вік;
Чи-сьмо скривдили кого на одну ломаку?
Чи на кого збрехали на зерночко маку?
Чи останній шмат хліба бідному не дали?
Як де могли-сьмо, в поміч чи кому не стали?
Чи хто з чого-небудь назве нас ледащо?
А однак нема правди, от не маєм за що
Показатися людям парадно, як другі.
Ані візка, ні коней, ані навіть слуги.
Де ж тая справедливість? Нема, скажу сміло!»

¹ Казку сю по-лядськи написав передо мною Францішек Ковальський.— Авт.

Чують, в комині раптом сильно загуділо:
Подумали, що вітер схопивсь разом лютий
Аж тут з комина голос дається їм чути:
«Люде добрі, слухайте, що маю казати.
Що тільки вам ся схоче, то будете мати,
Бо так вже написано сидить в вашій долі,
Перше діло ся стане по Барнаби волі.
Що друге іно скаже Ганна, його жінка,
Вдруг ся стане — не хибить і одна годинка.
Як третього обое захочете згодно,
І третя річ ся стане, як вам догодно».
Поторопіли діди, з дива ся зірвали;
Вірити не вірити, вже самі не знали.
Баба, як вже по часі прийшла з того дива,
Аж підскочила вгору — весела, щаслива
Каже: «Коли нам таке іде щастя з неба,
Чого хтіти, розумно надуматись треба.
Нащо зараз казати? Поміркуймо час.
Ти перший поміркуй, що треба для нас.
Не спішися і думай розумно, поволі,
Бо перша річ ся стане по твоїй волі,
А заким ти об'явиш волю свою, діду,
Як той каже, по розум до голови піду.
І що би не видумав мій добрий дідище,
Я ручу, що від тебе скажу розумніше».
Тут до вогню обое присунули лавку,
Сіли, думати стали, вже не на забавку.
Дід вліпив очі в комин і думати став.
Думав, думав і думав, аж собі здрімав.
А баба, що на лавці коло діда сіла,
Вертілась, як би в лавку понатикав шила.
Сто думок перебігла, в кожній чогось брак.
Так хтіти — добре буде, то знову не так;
Ще тее би просити, тее ся не здало.

Кінь його був проворний, і сильний, і скорий.
Сів на коня, доскочив половини гори,
А далі аніруш! На долину впав.
І пан упав з конем та й шию зламав.
Другий бачив смерть брата, сказав:

«Я не згину!»

Зробив собі таку цікаву драбину,
Що одну її штуку на другу складав;
Як наверх штуки виліз, другу витягав,
Поклавши наверх се. Ліз тихо, без гуку,
І знов мотузом тягне іще одну штуку.
Три часті гори виліз, вже дивують люди,
Говорять, що вже, певно, аж той в замку буде.
Страшна довжинь драбини з того вже

зробилась.

Гора слизька, драбина раптом похилилась
В ту пору, як найбільшу мав він вже надію,
Як драбина упала, а він скрутив шию.
Знов приходить до скали, вдягнувшись в кожух,
Дурень той непроворний, мерзенний, лінюх,
Хто б сказав, що жебрак приходить убогий.
Змазав він смолою і руки, і ноги.
Та й далі лізти рачки. Смола ся чіпляє,
А він все помаленьку вгору-сь підсуває.
Лізе день, лізе другий, так виліз високо,
Що іно що з долини людське гляне око.
А що підійде трошки, смоли добуває,
Мастить руки і ноги і далі рушає.
Вже і близько верха. Аж тут летить птах,
Більший, як всі орли, аж дивитись страх.
Може, він думав собі, що се який зух,
Впав на нього і кігті впакував в кожух,
Та й тіла не задраснув. Той схватив за ноги.
Як почув тее птах і, лютий і строгий,

Розпустив свої крила і вгору ся взніс.
Так дурня за собою на замок заніс.
Як над замком летів сей птах іще низько,
Дурень добув з кишені велике ножисько
І ножем обі ноги птахові утяв.
А так і не звисока на подвір'я впав.
Дивувався тому, хто тільки дивився.
Так мудріший від мудрих дурень оженився.

Так ся на світі діє. Не одна скогина,
Хоч дурень, добереться і грошей, і чина,
Посмолить собі душу, а гладкий з позору,
Хоч прожив вік в болоті, вдрапався нагору.

ГОСПОДИНЯ¹

«Скажіть тільки з своєї ласки,—
Каже Ганна до Параски,—
Ми над вами всі дивуєм,
Який у вас всюди лад;
Таж і ми, здаєсь, працюєм,
Коли ж так не іде всклад.

¹ Мав я невичерпний скарб різних забобонів бабських, господарських в своєї ключниці. Від неї маю секрети: решту заховала в тайні, натякнувши тільки дещо так, як я тут натякнув. Ті забобони розповсюджені між сільськими бабами.— Авт.

У вас завше гарний хліб,
Огороднини є до збитку;
Або дивити на дріб —
Не буває в нім убитку.
Гарне масло, добрий сир,
Молока — не жаль ся, боже;
Наробити шкоди звір,
Здається, що вам не може.
Не зашкодять вам злі очі,
Не завадять вам уроки,
Відьми не шляються вночі».
Параска взялась під боки,
Чуть ся трошки розсміяла,
Кривий хребет спростувала.
Вогнем око заблиснуло,
Буцїм тяжко ся вздихнуло,
Але в лиці була чванька,
Надулась, як з мила банька.
«О голубко! О серденько!
Я ж то хресна твоеї мати,
Моя Ганночко любенько!
Тож багатко треба знати!
Не учила тебе ненька;
Ти ж ще, серце, молоденька,
Тобі ж ще зелений світ!
Пожий ще багатко літ,
Аби знати все доволі.
Кажуть люди: корець солі
Треба язиком злизати,
Щоби все на світі знати.

Се ж велика є наука.
Нікого би-м не учила,
Але-сь, серце, моя внука,

Іще внука така мила.
Я своїх дітей не мала-м,
А любила-м твою маму,
Сказати, як себе саму,
Бо до хреста ю держала-м.
Як за Петра ся віддала,
Я-м учила ю, як дочку,
Де що треба розказала,
Але тихенько в куточку.
Бо те, серце, що хто знає,
Най для себе заховає;
Як дізнаються всі люди,
З того нічого не буде.
Отже ж слухай, голубочко,
Що від мене чуєш стари:
Є на світі лихе очко,
Є і відьми, є і чари.
О, є жінки пакостливі,
Що від вечора до світку
Шкодять людям. Ті щасливі,
Що устережуть убитку,
Але ж тее треба знати,
Як устерегтися можно,
Треба за все пам'ятати,
Треба з ними осторожно.
Бо то відьма як загляне
В злу годину до коров,
Або молока не стане,
Або саму здоїш кров.
А на Юр'я — то їх день,
Треба тобі тее знати.
Як западе нічний тень,
Відьма, допавши лопати,
Прилітає з Лисой Гори.

Летить просто до обори.
Хочеш мати охорону
Від такої їх напасти,
Як день Юрія приходить,
Треба в воротах покласти
Граблі, вилка і борону.
Тоді відьма не зашкодить.
Іно слово тра по слову
Говорити сю промову:

«Зорі, зорички,
Ви мої сестрички!
Високо літаєте,
Гарні очі маєте,
Бачите мої телята,
І корови, і ягнята,
Пильнуйте!

Щоби відьми не літали,
Щоби тутки не бували,
Щоби коровам не шкодили,
Щоби лиха не робили!»
Потім, взявшись під боки,
В штири сторони сплювати,
А потому ще сказати:
«На пса вроки! на пса вроки!»
Іще тее пам'ятай:
Теляток не відлучай.
Не можна, щоб були самі,
Най ночують з коровами.

Як припадком в свою пору
Не успієш се зробити,
Що тобі тутки говорю,
То є спосіб порадити.
Таке зілля я збираю,

Колись тобі се покажу;
На маленькі шматки краю
І в гарячій салі смажу.
Як підсмажу зілля в ринці,
Зілля стає гаряче;
То в тій же самій годинці
Відьму зараз припече.
Як зачне її мучити,
Де ся вона не оберне,
Відьма буде ся просити,
Молоко коровам верне.

Є відьми такі ледащо,
Котрі важуть на здоров'я;
Як на чие безголов'я
Завізьметься коли за що,
Багатко шкочити може.
Приходить на роздоріжжя,
Там, де фігура стоїть,
Якісь слова говорить,
Ідне слово по словечку,
Скидає з себе сорочку
І волосся розпускає,
Якісь штуки виробляє,
Щось у неї в руках єсть.
І з такими то чарами
Лізе догори ногами,
Вспід голова, аж на хрест.
Там на хресті вже сідає,
Звідти чорта посилає.
Тоді чорта вже є діло
Сховатися в людське тіло,
Котре відьма му поручить.
Чоловіка тяжко мучить!

Отже ж в таким-то нещасті,
Коли чари тії шкодять,
Одні слова з той напасті
Чоловіка висвободять.
Висвободять, за те ручу!
Чоловік буде здоров.
Колись тебе я научу,
Моя Ганночко, тих слов.

Трапляються і злі очі,
Тії очі звать урочі.
І не винен чоловік,
Бо не має лихой волі;
Але таке в його долі,
Що му в очах є урік.
Отже ж, серце, на уроки
Тобі раду дам готову.
Пробувала-м не два роки,
Скажу тобі ту примову.
Овес в торбину береться,
В штири вітри розсіється.
І примову тра казати:

«Ішов пес
Через овес,
Не вадило ні псу,
Ні вівсу».

А по тому все плювати:
«Тьфу, тьфу, тьфу!
Тьфу, тьфу, тьфу!
На пса вроки!
На пса вроки!»

Різні в світі то є справи,
І се річ не дуже пуста:
На усікновення глави

Не рубається капуста,
Бо потече з неї кров.
Пам'ягай же тее знов!

Коли дріб собі годуєш,
А не схочеш його згуби,
Сама собі порахуєш,
Нікому не дай рахуби.
Най ніхто того не знає,
Кілько дробу Ганна має.
Отже ж то, мое серденько,
Моя Ганночко любенько,
Трудно нараз розказати
Все, що тобі треба знати,
Всіх відьом погані штуки.
Ще ж не такий і твій вік.
Пожий-но ще який рік,
А час буде до науки.

УПИР

Там, де річка невеличка
Плине собі в світ,
Сидів дідич і дідичка,
Либонь, кілька літ.
Недалечко і містечко,
Де доктор сидів.
Дідич собі не в хворобі,
Без доктора жив;

А і ненька здоровенька,
Як би рибка в воді.
Щастя, люди, не все буде,
Колись щастю годі.
Пан був трошки вже сивенький,
Не високий, не маленький,
Не поганий, не моторний,
Не легейда, не проворний,
Не багатий, не убогий,
Кажуть люди, що мав роги.
А я бачив того ляха,
Не походить він на страха,
Зовсім не такий, як дідько,
Рогів у нього не видно.
Їмость його не старенька
І не дуже молоденька,
Не мерзенна і не гарна,
Не розумна, а фіглярна,
Часто зводила доктора,
Буцім тяжко вона хвора,
А не була без здоров'я.
Отже ж якесь безголов'я
Замішалося в той двір,
Якийсь щоночі упир,
Чи якась душа заклята,
Як велика була хата,
Шаталася з кутка в кут.
Попів дурно в двір сей звать,
Дурно процес'я обходить,
Упир ходить, а не шкодить.
Їмость тільки ся лякає,
Все доктора призиває.
Той пильнує вдень і вночі,
Аж запали йому очі.

Такий клопіт пан спочатку
Не брав собі і на гадку,
То для нього мала річ —
Спить, як тільки прийде ніч,
Ані раз ся не пробудить.
Упир щораз більше чудить,
Іно прийде нічна пора;
Щораз частше звать доктора.
Все там лихо щось робило,
Аж накінець докучило
Мати вдома клопіт такий.
Вже заїздили коняки
Все доктора привозити,
Та й не стало чим платити.
Пан лихий вже. Мовчки каже:
«Докучив-есь мені, враже!
Вже ж чи чорта, чи то душу,
То піймати конче мушу,
Най не ходить тее лихо».
Вставши з пола свого тихо,
Коли прийшла темна ніч,
Скрився у пані за піч.
Скоро півні раз запліли,
Входить в хату упир білий.
«А ту-сь мені, бісів сину!» —
Схватив його за чуприну.
Їмость, як тее зазріла,
Як стояла, обімліла.
Але з того не умерла,
В покоїку ся заперла;
Все стогнала і плакала
Та й з доктором ся забрала.

ПАН СТАРОСТА КАНЬОВСЬКИЙ

Чи ж все о чарівницях, о чортах писати?
На якого тут дідька десь чорта шукати,
Якщо коли удасться навіжений лях?
От староста Каньовський що робив, то страх!
Хто би хотів писати о пану старості,
Всі його хвиглі і всі пакості,
То таки би не стало йому і лаперу.
А хоч би як хотів, писав правду щирю,
То не одному здасться брехнею по-просту.
Отже ж я вам писати буду за старосту,
За того навіженця, за того гуляку,
І не збрешу вам навіть на зерночко маку.

• Пан староста Каньовський таку мав натуру,
Що як кого попаде, то зріже му шкуру;
Чи винний, чи невинний, а не до сподобу,
Най ся не попадає, бо дасть йому бобу:
Ляхові чи полові, старцеві чи жінці,
А потому і сипле за теє червінці.
А часом найде свого, хоч такий жестокий,
Що і йому порядно об'їб'є боки.
Слухайте, скажу вам тут правду, а не байку,
Як він якогось ляшка куштував нагайку.

Раз їде пан староста, з ним двірня велика,
На конях козачії двадцять чоловіка.
Тільки що виїхав на великий шлях,
Аж на буланім коні їде собі лях.
Сказати, що лях крепкий, міцний, як дубина,
Як орел бистро дивить, зм'яв би хрестянина

Шапка його набакир і чорнявий вус.
З погляду то вже видно ляха, що не трус.
На лиці написано: ей! не зачіпай!
Шабля при його боці, а в руках нагай.
Під ним коник чепурний, веселе му око,
Несе, як лялечка яка, головку високо,
Ушками собі стриже, хвіст вгору задер,
Хату би перескочив, якби хто напер.
Як під'їхав і стрітив старости коляску,
Трошки порушив шапки, якби робив ласку.
Староста звик, щоб низько йому ся кланяли,
Не міг знести, що шляхтич такий підуфалій.
Для того розбісився, як скажений звір.
А лях собі спокійно минав його двір.
Одного козака спитав за кресило,
Бо ся йому люльки курити захтіло.
Пан староста в колясці раптом ся підносить,
Креше живо і ляха взяти вогонь просить.
Лях зсів з коня, з поклоном вогонь
відбирає,

А староста на дворню незначно моргає.
З десяток козаків тут ся підсунули,
Несподівано ляха на землю звернули,
І гуртом вже козацтво на ляха насіло.
Далі до нагайок — і зачали бити.
Тут староста Каньовський став му говорити:
«Коли люлечку куриш, то вози кресило».
Схопивсь лях, як козаки перестали бити,
І можна міркувати, який був сердитий.
Старосту би, як кидьку, в руках своїх зм'яв,
Але двірні не зможе. Та й на коня впав.
«О триста ж твою матір, моспане старосто!
Дістанеш зо три рази, а за кожним по сто.
Вже як попаду в руки скажену гадюку,

Попам'ятаєш мене і мою науку».

«А довго ж того ждати?» — з сміхом
обізветься.

«Кажу тобі, старосто, що рік не минеться».—

«Село тобі дарую, як додержиш слова».—

«Додержу, нехай карта¹ вже буде готова».

Лях сердитий поїхав, староста сміявся,

Бо шляхтича похвалок ні гич не боявся.

Кому трапилось бути в Каньові,

Або і люди кому казали,

Чув, що за містом далі к Дніпрові

Стоїть каплиця на верху скали.

Там на вечерні пан староста був,

Сам тільки пішки вертав додому.

Аж з-поза скали одної залому

Лях на буланку обцес стругнув.

«А де то був-єсь, пане старосто?»

«В каплиці»,— каже з великим страхом.

Немило було зустрітись з ляхом,

Бо лях мав дати три рази по сто.

«А що то з каплиці йдеш, якби з танця?»

Ні книжки молитись нема, ні рожанця».

Пійняв за чуприну, далі до нагайки.

«Ти думав-єсь, може, що я казав байки!»

Давай же лічити — одного не схибив,

Сам скочив на коня, як вже добре вибив,

Та й припустив чвалом і к чорту утік.

Староста до замка ледво-сь доволік;

Зніс болю не мало, а не хтів сорому,

Для того, вернувши, не казав нікому.

«Ну,— каже,— вдалося! А се лях проклятий!

Не треба мені було його зачіпати.

¹ Грамота, папір.

Другий раз не вдасться, бо не вийду з хати,
Щоб хоть двадцять козаків при собі не мати».

Староста раз упився, удав, що заслаб,
І для сміху казав назводити баб.

Баби роблять, що тільки де котра знає,
Та тихо шепче, друга вголос примовляє.

Одна баба двірським начала казати:

«Є тут дід, що уміє чорта виганяти».—

«Давай нам, бабо, діда; того нам потреба!

Дивіть, чи того діда бог прислав нам з неба!

Біжи, бабо, за дідом, але біжи швидко,
Бо в старості, не хибить, розгостився дідько».

Аж явиться на ганку і дід бородатий

Та й, скликавши всю двірню, начав їм казати:

«Слухайте, що вам скажу:
покрийтесь всі, люди,

Бо як дідько старосту покидати буде,
Хто тільки-но зачеє в тую пору крик,

В того чорт ся сховає, що з пана утік».

Тоді ж то кожний драла, затикавши уха.

В цілім замку живого не заглянеш духа.

Безпечно дід в покої приходив вже з ганку.

А се не дід був, але ляшок на буланку.

Як прийшов, так дідівську скинув одежину,

Добувши нагая, далі його бити,
А все приказував, щоб перестав пити.

То не жарт — вже два рази сто нагаїв взяти,
Без надії спасення третьої сотні ждати!

Лях — псявіра пронозий і, як цап, упертий;

Староста йому широко зичив би вже смерті,
Бо від тих нагаїв зійде марне вік.

А тут ще і не хутко кінчиться той рік!

Добирає до себе вже з своєї двірні,
Котрі самі проворні, котрі йому вірні.

Раз з стома козаками їде через ліс,
А тут знов на буланку чорт ляха надіс.
Аж шкура на старості затерпла зо страху.
«А ту-сь мені попався, біснுவатий ляху!»
Та й на сто козаків крикнув він сердитий:
«Всі за ним, щоб конечне його тут зловити!»
Погнали всі за ним, загуділо страх.
Тут з-помежи корчів вискочив сам лях.
Бо козацтво побігло за ним аж за ліс,
Він пропав їм в очах, якби схватив біс;
Стругнув своїм буланком зразу вперед жваво.
А потому звернувся меж корчі направо.
«Так, старосто, умієш ти командувати?
За одним чоловіком сто людей послати?
Де ж то тебе учили ту воєнну штуку?
Я, бачу, мушу тобі дати вже науку,
Щоби-сь, тримаючи військо, тримався і ладу».
Та й долічив старості решту до закладу.

«Тепер годі вже,— каже,— старосто з Каньова,
Більше бити не буду... А карта готова,
Що то мені село обіцяв-єсь дати?»
Сказав йому староста: «Нема що казати,
Програвав справу, заплатити мушу,
За те варт, що-сь бив крепко,
а не вигнав душу!»

НІМЕЦЬКИЙ КАПЕЛЮХ

Куца куртка, черевички,
Камізелька і гальштух,
Тонкі ніжки, як в індічки,
Наверх чуба капелюх:
Якийсь німець, скільки видко,
На тонких ніжках дрібоче,
Поспішає чогось швидко,
Відай хутко в село хоче.
І в село примандрував.
Прийшов до одної хати,
Помагайбіг не сказав,
Капелюха ані зняти.
Перейшов через поріг,
Трутив собою дитину
Та й на полу собі ліг,
Якби в свою вліз хатину.
А господар був мужик.
Аж затрясся, став він лютий,
Та й, схвативши за патик,
Ну ж німця з полу тягнути.
На всі боки обертає,
Держить цупко за чуприну,
А все йому примовляє:
«А ти, німче, бісів сину!
Цілий вік свій пам'ятай,
Помагайбіг завше дай
І знімай свій капелюх!»
В німці ледве зістав дух,
Ледве з хати вже поліз.
Але, як то кажуть люди,

Наука не піде в ліс,
Завше користь з неї буде.
Німець, що такий безпечний,
Нічого не уважав,
Стався тепер такий гречний,
Раз-враз капелюх знімав.

З ляхом раз іде німчисько,
А капелюх все знімає,
Хто іде, кланяєсь низько.
Лях причини ся питає.
Німець далі до виводу,
Каже, яку з мужиком
Нещасливу мав пригоду
І як дістав патиком.
«Як приходиш де до хати,—
Лях став йому говорити,—
Треба капелюх знімати,
Бо в хаті мужик сердитий.
Як не в хаті, не зважай;
Не зачепить, дам поруку,
Капелюха не знімай!»
Німець услухав науку.
Та й вже ходить по вулиці,
Капелюха не знімає.
Ідуть старці, молодиці,
Він нікому не кланяє.
Іде німець через ліс
І співає пісню яку.
Тут медведя чорт наніс,
Що в лапі тримав ломаку.
Німець іде в капелюху,
Бо думав, що се мужик.
Видко, медведя псяху,

Десь роздрочив німців крик.
Та й псявіра звір сердитий,
Як тримав в руках патик,
Далі німця ним же бити.
Як збив крепко, та й утік
І потягнув далі в бір.
Як вже минув німця страх,
А не знав він, що се звір:
«О як,— каже,— збрехав лях!
Вір же тут тому псяусі.
Казав, що мужик сердитий,
Хто му в хаті в капелюсі,
Де-інде не буде бити.
А він в лісі гірший став!
Щоби-м я був тее знав,
То, ідучи через ліс,
Капелюх би-м в руках ніс».

ЧОРТ НА КАРАУЛІ

І чорт добрий чоловік,
Та його на зуби взяли —
Старі люди се казали,
Я їм вірити привик.
Розберем же діло близько,
Се кажеться не брехня,
Не так то лихий чортисько,
Хоть дав кому облизня.
А з розбору вийде діло,

Що чорт ліпший часом буде.
Скажу тее вам несміло,
Як хрещені наші люди,
Бо і судим просто так:
Як чорт зробить з ким умову,
Хоч би йому як не всмак,
То все вірний свому слову.
А у нас же божий мир
Чи тримає своїх слів?
Чи кожного умові вір?
Чи збрехати не готов?
Торгуй коня на ярмарку,
Божиться, що добрий кінь,
Заплати і купи чарку,
А кінь кепський, хоч покинь.
Приймай наймита на рік,
Обіцяє хоч би защо,
А взяв гроші та й утік
Або служить, та й ледащо.
А вже як чорт обіцяв,
То нема що говорити,
Хоч би в який клопіт впав,
Мусить доконче зробити.
Над Гудичем є Ташлик,
Там жив собі чоловік —
Звався Матвій Кобиляк.
Нічого йому не брак,
Бо достаток в нього грошей.
Не поганий, не хороший,
Не бовван і не проворний,
А влюбився в Магді чорній.
Магда була така гарна,
Такі бистрі очі мала,
А до того ще фіглярна,

Що всіх хлопців пригортала,
А сама їх страх любила,
За хлопцями аж горіла.
Тож чи в корчмі, чи то в хаті —
За Магдою хлопців рій,
Чи убогі, чи багаті,
Тягнув кожний якби свій.
Вона ж тому дуже рада,
Що то парубків громада,
Чи то милі, чи немилі,
Слідом за нюсь волочили.
Чи до корчми, чи до хати
І Матвій за нею шлявся,
А що був за всіх багатий,
То з Магдою і звінчався.
А недовго по весіллі
Не вчас пізнав свою дівку,
Що для Магди інші милі,
А Матвій був за покривку.
Як зміркував тее діло
І побачив ту причину,
Вже його непокоїло,
Шкрябав бідняка чуприну.
З ярмарку раз іде пізно,
Матвій спішиться до хати,
Бо там бувало різно,
Міг там хлопця придибати.
Думав о своїй небозі,
Іде спішно через ліс.
Суха верба при дорозі,
Обізвався з неї біс:
«Ей, Матвію, серце, любко,
Вирятуй мя у злій долі,
Відслужу тобі, голубко,

Як мя вирвеш з той неволі».
Матвій десь там голос чує,
Став на місці якби вритий,
Звідки голос, не міркує,
Та й не знає, що робити.
На всі боки оглядаєсь,
Зиркнув помежи гілляки,
Наконець ся обзиває:
«Скажи ж мені, хто ти такий?
І де тебе дідько вніс,
Що не можу тя дозріти?»
«То я, — каже куций біс, —
В дуслі мушу тут сидіти,
О вже другий тяжкий рік
Бідний чорт вже тут горює,
Доки який чоловік
Звідси мя не вирятує».
А Матвій, хоть був багатий,
Робив добре всім як міг,
Таки любив помагати,
Не одного запоміг —
Не для того, що чортисько
Щось там йому обіцяв,
Що поклонив би ся низько,
Але що вже в біду впав,
Треба його рятувати.
Та й зичливо йому каже:
«Як же ж тобі раду дати,
Скажи мені, бісе-враже?»
«Коли хочеш мні добра, —
Каже йому дідько той, —
Коло діри від дупла
Зроби ножем довгий знак,
Зовсім кору переріж,

Хоч би не дуже широко».
Матвій добув гострий ніж
І затав кору глибоко.
Зараз здулась кора вгору,
І не довго ся морочив,
Без великого забору
З дупла дідько вдруг вискочив.
Так псявіра череватий,
Повний сала в животі,
Як в млині мельник багатий
Або мамка при дворі.
Ледве йому очі видно,
Ледве видно ріг.
Обернувся на місці швидко
І склонивсь, як міг,
Як уже низько поклонився,
Став до нього говорити:
«Тепер тобі я задовжився,
Скажи, чим ся відплатити?» —
«Що там, — каже, — пусте діло!
Нема за що, от мні мило,
Що-м тобі добро зробив
Та й з неволі увільнив».
«О ні! — дідько одвічає, —
То-то тільки ваші люди:
Зроби добро — він забуде
І ще тебе ся встидає,
А чорт мусить відплатити
Або вірно відслужити.
Вже ж я тебе не пустюся,
Доки ты не відслужуся».

От не мав Матвій клопоту
Та й з дідьком надибав,

Яку дати му роботу?
Аж за голову ся взяв.
Чорт за ним прийшов до хати,
Чи їде Матвій орати,
Чорт в плуг другий ся впрягає,
Шпарким клусом плуг таскає.
Чи то серпа візьме в руки
І на ниву їде жати,
Чорт докаже тої штуки,
Щоб шість кіп на день ставляти.
Матвій тому вже і рад,
Бо жнивками-сь не турбує,
Згодився в Одесу в підряд,
Валку в чумацтво тотує.
Вже в дорогу вибираєсь,
Як зовсім готовий став,
Чорта вдома зіставляє,
Щоби Магди пильнував.
Чорт закликає за охоту,
Що му жінку допильнує,
А бідняка не міркує,
Яку напивав роботу.
Іно Матвій рушив мажі
І попрощав в селі мир,
Вдруг і збіглись хлопці вражі.
Аж тут вибіг чорт надвір
І кричить на гвалт: «Пожар!»
Тут зробили хлопці гвар,
Впав на них великий страх,
Вилетіли хутко з хати:
Аж в пламені цілий дах,
Давай же всі утікати.
Магда вибігла надвір,
Ніде хлопця не зазріла.

Чорт сміється нарозпир,
Що всіх хлопців як замів,
Бо пожар там і не був,
А чорт хитрий не бовван,
Пустив їм такий туман,
Щоби хлопців тих надув.

От пропала Магди ніч!
Лиха стала, як гадюка,
А не міркує ні гич,
Звідки взялась тая штука,
Бо Магдуся і не знає,
Що то Матвій до услуг
Проворного чорта має
І що сей чорт його друг.

Ходить, нудить та й гадає,
Як би хлопців знов зазвати.
Чорт її не відступає,
Щоби в перешкодї стати.
Як ся хлопці огляділи,
Що не було там пожару,
Взяли те за діло чару
І збиратись не хотіли.
Бідна ж доле, що робити?
Стала Магда нарікати,
Всіх не можна запросити,
Поодинче тра збирати.
Лиха вийшла в село зрана
Та й надибала Степана.
Той до неї, та до нього —
Уродилась змова з того:
Що Степан прийде до хати,
Іно стане ся смеркати.

А чорт в снігах вже чекає.
Степан нишком в хату суне,
Іно двері відчиняє,
Чорт помий в очі люне.
Степан думав, що Магдуся
Хтіла безчесть му зробити,
Сказав лихий: вже кленуся
Вічно з нею розлучитись.
Магда трохи не згоріла,
Знов Івася підмовила,
А чорт знав уже й о тім;
Станув собі за углом.
Іно що той близько хати,
А чорт зачав щебетати,
Буцимто дві молодиці
Щось говорять там, в світлиці,
Івась нудить поза браму,
Клене в батька, клене в маму,
Який чорт там держить жінку,
Не діждавсь — пішов до шинку.

Матвій місяць не вертав,
Чортисько без відпочинку
Як день так ніч пильнував
Скільки сили його жінку.
Марта найгірше завзялась,
А уперта, боже крий,
Відколи ся догадала,
Що їй варту дав Матвій.
Що чорт штуку яку зробить,
Щоби хлопця відіпнати,
О, вже ж Магда ся способить
Парубочка знов призвати.
Власне бідний чорт здурів

Якби дати собі раду,
Що година, то уздрів
В інший спосіб знов принаду.
Вже ж чортисько в лоб заходить:
Як чорт сюди — вона так,
І на кінці то виходить,
Що при неї парубчак.
Не їв дідько, не спав
Та й здоров'я потеряв,
Так що трохи вже не здох.
І з жирного так ся зсох
З тої праці бідний чорт,
Що зробився, якби хорт.
Раз поглянув чорт на шлях,
А Матвія валка близько.
Тож утішився страх,
Аж підскочило чортисько.
Матвій в'їхав на подвір'я,
Чорт лідбіг, стискає широко,
Той, хоть чорта спостеріг,
Зразу пізнати не міг.
«Що ж то тобі, добрий другу?
Чого ж ти так хутко зсох?» —
«Обіцяв тобі послугу,
Та й вже чуть-чуть що-м не здох.
Вже ж здається буде годі
Вислужити тобі так,
Шість кіп класти при погоді,
Плуг тягнути — все пустяк!
Але ж місяць вартувати
Такої жінки, як Магдуся,
То є чого погибати.
Я на все тобі кленуся —
Будь, Матвію, сам щаслив.

Ні за які я заслуги
Не підіймусь, доки жив,
Пильнувати жінки другі.
А і кожний чоловік,—
Скоро тільки розум має,
Най о тому не гадає».
То сказавши, та й утік.

КАБАН І МУЖИК

Напившись браги, гладенький кабан
Сказав: «Що то за добрий і розумний пан,
Що горальню построїв, аби нам робити
Тую предобру брагу, що аж мило пити!»
А мужик, що стояв собі десь у куточку,
Чув мову кабана та й каже до нього:
«Не для тебе, свиняко, видав грошей много,
Се для нас, щоб ми мали добру горілочку».
Отже йому кабан відказав тут сміло:
«Хвалімо ж ми оба тее панське діло!
Таже ж з тої горальні користь нам однака:
Мужик як уп'ється, то чистий свиняка».

ТИН КОЛО САДКА

Коло садка високий тин Гриць городив.
«Нащо такий тин?» — піп Гриця питав.
«На те, щоб хто в садку шкоди не робив».
«Для вас то встид,— священник Грицеві

сказав.—

Не треба б такого тину, дам за те поруку,
Якби діти змаленьку мали ту науку,
Котру мами змаленьку дітям би давали,
Щоби вони сумлінно чуже шанували».
А баба з-за тину: «Добродію,— каже,—
Най піп, що так учить, і приклад покаже».

ЛЕВ І ОСЛЮК

Зв'язаний сильний лев на землі лежав,
Ослюк його надибав, ногами топтав,
А потім величався ослюк псявіра,
Що такого важного зміг топтати звіра.
Бачите, яка се преподла скотина,
Не дай боже такому дохрапатись чина!

Я, що то вам, люди, тії байки пишу,
 Напав мене ослюк, голос його слішу:
 «А ти, сто твою ма, як же то ти смів,
 Що-сь мене дурнем в тих байках зробив?
 Не знаєш, що я більшу, як ти, силу маю,
 Ти ще не пробував, як то я хвицаю!»
 Та що ж мені робити по такій мові,
 Мушу ся поклонити пану ослюкові,
 Бо хоть він толку і за гріш не має,
 Хоть, сказано, дурень,— та коли ж хвицає!

СИБІРСЬКИЙ ЗАЄЦЬ

Сибірський заєць чванивсь, як міг,
 Що він зимою білий, як сніг;
 Надійшло літо, заєць знову бурій:
 Ніхто не змінить своєї натури.
 Дурно хотівби-сь кого удати,
 Проте зістанеш, яким родила мати.
 Змінняй одежу і краси шкуру —
 Таки не скриєш свою натуру.

ПАВЛИН СВЕНЦІЦЬКИЙ (Павло Свій)

СПОМИНОК СМЕРТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

За що ж, боже, нова кара,
 Що злого вчинили?
 Єдну мали душу щирю,
 Що терпіла з нами.
 Ти і тую взяв до себе,
 Змилуйся над нами!

Доки ж маєм лити сльози,
 Доки ще терпіти?
 Боже! Боже всемогущий,
 Змилуйся над нами!
 А ти, рідний наш Кобзарє,
 Молися за нами!
 Молись, молись, батьку рідний,
 Ти його вблагаєш...
 Ой заплачуть духи в небі,
 Як їм заспіваш...
 Всемогущий! Милосердний!

Змилуйся над нами!
А ти, рідний наш Кобзарє,
Молися за нами...

Не лить сльози, а тішиться,
Що небо почує,
Як наш люд тут бідний терпить,
Плаче і горює...

Наш Кобзар там все розкаже,
Все їм проспівася...

А що потом... потом буде,
Бог то еден знає!

Не сумуйте ж, брати мої,
Слїз не виливайте,

А в надїї, серцем чисті,
Чекайте... чекайте...

Бог на небі, Тарас в небі,
Прийде змилованне,

Буде ласка справедливим,
А злим покаранне...

Тарасе! Кобзарє рідний,
Мученику долі!

Хтїв ти щастя України,
Хтїв ти люду волі.

Ти ж нас учив жити.
Розказав ти, научив нас,
Що маєм робити...

Подивися, батьку, з неба,
Чи не даром сіяв

В серця нашї зерна правди?
Чи вітр їх не розвіяв?

Дивись, батьку, дивись з неба,
Чи по твоїй волі
Робиться діло? Чи заслужим
Ми щасливої долі?
Чи заслужим того неба,
Що так сподїваєш?
Подивись, що рідні брати
Обнімаєм брата,
Щоби мати усміхнулась,
Заплакана мати.

Тарасе! Народний півче,
Кобзарє наш рідний!
За людську волю-долю
Мученику бідний!

І в радості, й весілі,
І в гіркої долі
Вспом'янемо тебе, батьку,
У волі й неволі.

Як же туга серце зможе,
Кобазарє наш милий,
Тоді підем сльози лити
До твоєї могили.
Будем плакати і молитися,
Тебе призивати,
Щоби-сь братів твоїх бідних
Спішив рятувати.

Як на землі — будь і на небі
Нашим батьком рідним,
В великого бога долю
Упроси нам бідним.

Світляний наш заступнику,
Прощай, неба красе!
Прощай, півче наш народний,
Кобзарє Тарасе.

НА ЧУЖИНІ

Краю, краю мій рідненький,
Гаю, гаю зелененький,
Скали мої тисовії,
Поля мої розкішнії,
Ушко¹ моя золотає,
Річка моя дорога,
Де ви, любі мої, де ви?
Гай-гай, довгі тому літа,
Як покинув, ох, покинув
Я вас рідних... Які світа
Я не бачив!.. А не згинув
І вас рідних все кохаю,
Вас в моїй думці маю
І повіки не забуду!..
Повій, вітре, з мого краю,
З того гаю, з того раю,
З-понад скали тисової,
З-понад Ушки золотої!
Принеси мені стеблинку
З луку того розкішного,
Принеси мені пилинку

¹ Річка в Поділлі, впадає
в р. Ущицю.— Прим. автора.

Рідной землі, бо загину —
Пропаду з жалю за вами,
Рідненькими сторонами!..

БАЙКИ

В науку молодим і старим
зложив Павло Свій

ПЕТРУСЬ НА ЛАВЦІ

На лавці став Петрусь і пишню величався:
Який великий, бач! Та разом похилився,
Поважився, хибнувсь, на землю повалився
Й з великого Петра — малий Петрусь остався.

МІХУР

Пливе Міхур по воді,
Чом не потопає?
Бо порожній! І дурному
Також так буває.

ШАБЛЯ І ПЛУГ

«Яка ж се погана лежить там кривлюга!» —
Говорила Шабля, кривлячися з Плуга.
А на се кривляння камінь одвічає:
«Шабле, ся кривлюга людей не вбиває!»

ПАЛЯНИЦЯ

— Аж дві маєш, дай же, Грицю,
Мені одну паляницю!
«Ого, зараз...» — чула мати
І виносить пиріг з хати;
Цілий Прісці віддала,
А Грицеві не дала.
Плаче малий. «Не поможе!
Будь ласкавим, мій небоже!»

ШИШКА

На сосні високо висячи, Шишисько
Сміялася з Гриба тим, що росте низько.
А вітер повіяв, і Шишка злетіла
У рів, нижче Гриба, і марно зогнила.
Гриб Грибом остався
І з Шишки сміявся.

ДВА КОНІ

Осідланий Кінь сміявся з степового:
«Нема на тобі,— каже,— сідла дорогого
Ні стальних підков...»
На те степовий
Йому відповів:
«Мене не жалій!
Хоч у багатстві — та в неволі,
А я, хоч голий, та на волі».

ОДВІТ

Дурний мудрого питався:
— Скажи, нащо розум здався?
— Розум знадобиться тому,
Щоб не відповідать дурному.

БДЖОЛА І ВІЛ

Каже Бджола до Вола:
«Подивися, яка я».
Віл на Бджолу не вважає:
Сіно своє доїдає.
«Слід йому науку дати,
Щоб знав Бджолу поважати!» —
Та у лоб Вола жалом!
А що сталося потом?
Дурна Бджола помирає,
А Віл — сіно доїдає.

ГРИЦЬ

Плаче Гриць маленький: новіську
свитину
Помарав болотом, впавши біля тину.
«Не плач, Грицю, — мати каже, —
Хоч болото свитку вмаже,
Можна стерти. Аби, синку,
Вік був чистий аж до смерті.
Бо не можна злого вчинку,
Мов болото, легко стерти».

КУРКА І ДОРОГЕ КАМІННЯ

У смітті на подвір'ю
Найшла Курка зо дві міри
Дорогих каменів.
«Пощо воно мені, — каже, —
Лискуче каміння враже!
Воліла б я просо!..»

РІКА І РІЧКИ

Велика Ріка сміялась із малих:
Які, бач, маленькі... А об тім забула,
Що і сама доти невеличка була,
Доки не забрала водиці із них.

МИШ

Миш розумом величалась,
Славна всім ученим сталась,
Бо із'їла цілу книжку.
А я знавав тоту Мишку;
Так без їди, як з їдою
З пустов була головою!

ЗАЄЦЬ

Вибіг Заєць з-за корча
І, щоб смілим показатися,
По-вояцьки хтів прибраться
І гукнути: «Ось се я!»
Витріщив очиська,
Настовбурчив вусиська...
«Виходь, враже, ось я!»
Ворог тут уже і єсть!
Вітрець листям шелесть...
А де заєць — нема!

ОРЕЛ І ПАВУК

І не вгляне око —
Так високо вилетів Орел.
Як же в хмари взбився,
Пишно подивився
І сказав:
«Хто над мене вищий?
Хто до неба ближчий?»
«Ось я!» —
Павук обіззався,
Що в крила вмотався
Орла.

ВІЛ І МУХА

Ходить Віл у плузі,
Муха в нього на розі.
«Тяжко тобі, небоже,
Хоч чим зможу — поможу:
Злізу з тебе...»
Віл сказав:
«Коли б тихо ти сиділа,
Попри вухо не дзвеніла —
Я б о тобі й не знав!»

СКАЛА І КАПЛЯ ВОДИ

Водиця на камінь каплею все ллялась,
З несильної каплі скала насміхалась.
Скала сміється,
А вода все лється:
Кап-кап! Кап-кап!
Аж згодом, дивись,
Хоч з дива хрестись:
Вода водою,
А скала — з дірою!
Де капля спадала,
Там і діра стала.

ДІД І СМЕРТЬ

Дід як в'язку дров ізвів,
То під нею аж присів.
«Господоньку,— каже,— милий!
Лучче б мені у могилі,
Чим на світі бідувати,
Весь вік тяжко горювати.
Коби бог дав хутше вмерти,
Прийди, прийди, моя смерте!»
А тут з лісу щось шелесть,
Смерть з косою вже і єсть.
«Чого хочеш, небоже?»
Смерть всім радо поможе».
Дід поглянув... Затрусився,
Низесенько поклонився.
«Зробіть,— каже,— мені ласку
Та завдайте сих дров в'язку!»

ПТАХ, ЩУПАК І РАК

Птах, Щупак і Рак
Взялися везти віз.
Не втіли ніяк!..
Щупак у воду ліз,
Птах летіти рад,
А Рак все пер назад.
Де робітники в незгоді,
Там кожній роботі годі!

МЕТЕЛИК І ГУСЕНИЦЯ

«Гидь на тебе й глянуть, препоганий
враже!» —

Метелик Гусениці каже.
А вона: «Паничу, звідкіль такий взявся?..
Забув, що учора хробаком валявся!»

НАУКА

«Не піду до школи, бо у школі нудно!
Не буду учитись, бо учитись трудно». —
«А їстоньки будеш?» —
«І їсти і пити!» —
«Коли ж так, то, синку, треба ся учити:
Без розуму хліба ніде не добудеш
І голодним ціле життя своє будеш».

КІНЕЦЬ ЛІНИВОГО

Малим був — гуляв,
Виріс — дармував,
Потім в шинку сів
І горілку пив.

Шинкар не зборгував,
Клим теля украв.
Потім пішов у двір
До панських комір.
Замок добро крив —
Він замок розбив.
Забрався у ліс,
Чатував на віз,
Візника убив,
Забране пропив.
У корчмі спіймали,
До суду віддали;
А суд не наш брат —
Повів Клима кат.
Висить він на шнурочку
Он там, на горбочку.

РІВНЯ

Олень пасся у траві,
Зайчик сидів у рові.
Олень з лісу показався.
Зайчик йому придивлявся:
«Олень — се мені рівня.
Такий гарний, начеб я!..»
Осел морду здвиг,
Ухами постриг,
Шию витягнув,
До зайця ревнув:
«Гарні ми всі три —
Олень, я, та й ти!»

ЛИСИЦЯ Й ВИНОГРАД

Спілий та смачненький Виноград росте,
Високий мур камінний його стереже.
Лисиця під муром очком споглядає
На той Виноградець і слинку ковтає.
Виноград високо,
І хоч бачить око —
Зубами не ймеш!
Стояла Лисичка, дивилась пильненько,
А далі, знай, каже:
«Рвать його раненько». —
Себто Виноград ще не достиг!
Ще раз подивилась
А потім пустилась
У ліс мандрувать.
Не одному в світі
Можна б, мої діти,
Сю байку сказать.

УПРЯМСТВО

Гнав чоловік Осла через міст.
Осел упрявився та й став.
І бив го чоловік і пхав,
Тягнув за вуха, крутив хвіст —

Ні суди боже наперед!
«Тривай же, леню!» — каже Гнат.
За хвіст — та й тягне Осла взад.
«Еге! — подумав клаповух,—
Вже бачу в йому інший дух:
Бажав би, щоб я пер назад,
Дак ні, не будеш, свату, рад!»
І через міст, мовби стріла,
Нечиста його понесла!
Суть люди, мов Осел ось сей:
Стоять, хоч як кричи: «Ей, ей!»
А потягни лише за квіст,
Перебіжать з висokoком міст.

МІСТ

Жалкувавсь Міст: «Ті люди
Дурні діла творять всюди!
Не малий я Міст, нівроку,—
А ставляють на потоку.
Мене, о тім добре знаю,—
Слід би класти на Дунаю!..»
Лиш сказав, а тут і горе:
Надійшла вода, мов море,
Несе Міст, наче билинку.
«А не чванься,— каже,— синку!»

КОНЦЕРТ

Мавпа, Осел,
Медвідь і Козел
Захтіли грать концерт.
Інструментів дістали
І ноти придбали,
Сіли, давай грать:
Ріжуть, грають,— скільки змога —
Ні до людей, ні до бога,—
Ладу нема в тім...
«Що за лихо! Ми зле сіли...
Сядьмо так!» Місця змінили,
А концерту все нема.
Довго вони міркували,
То ставали, то сідали,
Інструменти підправляли,
Як слід ноти оглядали,
А заграють — ні раз!
Тут їм стрівся чоловік,
Що прожив вже довгий вік
(Старий се був дід).
Той і каже: «Хоч сідайте,
Хоч всі струни повривайте,
Не зможете грать.
Адже мати вас учила:
Пильнуй кожний свого діла».

ЗАЄЦЬ І ЧЕРЕПАХА

До мети удвох біжать пустились
Заєць прудкий і Черепаха,
Либонь, з собою заложились;
У них і свідки є — Комаха.
Метою був он сей лісок.
З куми Зайчик став сміятись:
«Не тобі зі мнов рівнятись...
Та я лише схочу,
Духом в лісок скочу.
Ха-ха-ха! Як лізе, ледве в місця зійде,
Вона і до завтра до лісу не дійде.
Лізь же ти, небого, а я ляжу спати:
Хоч під самим лісом —
вспію ще догнати!..»

Спить зайчик, не чує,
Черепаха мандрує.
Трохи згодом пробудився:
Черепахи вже немає.
Схопивсь і наш Зайчик швидко,
Куму своєю здоганяє...
А кума вже і забула,
Коли у лісок прибула.
Жаль і стид, так що робити,—
Мусив кумі заплатити,
Ще й Комасі дав на пиво,
Щоб мовчала про се диво!

ЛИСИЦЯ І ВОРОНА З СИРОМ

Десь-то Ворона та сир дістала.
Чи де позичила, чи вкрала,
Досить що сир у дзьобі має,
Сидить на дубі, хвостиком киває.
Лис стоїть під дубом.

Сир йому смакує,
Як би його з'їсти — сердега міркує;
А далі каже до Ворони:
«Пробіг я світа всі сторони,
Чував співак, да й ще яких!
А всі (сказати се не гріх)
До тебе, кумо, і не вмилась.
Такі б артисти нам родились,
Як ти, Вороно!»

Догодив
Вороні Лис, і дурень птах,
Як зміг, широко дзьоб відкрив,
Кракнув: «Кра!», а сир — бабах.
Ворона з дуба ся дивила,
Як сир її Лисиця їла.

ВІЛ І ЖАБА

Хотілось Жабі Волом бути.
Почалася дуже дуги.
І аж сопла, так ся здула,
А Волом таки не була.

НА ПОГЛЯД

Іде віз — перевіз,
Мов гора на гору вліз.
Десь се тягар тягарів?!
Ні, віз повний — міхурів.

КОНИК І КОМАХА

Коникові життя миле,
Співає весну, літо ціле —
Аж притягла їй зима.
Оглянувся: вже нема
Ні зерняток, ні листків,
Ні пахучих корінців.
Як же мені зимувати
Та серед пустої хати?..
А в сусідах була сваха,
Запопадлива Комаха.
В неї діти не голодні,
Повні скрині, повні бодні;
А комори як високі;
Мають хліба на три роки.
До куминої іде хати
Коничок, да їй став прохати:
«Ей, сусідонько, голубко!
Змилосердись, моя любко,

Позич хліба, бо загину.
Глянь на мене, сиротину!
А позичене я вам
Навесні віддам».
Не хитра ж Комашка-свашка:
«Що ж ти, — питає, — робив в
літі?» —
«Адже чули: співав в житі!» —
«Співав лише, пане брате?
Іди тепер танцювати».

ДЗБАНОК МОЛОКА

Поспішала Маланка
В понеділок зранка
З молоком на місто.
Взяла нові чобітки
І спідницю в квіточки,
Червоне намисто.
Веселенько мандрувала,
Таку собі думку мала:
«Коб мені за молоко
Взяти ринський... Я б за то
Яець накупила.
Коби мені хоч півкопи,
На горі б я межі снопи
Квочку посадила.
Вигодую всі курчатка,
За них куплю поросятка,

А виростуть свині,
Продам їх — куплю телицю.
І на цілу околицю
Стану господиня».
Аж підскочила Маланка,
А молоко хлюсть зо дзбанка
Всеньке на дорогу.
«Ой лишечко, ой долечко!
Тяжесеньке ти горечко!
Бідна ж я небога.
Нема яець, кур не буде,
Ще висміють мене люди
Да стануть корити.
А чоловік як зачує,
Хоч просися — не дарує,
Таки буде бити!»
Ми всі, мов ся молодиця,
Не раз доля нам присниться:
В сні я багач-пан...
А проснувся — ой, немило!
Десь те панство ся поділо!
Я той сам Іван!

РИБАЛКА І ПЛІТКА

Закинув раз Рибалка сітку
І витягнув з води Плітку.
Дрібненька, срібненька сталася просити:
«Дозволь мені, чоловіче, ще в воді прожити:

Лиши мене маленьку по річці гуляти!
Що ж ти будеш за найдок з мене тепер мати?
Я маленька та худенька — іно самі кості,
Дармісенько твої зуби будуть мене гризти.
Пусти ж мене на вигоду до рідної мати,
Будуть мене моя ненька в ставку годувати.
Як виросту на велику та хорошу плітку —
Йй же богу, сама скочу тоді в твою сітку!..»
«А цур тобі, — Рибалка каже, — яке мудре лихо!
Пійди лише до коробки та посиди тихо.
Кращий горобець в руках, старі нам мовляють,
Чим он тії журавлі, що ген десь літають».

СКАРБ

Василь господар трьох синів мав,
Прийшлось вмирати — всіх трьох зібрав
І каже: «Діти, дорогії квіти!
На нашім полі скарби суть укриті.
Ще мого діда небіжчик дід
Заховав в землю від злих сусід.
Місця не знаю... Всюди шукайте,
Усеньке поле перекопайте,
А скарб добувши, рівно діліться,
Не лайтесь, діти, і не сваріться».
Таке сказавши, Василь умер.
Було подзвінне; попи співали,
Свічки горіли, як тому слід...
Три сини батька гарно сховали..

Зима минула, полупавсь лід,
І жаль минувся. Всі три сини,
Перехрестившись, взялись до плуга,
Зорали поле, кажуть: «Жартував дід!
А ми віру дали
Та дарма орали».
Аж на тім полі зродила пшениця,
Як п'ять мір дала кожна копиця:
«Мав, — кажуть, — батько розум, хороший!
Тепер вже знаєм: се праця — гроші».

БАТЬКОВА НАУКА

Біля вмираючого Кліма сини
Стали послухать останньої волі,
І самі питають батька вони:
Як жити в світі, щоб зазнати долі?
«Не час в науку казати казку,
Подайте прутів ліскових в'язку!»
Подали. «Климе, ломи ліщину,
А разом всеньку... Ану ти, сину!
Петре, Мартине, Василю, Гнате!»
Пробував кожний, не мож зламати.
«Розділіть в'язку, ломіть поодно!»
Зломили всеньки. «Хто живе згідно,
А у громаді — живе щасливо;
А де осе сварки — там і не диво,
Що нема долі,
Нема і волі.

Се моя рада, послідня воля,
Разом держаться, а буде доля».
Слухають батька добрії діти,
В згоді і щасті добре їм жити.

ЗГОДА І НЕЗГОДА

Чотири Воли полові паслися разом. Вовкові
тото не до сподоби. Як почав Сивого наговорю-
вати проти Чорнія, а Багриєм тузати Білія — так
і посварив їх з собою. Воли розійшлися, а Вовк
того лише ждав; хильцем, одинцем, Вола за Во-
лом повів усіх чотирьох.

Правда се стара, мов вік:
Громада великий чоловік.

ЩАСТЯ БЕЗ РОЗУМУ

Вигодував раз Мужик таку Курку, що золоті
яйця несла. Дав бог щастя, та не доклав розу-
му. Гадає собі Мужик: «Цілий день чекаю, щоб
Курка одно яечко знесла; дай заріжу її та зразу
візьму копу-другу». Зарізав дурний Курку, ди-
виться — і сліду яець нема!

Дурному і щастя не pomoже,
Не забудь об тім, небоже!

ХИТРЕЦЬ

Жалкувавсь раз Лис перед Псом: «Не маю товариша, свате! Всі мене цураються, хоч і рад я з кожним хоч серцем ділитись... Така доля лукава!»—«Не доля, Лисоньку, не доля, а злая твоя воля; коли б добрим був — добрі дружили б ся з тобою, а лукавого слід цуратися».

Доброго — люблять,
Злого — погублять!

ЛУКАВИЙ

Випорпав Когут дорогий камінь на смітті. Не кинув же його далеко від себе, ні! «З'їм його,— каже,— щоб ніхто не покористував». А Кухар саме на те дивився.

«Почекай, вражий сину!»— За ніж та й зарізав Когута.

Після того скажу сміло:
Лукавство погане діло!

КАРАНИЙ НЕРОЗУМ

Осел просив Коня: «Поможи, брате, тягар нести. Трохи під ним не гину, а ти свобідно ходиш...»

«Байдуже мені!»— відповідає Кінь згорда, та незабаром покаюся: здох Ослисько, а весь тягар перевантажено на Коня.

Чоловіче, розум май,
В біді другим помагай!

МУХА І МУРАВЕЛЬ

«Лихолате! — Муха до Муравля згорда каже.— Не тобі зі мною рівнятися! Все маю, чого лиш забажаю; свобідна літаю; а ти, мов Віл в плузі, караєшся за мерзенну страву». Муравель спокійненько відповідає: «І се правда, що моя плата не багата; та, бач, вельможна пані,— зароблена; ніхто її від мене не відійме, а ти ласощами годуєшся, та чужими. Тебе б'ють, ганяють, а як коли — вбивають; мені ж хто лихо заподіє? За твою розкіш, Мухо, не дам я біди моєї».

Трудящий про лихо не дбає,
Лиш нероба пропадає.

ДУРНИЙ РОЗУМ

Не в першину хвальба Соловієві. Славили раз його пісню птахи і звірята; лиш Осел мовчав, траву заїдаючи. Всі до нього і звернулись: «А тобі,— питають,— сподобалась Соловієва пісня?»—«Чим її згадувать?»— Осел відповідає.— Гукнув я раз лише — з його голосу і сліду не осталося».

Всі як слід з Осла засміялись... «Дурний в тебе розум!»— кажуть.

Краще замовчати,
Чим дурне казати.

ГОРДИНЯ

Насміхалась Скриня із Мішка зі збіжжям.

«Я кована, а ти латаний! В мені дорога одіж і гроші, в тобі борошно мізерне! Мішок Скрині не пара!..»

«Кумо!— відповідає Мішок.— Нічим і гордувати! Яка нам користь, що люди в Скриню або Мішок ховають? Однаково воно не наше...»

«Дурень ти»,— гримнула Скриня, відвернувшись від товариша.

Прийшли вночі злодії; Скриню розбили і, добро з неї забравши, саму лишили в корчах.

Мішок же остався в коморі.

Чоловік чи скриня —
Все дурне — гординя.

ОЛЕНЬ

В чистому дзеркалі води побачив себе Олень. Роги йому дуже сподобались і ввесь склад: лише тонкі і сухі ноги не прийшлись йому до вподоби.

«Коли б вдруге родився,— каже,— не брав би сих ніг зовсім, такі погані! А роги вибрав би вдвоє більші». А тут як загуде, як закричить щось, стрільба, труби, гавк і лай, трохи Оленеві духу стало.

Не оглядаючись, навтікача, та в ліс! Еге, не так-то! Ноги несли б стрілою, так проклятуці роги заважають. Ледве утік з душею. Як же вибрався на свободу: «Тепер я не дурень,— каже,— знатиму святу правду:

Краще швидкі ноги,
Чим найдовші роги».

ВЧЕНЕ МИША

З'їла Миша дуже мудру книжку, а така їй з того пиха, що з подругами і говорити не хоче.

«Дурні ви!»— каже.— Зазвіть Кота до мене. Таке йому наговорю, що не то вас їсти не буде, а кожну Миш в лапку цілуватиме. Недармо я

розуму із книжок вчилась!» Миші гадають: правда. Зазвали Кота, а той і не барився. Прийшов, слухає мудрої речі, аж йому сльози з очей ринуть. Розказує вчене Миша, розповідає з нащада світа, висунилось з діри, а Кіт — цап! Та й з'їв ученого!

Дурний мудрує —
Лиха не впильнує.

ГРІШНА ЗАБАГА

Не до сподоби прийшлося дикому Коневі, що разом з ним Олень на лузі пасеться. Приходить до чоловіка. «Визволь,— каже,— із тяжкого лиха! Гидь мені на Оленя дивитися. Або вбий, або хоч прожени його від мене».

«Добре!— каже чоловік.— Удвох його і скараєм». Загнуздав Коня, сів на нього; вганяє за Оленем, що в Коневі трохи духу стане, а там і вбив рогатого.

«Спасибі вам, добродію,— каже Кінь ледве живий.— Одпустіть тепер на волю, а то трохи не згину — намучила проклята уздечка». Та ба, не такий товариш з чоловіка! «Хто і пустив би тебе,— каже,— коли раз став на припоні! Останеш на послугах в мене». Та й завів Коня до стайні.

З того часу немає волі Коневі.
Хто другому лиха бажає,
Того бог лихом карає.

МАВПА

Лупав Чоловік колоду, клином її розбиваючи. Мавпа з дерева дивилась на його роботу. «Коби так на мене,— каже,— знаю, як вчинила б». Ледве Чоловік відійшов, вона скік до колоди, давай майструвати.

«Наперед усього вийму деревину!..» Цюкнула раз сокирою, цюкнула другий — клин вискочив, колода стиснулася, а Мавпа: «Ай, ай, ай!»— усіма голосами запищала. Йй, бачите, колода лапу хватила.

Прибіг Чоловік, узяв Мавпу на ланцюжок, вивчив штук всіляких і ходить з нею по ярмарках. Танцюючи, гірко Мавпа плаче.

Не знаючи діла — не пхайся,
А вкоїлось лихо — покайся.

СВАРКА

Посварилась Миш із Жабою.

— Годі нам удвох на одній руді жити.

— Не будем мириться, а станемо битися!

— В смерть!

— В смерть!

Роздяглися, вдарились, зчепились, рвуться,
земля під ними стогне.

Летить Шулік, побачив борців та до них стрілою. Одного в писк, другого в лапу — поніс до гнізда, а там із'їв обох.

Сварка, бійка — марна злість!
Прийде третій — обох з'їсть.

ВОВК І ПЕС

Зголоднілий Вовк, подибавши жирного Пса, став його питати:

— Яким побитом живеш, годуючися, що сала на тобі в добрий палець, а на мені лише шкура кістки здержує?

— Стережу панське добро, — відповідає гладкий Псисько. — За те мене і годують. Захочеш служити — і тобі м'яса не пожаліють.

— Веди, братчику, до двора. Рад на службу стану, а от трохи вже з голоду не подохну.

Ідуть, а вовчисько зиркнув на Собаку.

— Се в тебе, свату, — питає, — чому витерта шия, мов її опарено?

— Проїв клятий мотузок, що на йому у буді мене прив'язують.

— Е, таке добро! — каже Вовк, зупинившись. — Не по душі воно мені приходиться. Повертай ти сам до двора, я останусь в лісі.

Краще на свободі із голоду мліти,
Чим в тяжкій неволі довольством жиріти.

НЕ ПО СИЛІ ДРУЖБА

Лев, цар звірів, Осел довгоух і хитра Лисиця, полюючи, Оленя сполювали.

— Діли здобич! — каже Лев до Осла.

Той, після свого розуму, поділив її в три часті. Лев як вчистить Осла позауші — той і розтягся.

— Діли ти! — каже Цар до Лисиці.

— Великоможний царю! — до нього Лисиця. — Поділ тут простий: з Оленя мені лиш слідуєть роги.

Засміявся Лев на radoшах.

— У якій бував ти школі мудрій? — питає Лиса. — Хто вивчив тебе такого?

— Небіжчик Осел! — каже Лис, тайком зітхнувши.

Старі люди кажуть, що межі звірями

Живе ся помовка: «Не дружись з царями!»

ВИКРУТИ

Ослові надоїло усе возити воду і таскати каміння. Загадав він викрутитися від роботи; на думку прийшов Ослові Песик.

«Хвостиком крутить, скавулить, вискакує, панові на коліна лізе, за се його і жалують. Дай собі попробую!»

Як вискочить Ослисько, як почне хвостом на всі боки вимахувати, помекує, покрикує. Пан із Осла сміється, аж за боки взявся.

«Красно!» — гадає собі Осел та панові на коліна як виточиться лапищами — трохи не випердуху. Чекає, що дадуть вівса біленького; а пан його буком, вдруге, втретє!

Та й звелів парубкові загнати його до стайні.

— Скажи, будь ласкав, Микито, — питає Осел, вуха опустивши, — за що мене так випарено? Адже Сірко усе так гуляє.

А Микита:

— Осел Собаці не пара! Гуляти його діло, твоє — возити воду.

Своє діло знай,
В чуже ніс не пхай!

ШТУКА НА ШТУКУ

Згадав раз Лис покепкувати із Журавля. Призвав його к обідові; поставив миску молока і знай запрошує:

— Живіться, куме! Живіться!

Журавель рад би молока спити, та лише дзвобом у миску штурхає; Лис же молоко хлебче і тихцем сміється.

Відобідали; дякує за гостину і собі кума запрошує на вечерю.

— Попоїмо печені, — до Лиса каже. Лис аж облизується; трохи дотерпів вечора — та ско-

ком до кума! Дивиться: стоїть на землі немала пляшка з дуже тонкою шийкою, повнісінька кусків м'яса. Журавель встромить голову в пляшку, вийме кусок м'яса, заїдає.

— Живіться, куме! Живіться, — запрошує Лиса; а тому лише у роті слинка. Голоднісінький уклався спати.

З того виходить наука:

Що на штуку найдеться штука!

СЛІПЦІ І МОТУЗ

Ішли раз два сліпці дорогою, і найшли мотуз.

— Саме такого шукав я, — каже перший, узявши кінець мотуза в руки.

— Мов для мене всуканий, — відповідає другий, потягнувши к собі мотуз. А побрат його костуром.

— Тобі найшов, враже? Пусти!

А той собі товариша навідворот палицею.

— Мотузок мій! — домовляє.

— Брешеш, — та діда. Зчепились оба, то палицею, то буханцями собі догоджають, а кожний, знай, мотуз к собі тягне. Так і зайшли на місток. Як же понатужились, витягнули мотуз скільки сили, той і не вдержав — увірвався, а сліпці у воду попадали!

Все мотузи там рвуться,
Де двох ні за що б'ються.

ОСЛОВА ПРИГОДА

Лінивий Осел, через річку з тягарем йдучи: «Тут і останусь,— каже,— хоч і вб'ють — я ні з місця». — Та й ще в добавок поклався у воду.

Бідкався Візник, усіляко пробував, а далі кинув Осла, здорово полазавшись.

Лежав Осел, лежав, аж самому обридло: встає, легше, і половини тягаря не стало. А се, бачте, була сіль, так в воді трохи не вся розтопилась.

Хоч і вибили Осла красенько, а все ж таки розуму він набрався — чекає лише, щоб через воду погнали.

Та і дїждався собі на лихо.

Женуть його з тягарем: а він у воду, мов в барлогу лежить, чекає, доки сіль не розійдеться. Вичекав, встає — ні, суди, боже! Таке щось налягло, що вдвоє проти прежнього... А се вже не сіль була — клоччя. Як води набралось, така вага стала, що Ослові трохи хребет не влямало.

Не подобає з роботою крутити!

Вмієш їсти — умій і заробити.

НА СУД

Вкрали Коти кружанку сиру. Не з'їли ж його вражі діти, а давай між собою сваритись.

— Ти їстимеш борше!

— В тебе гостріші зуби!

— Ділімо сир наполовину!..
— Мудро загадано! — відповідає Котисько. Хотів би ти мені дати кінець сиру попований. Хочеш ділитися — підемо до суду! Мавпа нас і поділить.

— Ходімо! Ходімо!

Прийшли; а Мавпа собі не ворог:

— Ходімо,— каже,— до канцелярії; там на важках справедливо сир поділю.

Розлупала сир, кладе на важки.

— Сей кусок важчий; слід із нього частину відлупати.— (Та сир до рота!)

— Тепер бачу тамтой переважає; треба і його уняти.— (І знов проковтнула).

— Справдешне лихо! Ще не рівно... Той переважає. Усе не вміру...

— Уймись! — Коти закричали.— А то весь сир минеться. Годі поділу! М'ж нами і так згода стане!

— Ми,— каже Мавпа надувшись,— ми, судові люди, до того і прямуємо. Вашій згоді я дуже рада; лиш слідує мені плата за розправу. Сей кусок за важки, сей за канцелярію; а отсе вже ваше!

Дивляться Коти: з сиру лише шкурка!.. Раді не раді, узяли, що осталося, і пішли додому, вперед побожившись у жодному ділі на суд не ходити.

Хочеш кусень хліба мати:

Стережися правувати!

Не рік, не два тому подружився раз Чоловік із Ведмедем... Мов рідні брати стали! Разом їдять, п'ють разом, обнявшись, і спати кладуться.

Раз, об полудні, захотілось спати Чоловікові; уклався, а Ведмідь став від нього Мухи відганяти.

Крий господи, які бувають Мухи! Ведмідь аж упрів, відганяючи їх від товариша. А одна вже так з'їдлива, що ну! Віджене її з рота, вона в ніс; з носа вижене — в вухо залізла... Медвідь аж скавулить з досади. Муха на лоб сіла.

— Пожди! — Ведмідь радий каже. — Вигоджу — увесь вік згадуватимеш!

За камінь, підкрався тихесенько... Як вчистить товариша у лоб каменюкою, аж мозок йому вискочив! А клята Муха сидить, не ворухнеться, ще й ніжки випрямила.

— Вставай! — каже Ведмідь до товариша, — а то заїдять Мухи! Ставай! — А товаришеві не до того — не ворухнеться, сердешний! Догодив дурний приятель, що й ворогові соромно!

З дурнем дружитись,
Краще утопитись!

Петро і Павло йдуть до міста; а дорога їм на хистку кладчину понад водою.

Петро бувалий! У жовнірах служив; побував у Німеччині і Туреччині, увесь світ сховадив.

Петро і каже:

— Якого дива, брате, на своїм віку я не бачив! Тобі і во сні таке не мерещилось. Хоть і у Банаті. Там йому, друже, такі гарбузи, що в одному громада із попом міститься. Ще й дзвони дзвонять — от що! Де вже у нас такий гарбуз найдеться!

— Гарбузів таких нема, — відповів Павло, — хоч і свого дива у нас не трохи. Ось та кладчина нам по дорозі. Вона не проста: усякого перепустить, а ступить на неї брехун — вона його в воду. З неділі трьох їх провалила.

А Петрові слова такі не до солі.

— Та й громада у тому Банаті, — каже, — хоч і не згадувати! Трохи мужиків і піп, — ось такий кирпатенький!

— А отсе ж і наша кладочка, — Павло собі, мов і не чує товариша.

— Сказавши по правді, — тут йому Петро, — зрілого гарбуза не бачив я у Банаті; а доводилось стрічати лиш вдвоє проти нашого...

— Ось ми вже й доходимо... — Петро сіп товариша за рукав.

— Постій, — до нього каже. — Хистка, бачу,

кладочка, двох не вдержить. Краще пошукаємо броду.

Погана річ брехати —
Краще язик втяти!

ВЧЕНИЙ ВЕДМІДЬ

Вчений Ведмідь, вирвавшись циганові з ланцюга, почвалав прямісінько до лісу. А саме тоді Ведмеді старшину вибирали.

Старшому життя любе: увесь харч, ще й миска меду додатком.

Наш Ведмідь і собі на старшого.

Його питають:

— Чого корисного вивчив у світі? По деревах лазити, з псами і з людьми боротися?..

— Се діло мужицьке! — каже вчений. — Такого зовсім я не вчився... А ось попробуйте з мною у танець! «Як хлопці у огірки лазять»! «П'яні баби із корчми виходять!»

І давай викидувати свої штуки. Ведмеді дивляться; від них штукареві ні хвальби, ні дивачить. Посадив би його на Осла, а сам вандруй пішки.

— Се вже усе? — запитують.

— А вам хіба і того мало?..

Як вихопляться Ведмедиська, як вхоплять лапи ломаки та давай ученого чистити — трохи йому духу стало.

— Вивчився дурниць, — домовляють, — а чого хліб їстимеш? — Та ломакою, ломакою. Вибили да і потягли даліше, мудреця лишивши.

Очунився Ведмедисше.

— Вража мати! — каже. — Я й справді з голodu тут згину... — Та назад до цигана, мов і небував у лісі!.. А біда все розуму дурня не навчила: танцюючи, згадує він лісову пригоду. — Необразовані вони! — каже. — Темнота! Де вже мені ученому із ними простими жити!

І того ведмеда дивись,
І корисного вчись!

НЕДОГОДА

Батько і Син гнали Осла на торг. Повстрічали їх чужі люди.

— Сим двом не дав бог розуму, — кажуть, — Осел дармує, а вони мучаться, пішки йдучи.

— Справедливо сказано, — каже Батько Синові, на Осла сівши.

Тут стрілись їм дівчата! Гримнули вони на старого:

— Мов дуб здоровий, а молоде хлоп'я мучить. Посадив би його на Осла, а сам вандруй пішки.

— І се правда! Сядь, Синку! Я ще їти здужаю.

Пострічали нових людей, а ті кажуть:

— Не подобає старому мучитися, пішки йдучи, краще молодому.

— Ще не так! — каже Батько. — Сядьмо, Синку, оба на Осла.

Сіли, їдуть, а люди:

— От погань! — гримають.— Пропаде скотина під двома сими дурнями.

— Ми ще не поладили,— обіззався Батько,— справді, змучиться Ослисько. Давай візьmemo його на дрючки та понесем до міста.

Узяли Осла, несуть, а люди:

— Дивіться! — гукають,— три Осли докупи зійшлися! Два коротковухі попри одного довговуха...

Батько аж об поли вдарив руками:

— Пропадъ, нечиста сило! — каже.— Годив, годив, не вигодив. Тепер інший розум матиму: по-своєму вдю!..

Не родився такий, діти,
Щоб зміг усім догодити.

ЛЕВ ВЕНГЛІНСЬКИЙ

ДО КОНИКА

Конику мій вороненький,
Понеси мя до миленькой;
Через гори і долини
Ой вези мя до дівчини.

До дівчини синьоокой
Приспішай дрібненькі кроки,
Там, де мої всі надії,
Щастя моє де зоріє.

Цвітні луки чи калюжі —
Ах, біжи, мій вірний друже!
Най укою тоску мою,
Потішуся миленькою.

Скоро станем в її хати,
Будеш всього доста мати:
І вівса, свіжого сіна,
Бо ж хороша то дівчина!

Я попрошу її неню —
Дадуть тобі солі жменю
І поглядять долонею,
«Мій ти красний,—скажуть,—коно!»

Жваво ж, ворончику, далі,
Бо ти маєш ноги з сталі;
Через рів, окоп дай суса,
А по рівнім — то вже клюса.

Квапся лучче, квапся додом,
Бо вже сонце над заходом;
Любка мене чекає щира,
Обох нас — смачна вечеря.

БІДА З ДОВГАМИ

В моїй хаті повно диму,
Дим гризе ми очі,
Перебути тяжко зиму,
Гірко вдень і вночі.
Бо і топлива нема,
Віком стане нам зима.
Повно дітей в хаті моїй,
А нема що їсти,
Бо до праці нас є двоє,—
Сім до миски сісти.
Нуждування, голод, дим,
А надії, ах, ні в кім!

Ще одна була коровка,
Днесь о ній ні згадки,
Що не впало в горло вовка,
Зїли то податки.

Вівці згнили з мотилиць,
Ані сліду з двох телиць.
Одна нивка та й левада —
Звідки ж хліба взяти?!
Комірчина й курна хата —
Наші то палати!
А і то ще порохня,
А в комірці порожня.

Ні stodілки, ні хлівочка,
Ні саду, худоби —
Ось ціла то садибочка,
Гейби у нероби.

Лихва ж бо — лиха то річ!
Все гризе тя — день як ніч.
Що заробимо руками,
Лихва пожирає,
Та й на харч нам з дітоньками
Ледве-сь що лишає.
А довг довгом все стоїть,
Жити не дає нам він...

НА НОВИЙ РІК

Родися щоліто,
Пшеничко і жито,
Ячменю, овсеньку,
Родися густенько.

Родися, просонько
І бобе, греченько,
Весь хлібе у полі,
Заплати мозóлі!

ПІСНЯ ГУЦУЛІВ

(За Ю. Коженювським)

Кирвавий черес,
Куций сардак,
Висячий нам наопашки;
Ноги гей сталь,
Соколий зрак,
І тіло легке, гей пташки.

Павиний пух
І чічки з лук
Нам мають з крисанини;
Ручаїв шум,
Птиць пісні звук
І пісні любові дівчини.

Свобідна грудь,
Кріпка долонь,
Душа весела і чула;
Топірця сталь
І пальна бронь —
Ото маєток гуцула!

Скоро ліс в лист
Устроїть біг,
А Чорногора зчорніє,
Сопілка гнет,
Грає і ріг,
Ожили наші надії.

Полонин степ
На верхах гір —
Аж попас трава там росте;
О межу свар
В сусідства мір
Не впахє у гнів, пакості.
Чередам дость
Паші є там,
Щовесни добро їх множить;
Руно щогід
На одіж нам
Дадуть їх діти нам гоже.
А скоро ліс
Побілить шрон,
Ладуймо ж наші вже коні;
В рівнинах ви
З плином полів
Майте нам щедрі загони.

Коломия,
1854

ПЕРЕСПІВИ
Л. ВЕНГЛІНСЬКОГО
З ФОЛЬКЛОРУ

З УКРАЇНСЬКОГО

КОЛОМИЙКИ

1

Риби, гриби, губи, дуби,
Ой задуднять дуди,
Та зашумлять шумки, думки,
Та весело буде.
Ой весело буде, люди,
У нас веселенько,
Аж розрадується душа,
Втішиться серденько.

2

Гей ви, хлопці і дівчата,
Ану в танець живо,
Та гуляймо в день нинішній,
Чей для нас то жниво.
Гісні, любов, танець жвавий
Злегшить біду нашу,
А хто того не уміє,
Не варт їсти кашу.

3

Скажи мені, Онуфрію,
Мій ти милий брате,
Коли ж раз будем до лиха
Жінку собі брати?!
Коли ся будем женити
З дівчинов хорошов?
Лиш за грішми не вбігайся,
О то тебе прошу.

4

Ось товар з пасовиськ тягне,
Гей татарів орда,
Я до тебе красно мовлю,
А ти чогось горда.
Чого мовчиш цілу днину,
Гей рибонька в воді?
Прецінь нам життя лиш тільки,
Покись-мо молоді.

5

Залицявся Гнат до Єви,
Пилип до Палагни,
Ой і мене щось серденько
До дівчини тягне.
Бо дівчина коли гарна,
Щира та й хороша,
Чоловіка вік солодить,
То й варт много гроша.

Там за лісом щось ясного
 Видно, ой, на сході,
 Так велике і жовтіське,
 Гей диня в городі.
 Бо у нас то дині красні,
 Чаче золочені,
 А дівчата краснолиці,
 Гей буряк червені.

З ЧЕСЬКОГО

КЛЯТЬБА

Зелений верху, мені ти заважаєш,
 Не видно милого, бо го заступаєш;
 Чи по саду ходить, чи на луці косить?
 Най же вас, о верби, вітер порозносить!

КОБИ ТО Я БУЛА

Близенько дороги
 В кришталевім здрою
 Дівча мочить ноги,
 Мене личко своє.

Мийся, мийся, мила,
 Коби-сь була біла,
 Бись була біліша,
 Мені ще миліша.

«Коби-м то я знала,
 Же як буду біла,
 Тобі би-м ся стала
 Над всі діви мила.
 То би-м ся вмивала
 Молоком біленьким,
 Личко б натирала
 Снігом студененьким.

Квітучою рожею
 Терла б я з росою,
 Аби-м рум'яньков
 Була та миленьков.

Би-м була погожа,
 А личко гей рожа,
 Красне та свіженьке,
 Тобі милесеньке».

МИХАЛКО

ПІСНЯ

Коло ставу, коло млина —
Де та біла хата,
Там живе собі дівчина,
Гарна та багата.
Як на тую калиноньку,
Що цвіте біленько,
Так на тую дівчиноньку
Дивитись миленько.
Брови чорні і вузьенькі,
Як жар, оченята,
Зуби білі і рівненькі,
Як кров, губенята.
На ту її дивну вроду
Хто тільки погляне —
Щур тобі, якого роду!
І як стовпець стане.
Вона з того засміється
Наче небувало,
Хоть хлопцеві серце рветься,
Хоть сумненько стало.

Коли б мене полюбила
І дала рученьку,
Коби моєї бути хтіла,
Було б веселенько!
Але вона в свого тата,
Як та квітка в гаю;
І пещена, і багата,
Я ж ніщо не маю.

ГОРЕ

(пісня)

Ой біда ж мені від тої любові,
Що наробили ті чорні брови,
Ті карі очі, носик маленький
І солов'їний голос миленький!

Що наробили солодкі губи,
Той сміх, ті рівні і білі зуби,
Той стан тоненький, тая рученька
І легкохідна її ніженька.

Зуби і губи, брови і очі!
Через вас спати не можу вночі,
А вдень сумую, о вас гадаю,
Через вас клопіт великий маю!

Солодкі-губи, очі ви карі,
Пора давно вже жити нам в парі!
Годі здалека тільки кохатися,
Пора вже, пора нам повінчатися!

КАЛИНА

Росла калина з листям широким
В гаю над синім ставком глибоким.
Дрібний дощ пила, росу збирала,
В майовім сонці себе купала.
Літом між своє зелене листя
З червоних ягід вплела намиста,
Дбала, як дівка, про свою вроду
І, як в дзеркальце, дивилась в воду.
Вітром чесала довгії коси,
А очі мила краплями роси...
При тім ставочку коло калини
Івась сопілку зробив з бузини,
І грав на неї сумний хлопчина,
Де над ставочком росла калина.
І співав собі... Пісня Івася
Кожного ранку в небо неслася.
Калина листя зелене мала
І, як дівчина в гаю, чекала.
Настала осінь — і в домовину
Під хрест поклали грайка-хлопчину!
Видно, калина його кохала,
Бо листя з себе порозкидала.
Красні корали кинула в воду,
З жалю втратила свою уроду...

Примітки

Українські твори польських авторів були написані і вперше надруковані польською графікою (за малим винятком). Їм властивий і цілковитий правописний різнобіч. В цьому виданні подаємо їх у сучасній українській транслітерації згідно з нормами сучасного українського правописання. Там, де цього вимагає розмір віршової мови, рима чи загальна стилістична структура фрази, залишаємо авторські форми без змін. Залишаються без змін в основному і характерні мовно-стилістичні особливості передруковуваних творів. Принцип розміщення матеріалу збірника — хронологічний (також з окремими винятками) як щодо авторів, так і їх творів. Зберігаються і наявні під текстами авторські дати та вказівки на місце написання твору. Тексти подаються по можливості за найбільш вірогідними з наукового погляду джерелами, здебільшого за першодруками.

Томаш (Тимко) Падура (1801—1871)

Народився в містечку Іллінцях на Поділлі (тепер Вінницької області). Навчався у парафіяльній школі в Іллінцях, Вінницькій гімназії та Кременецькому ліцеї, який закінчив у 1825 р. Як твердить один з біографів, Падура ще в гімназії почав писати вірші. Перші його відомі твори польською і українською мовами датовані 1824—1825 роками, вони друкувалися у польській пресі, починаючи з кінця 20-х років XIX ст. Перша збірка поезій Падури вийшла у Львові в 1842 р. («Pienia Tomasz'a Padurę»), друга підготовлена і видана самим поетом у Варшаві

1844 р. («Ukrainkyz nutoju Tymka Padurgy»). Найповнішим виданням українських і польських творів поета є «Ruśma Tymka Padurgy» (Львів, 1874). Падура помер у Козятині в домі поміщика Васютинського, похований у Махнівці Мурованій.

Тексти віршів Падури передруковуємо за названим львівським виданням. Посилання скорочено: «Ruśma...»

Українки. Ця назва з'явилася уже при перших публікаціях творів Падури українською мовою. Нею озаглавив Падура свою книгу, видану в 1844 р., згодом вживає як назву циклу. Підготовляючи нове збірне видання своїх писань, Падура написав у 1847 р. передмову до циклу «Українки», яку вперше надруковано у 1874 р. («Ruśma», стор. 5.). Наведено її текст:

До Земляків.

Нам втогді перша з серця добувалась піснь, коли України дії ще дійописець збирав — з книжки.

Попередники наші передали Вам тільки час, імена, пригоди, але небелично, виворотно, бундючно.

А ісуці як роблять? Ставлять храм прихожим, правлять по-чужинному — в отчині!..

Здурались предків язика, одежі, обичаю, пішли в безпуть і в розстайнях кличуть: «За нами! — в чужину».

Господня сила дала нам духа, та в родинній мові озвалась народна піснь — діїв і правди.

З них ми вийшли, в них прожили, з ними підем на суд поколінь — мира.

VOX POPULI — VOX DEI¹

Лірник. У збірці «Рієнія» (Львів, 1842) цей вірш надрукований у дещо іншій редакції під заголовком «Піснь Відортова». Заголовок вказує, що вірш був покладений на музику і належав до репертуару відомого торбаніста Григора Відорта (1764—1834). Музичну обробку «Лірника» виконав також М. Лисенко. Оскільки твір Падури у цій редакції набув певного поширення як пісня, вважаємо за потрібне навести цю редакцію.

¹ Голос народу — голос бога (лат.).

ПІСНЬ ВІДОРТОВА

Не журися, мій хазяю,
Не за датком я іду:
От так сяду, заспіваю,
Відспіваю та й піду.

Від містечка до столиців,
Від столиці до села
Для лицарів, для дівциів
За Відортом піснь гула.

Старі замки його знають,
Він діл давніх учить вас,
В його піснях оживають
Змерлі літа, змерлий час.

В Запоріжжі літ немало
На дніпрових берегах
Козакам ся проспівало
О Богданах — козаках.

Хоч як мило з ними жити,
Хоч як щастя іде вік,—
Іду в Польщу закінчити
Шістдесятій восьмий рік.

Відчиняйте замку брами,
Ляська піснь в нім загуде,
Пожуриться співак з вами,
Пожуриться та й піде.

Жадних скарбів він не має
І не хоче їх од вас,
Нехай тільки хтось згадає:
Колись Відорт був у нас!

У примітці Падури до вірша, надрукованій у львівському виданні 1874 р., дається широке пояснення слова лірник, тут поет також згадує про незабутній з своїх дитячих років образ старого лірника з Кальника.

Рухавка. Існує два варіанти цього твору. Перший датований 1825 роком, другий створений, як

вказує дата («1827. Ружин при Раствавіці»), у 1827 р. Перша редакція написана на замовлення членів Південного товариства декабристів С. І. Муравйова-Апостола і М. П. Бестужева-Рюміна, які, як вказує сам Падура у примітці до вірша, «бажали мати бойову пісню» українською мовою. Тут поет закликає усіх, «кому вольність мила», на боротьбу з основним ворогом цієї вольності — царизмом. Готуючись до агітаційної подорожі по Україні з метою залучення українського населення до назриваючого польського повстання, Падура переробив у 1827 р. свій вірш так, що в ньому спільним ворогом поляків і козаків вивів росіян. Цей другий, шовіністично забарвлений варіант вірша, редактор львівського видання 1874 р. подав як основний текст, безпідставно зазначивши при цьому дату першого варіанта — 1825 р. Перший варіант поданий у виданні 1874 р. у примітках на сторінках 337—338 без дати (докладніше про це див. статтю С. В. Щурата «Про зв'язки Т. Падури з декабристами». — «Український історичний журнал», 1968, № 11, стор. 80—85). У виданні 1844 р. вірш «Рухавка» надрукований під назвою «Піснь козацька». Тут Падура подав другу редакцію, назвавши основним ворогом козаків татар. Ця остання зміна зроблена, очевидно, з цензурних причин. Вірш поширювався як пісня (мелодію до нього склав сам Падура, згодом його поклав на музику відомий польський композитор і скрипаль Кароль Ліпінський (1790—1861). Подаємо перший варіант.

Лейстровий. Тобто реєстровий козак. Реєстрові козаки — це невелике військо, утворене польсько-литовським урядом у XVI ст. з заможних елементів козацтва, йому було надано ряд привілеїв і зобов'язано служити на користь феодалів.

Кошовий. Важко вказати, яке змістове відношення має вірш під цією назвою до кошового, тобто виборної особи у Запорозькій Січі, якій належала військова, адміністративна та судова влада.

Чорноморець. Вірш написаний, як вказує автор у коментарі («Русьма...», стор. 355—357), під враженням перебування поета у 1828 р. серед чорноморських козаків, які постали із залишків Нової

Січі та інших вихідців з України. Падура згадує, що тоді ж він виступив з читанням вірша перед козаками і ті наلكо сприйняли його. Виходило б з цієї заяви, що вірш написано не, як вказано під текстом, у Гадячі в 1829 р., а 1828 р. у Причорномор'ї.

Чайка. Епіграф взято з народної пісні «Ой біда, біда чайці небозі» (ця пісня, до речі, була вже надрукована у збірнику українських пісень М. Максимовича — 1827 р.).

Думи. Класифікація Падурою своїх творів на «українки» і «думи» не має якихось чітких критеріїв ні щодо змісту, ні з погляду форми. І в тих, і в других йдеться про історичне козацьке минуле. Помітна між ними головним чином така відмінність: коли предметом «українок» є більш загальні явища («Лірник», «Козак», «Січовий», «Чорноморець» тощо), то в «думах» фігурують уже герої з конкретними історичними іменами (Конашевич, Рожинський, Сірко, Барабаш та інші). Як і «українки», «думи» Падури мають регулярну віршово-ритмічну і строфічну будову. Отже, «дума» в Падурі має фактично дуже мало спільного з народними українськими думами. Можна говорити лише про походження цього терміна з української народної поезії, деяку тематичну спорідненість (козацька минувшина) та змішування епічного і ліричного у стилі викладу.

«Думи» у підготовлюваному самим поетом збірному виданні 1850 р. і подав його як передмову до розділу «Думи до земляків. Це звернення написав Падура дані своїх пісань. Вперше надруковане воно 1874 р. у львівському виданні творів Падури («Русьма...», стор. 91).

Сірко. Постать запорозького кошового Івана Сірка особливо займала увагу Падури (йому присвячений вірш «Бурлака», а також спеціальний історичний нарис, написаний польською мовою. (Див.: «Русьма...», стор. 303—323). У коментарі до «думи» Падура згадує, що ще в дитячі роки він чув перекази про Сірка, оглядав місця, де згідно з деякими народними переказами народився славний козацький отаман, де стояв обозом і звідки вирушав на битви з татарами; що мешканці Кальника показували йому

сліді дому Сірка, пишавчись тими мізерними рештками після того, «котрий так сердечно любив земляків і так славно боровся за вогнища їх предків» («Рушта...», стор. 368). До слів «Схилився облак, на Острій станув, з облака блиснув лицар» Падуро подав таку народну легенду: «Ще було це за Орди. Зібрались наші до Криму і пішли. В Савранщині біля Острої могили в степу отаборились і загуляли. Пізно вночі з'явилася кошовому київська пречистая діва печерська і говорить: «Сергію, встань і вийди на Остру!» Сергій¹ встав, перехрестився, подумав, а був сонливий чи хмільний, та й приліг. На другу ніч з'явилася пречистая діва і говорить: «Сергію, встань і вийди на Остру!» Кошовий встав, перехрестився — йти чи ні... Думав, думав і остався в курені. Ранком зібралась у кошового старшина: ті тее, другі тее дейкали, Сергій розказав їм сон... Одні казали: «Перевбрав учора кошовий та й поночі з святими розмовляє». Другі подумали і сказали: «Підіте!» Третьої ночі явилася пречистая діва і каже: «Сергію, не спи та іди!» Кошовий встав, перехрестився, ударив тричі поклони та з іконою святого Михайла вийшов на Остру і молився. Коли гляне — аж за ним (а було місячно) вершник при наряді, цілий у зброї залізній, під ним кінь білий, витягнув руку і говорить: «Сергію, ти спиш, молодці гуляють, а татарин по Україні бродить... чия ж це кров... а земля чия?.. Сергію, за шаблю... і в Крим!» Сергій взяв шаблю, хрестився, дивився, але вже нікого не бачив». (Народний переказ). — «Рушта...», стор. 369.

Б а р а б а ш а. У «думі» Падури йдеться про військового осаула реєстрового козацького війська Івана Барабаша, який на початку визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького став по стороні польської шляхти. Повстали козаки, яких Барабаш вів проти Хмельницького, скаржали у 1648 р. свого отамана на смерть. Поставивши епіграфом до свого твору рядки з народної думи про Барабаша і Хмельницького. Падуро дав своєму героєві цілком проти-

¹ Падуро вважає, що ім'я Сергій народна традиція зробила з прізвища героя — з Сірка.

лежне до народної концепції трактування: показав його у позитивному світлі, із співчуттям поставився до його смерті, в той же час у фольклорі Барабаш виводиться як негативний образ. «З рук волошинна Дженджули» — очевидно, перекручена назва Филона Джалалія, під проводом якого повстали реєстрові козаки Барабаша. Падуро показує його у різко негативному світлі.

Під Києвом у дуброві. Цей вірш не увійшов у жодну із друкованих збірок Падури, його подав анонімний автор біографії Падури («Prawdziwy życiorys Tomasza Padurę», Poznań, 1875, стор. 91—92), замітивши, що поет склав цей твір на зразок пісні «Іхав козак за Дунай», і подарував його на згадку родині (автора біографії) в Києві. Вірш справляє враження наслідування змісту і форми названої популярної української пісні (діалог козака і дівчини перед розлукою, подібність ритміки). Текст подається за першодруком.

Ой тепер, батьку Ревухо... Цей вірш вперше опублікував Люціан Семенський (польський письменник — 1807—1887) у белегризваному нарисі про В. Жевуського („Wacław Rzewuski i przegody jego w Arabii opowiedziane z pism pozostałych po nim“, Kraków, 1870, стор. 112—115). У багатотомному виданні творів Семенського цей нарис має назву „Emir Tadz-el Facher“ (Dziela..., t. V, Warszawa, 1881). Дещо відмінний варіант цього вірша подає польський публіцист Геленіуш (Івановський) у своїх спогадах (E. Heleniusz, Wspomnienia z lat młodości, II, Kraków, 1876, стор. 690—692), але тут він вважає його анонімним твором. Якса Биковський вказував у 1879 р., що перед кільканадцятьма роками він мав нагоду слухати цей твір як пісню у виконанні теорбаніста Каєтана Відорта (сина Григора Відорта, який був активним учасником савранського гуртка графа Жевуського, був у близьких стосунках з Падурою і Комарницьким), («Kłosy», 1879, № 714, стор. 147).

З пісень Григора Відорта

Відорт Григор (1764—1834)—співець-торбаніст, походив із польської зубожілої шляхетської родини, його діяльність проходила переважно при дворах польських магнатів на українському Правобережжі, був, зокрема, співцем князя Сангушка, а також належав до згаданого гуртка В. Жевуського. Відомими торбаністами були також син і внук Г. Відорта—Каєтан і Франц Відорти. До репертуару Г. Відорта належали польські і українські пісні, покладені на музику вірші Падурі і Комарницького, а також пісні, складені, як думають деякі дослідники, самим співцем. Г. Відорту належить, мабуть, та модифікація пісні Падурі «Лірник», що відома під назвою «Пісня Відортова» (див. примітку до вірша Падурі «Лірник»). Ряд пісень з репертуару Г. Відорта подав О. Русов у статті «Теорбанисти Грегор, Каєтан и Франц Видорты» («Киевская старина», 1892, т. 36, кн. 3, стор. 374—379), а також М. Лисенко у своїй студії «Народні музичні інструменти на Україні», надрукованій у львівському журналі «Зоря» за 1894 р. під псевдонімом «Боян» (див. № 5, стор. 113—114, № 6, стор. 135—137). М. Возняк вважає автором деяких з наведених пісень, зокрема «Подорож Вацлава Жевуського» і «Спів Ревуцький», Яна Комарницького (М. Возняк, Українські пісні польського священника.— «Назустріч», Львів, 1937, № 14).

Спів Ревухи. М. Лисенко вважав цю пісню кращою в репертуарі Г. Відорта, подав запис її музики (див. його статтю «О торбане и музике песен Видорты», «Киевская старина», 1892, т. 36, кн. 3, стор. 381—387), згодом гармонізував її і обробив для хору. Подаємо за публікацією у статті Русова, тут пісня має назву «Спів ревуцький».

Ян Комарницький (1784—1840)

Походив з сім'ї безмаєтного польського шляхтича з Брацлавщини. Про дитинство і роки навчання не має ніяких відомостей. Як католицький священник перебував у різних селах і містах Поділля та Київщини. За життя Комарницького його твори не дру-

кувалися. Помер у М'ясківці на Житомирщині (за іншими джерелами,— у маєтку Закревських у Городищі біля Житомира).

Пісня про Кармелюка. Існує ряд текстувальних варіантів цієї пісні. До найраніших записів належить текст, вміщений у «Щоденнику» Т. Г. Шевченка під датою 20. V 1858, який великий поет назвав «рукодільем мизерного Падурь». Саме цей текст і передруковуємо у збірнику. Ще раніше пісню про Кармелюка записав на Волині М. І. Костомаров, цей текст був надрукований у збірнику Метлинського «Народные южнорусские песни», К., 1854, стор. 6. Варіант Костомарова більше подібний до народної обробки.

Антон Шашкевич (1813—1880)

Народився в селі Бічівці Літинського повіту на Поділлі в сім'ї зубожілого польського шляхтича. Брав участь у польському повстанні 1830—1831 рр., в якому відзначився хоробрістю і організаторськими здібностями. Після поразки повстання деякий час перебував в Галичині, згодом повернувся на Поділля, де особливо прославився як верховод «балагульщини». Після повстання 1863 р., в якому А. Шашкевич брав участь разом з своїми синами, він поселився в Галичині, помер у с. Куписівці поблизу Городенки (тепер на Івано-Франківщині). 1890 р. видана збірка творів А. Шашкевича з статтею про нього, написаною С. Бушчинським (Pieśni Antoniego Szaszkiewicza wraz z jego życiorysem..., Kraków, 1890). З цього видання передруковуємо тексти у збірнику.

Над Ятраньом. У народному побутуванні ця пісня має ряд варіантів. Один з них набрав особливого поширення в Галичині під назвою «Там на горі крута вежа» (див. «Пісні та романси українських поетів», т. 2, К., 1956. Упорядкування та примітки Г. А. Нудьги).

Сльози. Як і деякі інші пісні, автором яких вважається А. Шашкевич, варіанти цієї пісні відомі з фольклористичних записів (див.: П. Чубинский, Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западнорусский край..., т. V, СПб., 1874, стор. 360—

361). Цю пісню І. Франко назвав «сильно скороченою переробкою народної пісні». На основі текстологічного аналізу І. Франко виключає можливість переходу цієї пісні від А. Шашкевича в народні уста (див. І. Франко, «Король балагулів» Антін Шашкевич і його українські вірші.— ЗНТШ, т. 57, стор. 26—27).

Чума к. Переробка народної пісні, відомої у багатьох варіантах (див. І. Я. Рудченко, «Чумацькі народні пісні», К., 1874). А. Шашкевич вніс від себе лише порівняно невеликі зміни в текст народної пісні. Ось для порівняння декілька строф з однієї з найраніших публікацій цієї пісні (Жгота Паулі, „Pieśni ludu ruskiego w Galicji“, t. II, Львів, 1840, стор. 88):

Ой я чума к нещасливий,
В журбі живу ледве живий.
Воли мені поздыхали,
Лишень ярма мі зістали.
А сокира і мазило,
Що ся від воза лишило,
І то за горівку даю,
Бо копійчки не маю.
І музиці поклонюся,
Бо вже з біді опіюся;
Най музика та й заграє,
Най си чума к погуляє.

«Любов», «Як чне щастя», «Чарівниченька», «Вспоминка», «Минулось» — твори, які відзначаються певною літературною самостійністю: в них висловлюються думки, настрої автора у зв'язку з певними життєвими обставинами. Вірш «Бурлак а» написаний, наприклад, в зв'язку з утратою поетом батьківського маєтку (на це вказує авторський підзаголовок). Гіркими роздумами над невтішними обставинами після розгульно проведених років нав'язний твір «Минувше». У вірші «Думи» помітні елементи стилізації під Шевченкові «Думи мої, думи мої». Разом з тим в усіх цих творах виразно виявлений тісний зв'язок з поетикою народної пісенності. Це особливо стосується віршово-ритмічної форми творів Шашкевича. Більшість з них має коломийковий і восьмискладовий розмір.

Нотні зразки мелодії при кожному з віршів А. Шашкевича свідчать, що він komponував свої тексти, пристосовуючись також і до відповідних народних мелодій або їхніх варіацій.

Тоска. Компіляція з різних народнопісенних строф у деякій переробці.

Горе в серці. Переспів пісенних мотивів, тут використані також народні прислів'я.

Сор у хаті. Автор використав тут окремі народнопісенні змістові моменти. Друга строфа жвнцем перенесена з народної пісні.

Томаш-Август Олізаровський (1811—1879)

Народився в селі Войславичах на Холмщині (тепер Люблінське воєводство Польської Народної Республіки) в польській дрібношляхетській сім'ї. Дитинство і юнацькі роки поета пройшли на Волні, навчався в Кременецькому ліцеї. Як активний учасник польського повстання 1830—1831 рр. Олізаровський змушений був покинути рідний край, деякий час перебував у Львові та в селах Львівщини, у 1836 р. потрапив до Англії і аж до смерті поневірявся за кордоном як політичний емігрант. У життєву мандрівку Олізаровський взяв незабутні враження від краси української землі, народної поезії. На основі українського фольклору створена краща частина літературного доробку поета — цілий ряд його романтичних балад і поем. Ім'я Олізаровського зробила популярним особливо опублікована в 1836 р. поема «Заверуха» (підзаголовок «українська повість»). У першому варіанті цього твору була вміщена «думка» козака (пісня, яку співає герой поеми), написана українською мовою. У другому, значно переробленому варіанті (1852) ця «думка» була знята.

Думка. Подаємо за першодруком (Tomasz Olszargowski, Poezye..., Kraków, 1836, стор. 31—32).

Антон Станіславський (1817—1883)

Народився на Київщині у небагатій польській шляхетській родині. Закінчив Київський університет. З 1842 р. працював у Казанському, а з 1857 р. у Харківському університетах. Відомий як професор

і автор ряду наукових праць з цивільного і державного російського права. Є відомості, що Станіславський поклав на музику вірш Гулака-Артемовського «Текала річка невеличка та й понялась морем» (Н. Петров, Очерки истории украинской литературы, XIX ст., К., 1884, стор. 59, 71).

Козак на чужині. Вірш стилізований на зразок народних пісень, написаний у 1837 р. під час навчання А. Станіславського у Київському університеті. Є згадки, що в той період Станіславський написав і ряд інших віршів українською мовою. Але поки що, за винятком названого, вони не відомі. Український текст вірша вперше надруковано у 1905 р. (М. П-ий, Об одной малорусской народной песне.— «Русский филологический вестник», т. 54, Варшава, 1905, стор. 394—399). До того вірш поширювався як пісня анонімно. Про поширення цього твору свідчить факт, що він у середині 40-х років був перекладений на польську мову і надрукований серед групи польських перекладів українських народних пісень у збірнику відомого польсько-білоруського поета і фольклориста Яна Чечота (1797—1847) „Piosenki wieśniacze z nad Niemna, Dniepra i Dniestra» (Вільно, 1845, № XXII). Про літературне походження цієї пісні вперше згадав на основі перекладу Чечота польський літературознавець Ян Прусіновський у статті «Ян Чечот» („Tygodnik Ilustrowany“, Варшава, 1860, № 23, стор. 193—194). Він вказав, що пісня створена десь коло 1836 р. студентом Київського університету, але не розкрив імені автора — подав лише його ініціал А. С. Прусіновському належить також версія, що начебто М. Максимович, познайомившись з цим твором, прийняв його за народну пісню і відніс її походження до найдавніших козацьких часів. Авторство Станіславського було розкрито в друку тільки в 1905 р. Подаємо за першодруком.

Януарій Позняк (1811—1883)

Народився на Сяноччині в небагатій шляхетській сім'ї. Після закінчення гімназії у Львові навчався на філософському та юридичному факультетах Львів-

ського університету. Згодом був дрібним урядовцем у різних містах Галичини. Під час навчання в університеті познайомився і заприятелював з молодими українськими літераторами з групи «Руська трійця», особливо в близьких стосунках був з І. Вагилевичем, який допомагав Позняку ближче пізнати українську культуру, навчав його «гражданки». Позняк писав також польські вірші, чимало з них тематично зв'язано з Україною. Українські вірші, як свідчать дати під ними, Позняк писав з юнацьких років до старості, вони зібрані і видані 1877 р. окремою збіркою („Pisny z dawnych lit“, [January] P[óźniak], Lwów, 1877). З цього видання передруковано тут «Піснь нарідну».

Генрик Яблонський (1828—1869)

Народився у с. Стрільчинці Брацлавського повіту на Поділлі у дрібномаєтній шляхетській сім'ї, навчався у Межибожі і Кам'янець-Подільській гімназії. Брав участь у революційних подіях у Галичині, виявив тут особливе зацікавлення до українського громадсько-політичного і культурного життя. З кінця 40-х років виступав на сторінках польської преси з публіцистичними статтями і віршами, які підписував псевдонімами «Вацлав Кміта», «Генрик з Бара», «Подоляк з-за кордону». У 1848 р. Г. Яблонський друкувався в українській газеті «Дневник Руський», деякі його агітаційні вірші українською мовою, зокрема «Думка в степах» і «Піснь о Вишньовськїм», були наприкінці 40-х років надруковані окремими листівками-прокламаціями.

Мученикам вольності з р. 1847. Вірш надрукований у газеті «Дневник руський» (Львів, 1848, № 4), підписаний латинськими ініціалами «Г. Я.» з приміткою від редакції, що вірш надіслано з російського Поділля. Під «Мучениками вольності з р. 1847» автор має на увазі кирило-мефодіївців. Це підтверджується і надрукованою в наступних номерах «Дневника руського» (№№ 6—7) статтею «Слово о Руси и еї становіщі політичскім», в якій говориться і про розправу царизму з Кирило-

Мєфодїївським товариством. Членів цього товариства автор називає «мучениками вольності». Згадується тут, зокрема, Шевченко, «...якого вважають сьогодні за мученика української вольності». М. Возняк вважає, що автором цієї статті є Г. Яблонський («Перший вірш на честь кирило-мєфодїївців і його автор», «Діло», Львів, 1934, № 72). Подаємо вірш за першодруком.

Богдан-Юзеф Залеський (1802—1886)

Народився в селі Богатирці Таращанського повіту на Київщині в сім'ї зубожілого шляхтича. Дитинство Богдана пройшло в рідному селі Медведівці поблизу Канєва та Малих Єрчиках Сквирського повіту. Навчався в Уманській василіянській школі та Варшавському університеті. Брав участь у польському повстанні 1830—1831 рр., після поразки якого емігрував за кордон. Перебував здебільшого у Франції, де й помер. Перші твори Залеського з'явилися друком у 1819 р. Особливої популярності набув Залеський у свій час переспівами і трансформаціями українських народних пісень та романтичними баладами і поемами на українські теми. Писав польськи, але збереглися також спроби його звертання до української мови. Своїх писань українською мовою Залеський ніколи не друкував, вони побачили світ аж у посмертному виданні його творів („Bohdana Zaleskiego dzieła pośmiertne“, Kraków, 1890, стор. 12—13).

Опубліковані українські рядки з рукописів Залеського справляють враження розрізнених фрагментів, випадкових уривків, проб пера тощо. Певну композиційну цілість становить хіба лише вірш, що починається рядками:

Мир широкий, і миряни
Предобрії люди.

В українських віршах Залеського особливо домінує мотив туги за Україною, вболівання над гірко прожитими роками на чужині. Це дає підставу вважати, що згадані українські рядки вийшли з-під пера

поета в еміграційні роки. Залеський явно стилізував свої українські писання під народні пісні, але це далеко не завжди вдавалося йому, особливо, коли він прагнув komponувати свої власні вирази, наприклад, «скамять зозулі», «сердечний застрій туги» тощо. Ще гірше мається справа з наголосами, римами. Все це, очевидно, наслідки слабкого володіння поетом українською мовою, його тривалої відірваності від українського мовного середовища. До того ж, немало явних помилок і мовних недоречностей внесено і тими, хто готував до друку ці фрагменти. Тут позначилося вже повне незнання української мови. Не маючи можливості звірити передруковані тут українські спроби Залеського з рукописами, подаємо їх за згаданим першодруком, виправляючи при цьому явні графічні і лексико-орфографічні перекручення. Щодо значення деяких моментів можна тільки здогадуватися: так у виразі «Марусі на твердії», очевидно, випало слово «груди». «Щобгду дідом на могилі» треба, мабуть, читати «Щоб где з дідом...» Що означає «думки від безлюді» — важко сказати.

Казімеж-Юзеф Туровський (1813—1874)

Польський фольклорист і поет. Народився в сім'ї наглядача державних лісів у Тарнові Сяноцького повіту, навчався в Перемишлі і Львові. У 1829 і 1831 роках вийшли збірки оригінальних польських віршів і перекладів Туровського, написаних в дусі псевдокласицизму. На початку 30-х років розвивається зацікавлення Туровського українським фольклором, зумовлене жвавими слов'янофільськими інтересами, впливом української стихії, яка оточувала його з дитинства, а також близькими особистими стосунками з молодими українськими культурними діячами в Галичині — Я. Головацьким, І. Вагилевичем, І. Бірецьким та ін. 1835 р. Туровський надрукував брошуру, присвячену розглядові народних пісень („Uwagi nad niektórymi pieśniami poetów ludu“), в якій особливо високо оцінив поетичну красу і багатство українських народних пісень. Туровський займався збиранням українського фольклору, виступав з його

публікаціями в пресі, декілька українських народних казок надрукував у польському перекладі. Цінною є збірка українських фольклорних матеріалів Туровського (колядок, щедрівок, весільних пісень, казок, прислів'їв і приказок), видана 1846 р. у Львові. Туровський належить також до активних захисників і популяризаторів прав і широких культурних можливостей української мови. «Недавно тому,— писав він у 1835 р.,— як, вивчаючи різні мови, на українську мову, а ще гірше, на нашу власну мову, ми не зважали, а український народ мали з погляду європейської цивілізації за ніщо,— ми грішили. Українці, як усі слов'яни, є від непам'ятних часів цивілізованим народом. Але їхній цивілізації задрімалося було, тепер вона прокинулася, протре очі і виб'є з голови сон» („Pisemka K. I. Turowskiego“, zes. I, Lwów, 1835, стор. 27). Туровський з захопленням говорить про свіжість і оригінальний слов'янський характер української мови: вона «...досі зберегла слов'янську чистоту, рум'ящі дівочтва не згасли на її лицях. На відміну від інших слов'ян, наші українці не прийняли чужого владу, свідком цьому історія і найва» (там же, стор. 28).

Переклад «Любушинного суду» постав у середині 30-х років — саме тоді, коли з «Краєдворського рукопису» перекладали М. Шашкевич і І. Вагилевич. Саме в цьому зв'язку переклад Туровського становить особливий історико-культурний інтерес. Переклад не був надрукований, його рукопис зберігся аж у 1919 р. (І. Брик, «Любушин суд» в українському народному музеї в Празі і побачив більш очевидним свідченням — сама українська мовінська перекладі Каз. Йос. Турівського з 1835 р., Записки НТШ, т. 128, Львів, 1919, стор. 121—133). Передруковуємо за цією публікацією.

Пані М...

Польський поет-романтик, автор ряду творів на українські теми Олександр Гроза (1807—1875) згадує, що під час подорожі на київські контракти у

1851 р. він познайомився в Бердичеві з однієї панею (називає її «Пані М...»), яка «неначе із вдячності до своєї няньки-українки, що вигодувала її своєю груддю, писала по-українськи». Гроза вказує, що в авторки вже набралось чимало українських віршів («гарний томик»), але друкувати їх вона не наважується, дозволяє лише читати в тісному колі приятелів і добрих знайомих. Тут же Гроза наводить вірш поетеси «Туга», висловлюючи надію, що це «осмілить скромну авторку до публікації її пісень і думок» (А. Groza, Mozaika kontraktowa, pamiętnik z roku 1851, Wilno, 1857, стор. 4—6). Криптонім «Пані М...» залишається нерозкритим. Вірш «Туга» подаємо за публікацією у названій книзі О. Грози.

Мечислав Романовський (1834—1863)

Автор кількох поетичних збірок, поем, драм і прозових творів, особливу популярність здобув своїми лірико-патріотичними віршами. Народився в селі Жукові на Покутті в дрібношляхетській сім'ї, шкільну освіту здобув у Коломиї, Станіславській гімназії та на юридичному факультеті Львівського університету. Деякий час працював у Науковому закладі ім. Оссолінських у Львові, брав участь у повстанні 1863 р., в одній із битв якого загинув. Твори Романовського друкувалися і передруковувалися в багатьох виданнях, життєво-творчому шляхові поета присвячений цілий ряд статей і розвідок, але тривалий час чомусь ніде не згадувалося, що він пробував своїх сил і в писанні українською мовою. Тільки зовсім недавно український письменник і літературознавець у Польщі Антін Середницький (виступає також під псевдонімом Антін Верба) повідомив, що серед рукописів Романовського зберігаються і вірші цього автора українською мовою, подав дві його українські поезії (Антін Верба, Мечислав Романовський, «Наша культура», Варшава, 1963, № 4, стор. 6—7). За цією публікацією передруковуємо вірш «Чом ти, соловію, рано не співаєш?».

Теофіл Ленартович (1822—1893)

Визначний польський поет. Народився у Варшаві в сім'ї мулярського майстра. Після закінчення початкової школи був декілька років практикантом у адвокатській канцелярії, згодом працював дрібним судовим урядовцем. У 1848 р. під загрозою арешту за політичну діяльність виїхав до Познані, далі — до Кракова, у 1850 р. його вислано прусським урядом за межі Польщі. З того часу аж до смерті Ленартович перебував в еміграції. Перші твори Ленартовича з'явилися друком у 1859 р., перша збірка вийшла в 1848 р. З того часу вийшло багато інших книг поета, найбільш відомі з них: «Ліронька» (1855), «Нова ліронька» (1872), «Надвіслянська луна» (1872). Ленартович приділив значну увагу польському селові, у його творчості велику роль відіграла польська народна поезія. В полі творчих зацікавлень поета була й українська народна пісенність, хоч він ніколи не був на Україні. Ряд творів Ленартовича генетично зв'язаний з українськими піснями, деякі з них є переспівами останніх. Вірш «Крім Герая» свідчить, що Ленартович пробував писати і по-українськи. Цей вірш вперше надрукований у двомовному (польсько-українському) журналі „Siolo“ («Село»), який видався у Львові (1866, т. 3, стор. 169—170). У редакційній примітці до публікації зазначалося: «Вміщаємо цей вірш автора „Ligienki“ з переконанням, що разом з нами читачі зрадіють цим зацікавленням Співця мовою братнього нам народу». Подаємо за першодруком.

Діонісій (Денис) Бонковський

Походив з дрібношляхетської польської сім'ї, у 50—70-х роках проживав на Поділлі, зокрема в Бердичеві. Тут Бонковський складав слова і музику своїх українських пісень. Нотної грамоти не знав, мелодії з голосу Бонковського записували його друзі і знайомі музиканти (Albert Sowiński, Słownik muzyków polskich dawnych i nowoczesnych, Paryż, 1874, стор. 13; Wielka encyklopedia ilustrowana, t. VII, Warszawa, 1892, стор. 212; S. Orgelbrand,

Encyklopedia powszechna, t. II, Warszawa, 1892, стор. 242; Пісні та романси українських поетів, т. 2, К., 1956, стор. 300).

Бонковський склав мелодії до кількох віршів Т. Шевченка, зокрема «Нащо мені чорні брови, нащо карі очі», його композиції друкувалися в Києві, Житомирі, Варшаві. Деякі українські вірші Бонковського покладені на музику іншими композиторами. Перекладав також на українську мову твори польських поетів-романтиків: поеми В. Поля «Пісня про нашу землю» і Т. Олізаровського «Заверуха». Автор праці «Евреи, поляки — племена немалорусского происхождения» відносять Бонковського до кращих і найпопулярніших авторів-поляків, що писали по-українськи («Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западнорусский край», т. VII, СПб, 1872, стор. 253, 257). Докладніших біографічних відомостей про Бонковського немає, невідомі також дати його народження і смерті. Першодруки його творів з'явилися окремими випусками без дат у музичному видавництві польського композитора Антона Коціпінського в Києві (50—60-ті роки) та в серії «Українська ліра» нотного видавництва кївського книгаря Леона Ідзиковського (70-ті роки).

Гандзя. Слова і мелодія Бонковського, музична обробка (гармонізація) А. Коціпінського. Подаємо за виданням Коціпінського.

Гнів Гандзі цяці-молодички. Слова і мелодія Бонковського, музична обробка Коціпінського. Подається за виданням Коціпінського.

Нема ж мені, чого треба. Подаємо за збірником «Руський співаник» (Львів, 1888), тут зазначено авторство тексту Бонковського і музики — польського композитора Модзелевського.

Козак Воля. Під заголовком «Козак український» текст пісні з нотами надрукований у серії «Українська ліра» Ідзиковського. Слова без музики вміщені також у спогадах польського публіциста Івановського (E. Heleniusz, Wspomnienia lat minionych, t. II, Kraków, 1876, стор. 670—671).

Передруковуємо за цим останнім виданням. Нудьга козака. Подаємо за публікацією

в серії «Українська ліра». Тут зазначено: «Слова і музика Бонковського».

Тропак. Передруковується за виданням у серії «Українська ліра». Зазначено: «Слова і музика Бонковського».

Каспер Ценглевич (1807—1886)

Народився в бідній шляхетській сім'ї в Городенці (тепер районний центр Івано-Франківської області). Навчався в Самбірській гімназії та Львівському університеті. Був учасником польського повстання 1830—1831 рр., згодом працював дрібним службовцем в Галичині. За організацію таємного товариства та антиурядову агітацію був ув'язнений і засуджений до 20-літньої каторги. Агітаційні вірші Ценглевича поширювалися в 30-х роках у численних списках. Вперше три його твори були надруковані у другому випуску польського еміграційного альманаху „Nowogocznik demokratyczny“ (Париж, 1843, стор. 298—304). Значну роботу в справі розшуку і публікації творів Ценглевича провів І. Франко.

Вірші «Загужім», «Косарі», вперше надруковані в альманасі „Nowogocznik demokratyczny“, передруковані в журналі І. Франка «Житє і слово» (Львів, 1894, т. I, стор. 393—395). Подаємо за першодруком.

Будь здорова. Опублікував І. Франко («Зоря», Львів, 1886, № 8, стор. 136). Передруковується за цією публікацією.

Орав мужик край дороги. Вперше надрукував з рукопису І. Франка («Зоря», Львів, 1884, № 5, стор. 37). Варіант. Подав В. Щурат («Надосвітку нової доби», Львів, 1919, стор. 127—128).

Антон Любович

Автор агітаційних віршів, які друкувалися в 40-х роках у львівській польській пресі та окремими листівками. У своїх творах закликав українських селян до боротьби разом з поляками проти австрійського поневолення. Біографічних відомостей про автора не-

має. На основі тематики творів та їх мови можна лише констатувати, що він походив з Галичини.

Байка Яструб і Курн. Надрукована окремою листівкою. Подаємо за цією публікацією, вона знаходиться у збірці політичних брошур і листівок з 1848 р., яка зберігається у Львівській бібліотеці АН УРСР під № И-29253/1—8.

Кароль Гейнч (Гінч, 1810—1860)

Походив із польської шляхетської родини, що віддавна замешкувала на Україні, — її ділчним маєтком було село Гінчівка на Київщині (зубожівши згодом, родина Гейнчів втратила його). Кароль народився в Житомирі, батько його був військовим лікарем. Син також здобув медичну освіту, працював у Житомирі аптекарем. Тут він був тісно пов'язаний з місцевим польським театром, для якого написав кілька п'єс, зокрема, надруковані в 1841 р. комедії „Młodzież tegoczesna“ і „Figle ulanów”.

Для цього ж театру була, очевидно, створена і українська п'єса (з написаними про-польськими ремарками) «Поворот запорожців з Трапезунда». Твір надрукований у Києві 1842 р., його титульний лист поданий по-польськи: „Komedio-opera historyczna we 2-ch aktach, na malorosyjskim języku, wierszem napisana przez Karola Heincza, pod tytułem Powrót zaporożców z Trebizundy. Kijów, w drukarni uniwersytetu S. Włodzimierza, 1842». На звороті титульного листа міститься санкція на друк київського цензурного комітету від 15 лютого 1842 р. за підписом цензора А. Федотова-Чеховського. Ця публікація належить до бібліотечних раритетів. Відомий примірник книжки знаходиться у фонді «Россика» Державної публічної бібліотеки ім. Салтикова-Щедріна в Ленінграді. Подаємо за рукописною копією з цього примірника, зробленою науковим працівником Полтавського літературно-меморіального музею І. П. Котляревського П. О. Лобасом. Заголовок і ремарки подаємо в українському перекладі. Складаємо на цьому місці подяку П. О. Лобасу за допомогу в

підготовці тексту п'єси для цього видання. До речі, у «Літературній Україні» (1970, 1 вересня) з'явилась цікава його стаття «Забутий драматург».

Спиридон Осташевський (1797—1875)

Народився в селі Антонівці Липовецького повіту на Київщині у польській шляхетській сім'ї. В Антонівці, а згодом у Мишарівці Гайсинського повіту на Поділлі пройшли дитячі і юнацькі роки Осташевського. Навчався у Вінницькій гімназії і Кременецькому ліцеї, після закінчення якого зайнявся господарюванням у родинному маєтку в Мишарівці. Як учасник повстання 1830—1831 рр. відбував ув'язнення, в другій половині 30-х років поселився в Авратині на Житомирщині. За участь у повстанні 1863 р. був засланий в Сибір. Повернувся із заслання у 1869 р., помер в с. Барушковцях на Житомирщині. Деякі українські казки Осташевського друкувалися спочатку в польських періодичних виданнях. Збірка «Півкопи казок. Написав Спиридон Осташевський для веселого мира» (Вільно, 1850) надрукована польським алфавітом (її 1910 р. перевидав у Львові В. Щурат українським алфавітом). Книга «Півсотні казок для веселих людей. Написав Спиридон Осташевський для веселих людей» (Київ, 1869) вийшла «гражданкою». Крім українських «казок», Осташевський надрукував ряд творів польською мовою, зокрема велику двотомну працю „Mіłośnik kopii” (1852), в якій узагальнив свій великий досвід вигодівлі коней, а також монографію в двох книгах — „Ojciec sóbkom” (1851—1852).

До вас, миряни! Передмова до книги «Півкопи казок...» Подаємо за першодруком. Снядецький — Ян Снядецький (1756—1830) — польський вчений і філософ-просвітителю.

Зміїв вал. Твір написаний на основі народних казок і легенд, пов'язаних з земляними валами на Київщині і Переяславщині, званними змієвими.

Біда. Подаємо за збіркою «Півкопи казок...». Дід і баба. Подаємо за збіркою «Півкопи

казок...». Францішек Ковальський (1799—1862) — польський поет-романтик, народився в с. Паволочі на Житомирщині, навчався у Вінницькій гімназії і Кременецькому ліцеї, деякий час учителював, а згодом був бібліотекарем у маєтку Потоцьких у Тульчині. Згадана Осташевським обробка української казки — це написана в 20-х роках балада Ковальського „Kiszka”.

Три брати. Підготовляючи збірку «Півсотні казок», Осташевський дещо переробив цей твір і дав йому назву «Залята королівна». Передрукованою за збіркою «Півкопи казок...».

Господиня. Подаємо за збіркою «Півкопи казок...».

У пир. Передруковується за збіркою «Півкопи казок...».

Пан староста Каньовський. За збіркою «Півкопи казок...».

Німецький капелюх. Обробка відомої у багатьох варіантах жартівливої української народної пісні про ляхка («Іхав ляхок із Варшави»). Осташевський змінив «ляшка» на «німця». Подаємо за збіркою «Півкопи казок...».

Чорт на караулі. Подаємо за збіркою «Півсотні казок...».

1888 р. вийшла у Львові книжка байок мови-домого польського автора Теофіля Осташевського, який часто любив виступати з різними повчаннями і моралізуваннями, адресованими трудовому народові, „Sto bajek jako dalszy ciąg „Moich dobrych chęci” napisal... T. Ostaszewski”. Разом з цією книжкою, але під окремою титульною сторінкою і з окремою підпискою була надрукована збірка байок українською мовою (польськ. алфавітом) Спиридона Осташевського «Сто байок, а в них найдете більше як сто правд, написав для руського мира Спиридон Осташевський». У передмові до книги Т. Осташевський вказує, що його родич С. Осташевський за рік до своєї смерті надіслав йому до Львова збірку своїх ще не друкованих «сто байок» з проханням видати їх латинськими літерами. Збірка має сто нумерованих коротеньких байок повчально-моралізаторського змі-

сту і нумеровану віршовану передмову «Премилі миряни». Літературна вартість цих творів дуже низька. Тут вибираємо і подаємо лише декілька байок: «Кабан і Мужик» (№ 2), «Тин коло садка» (№ 55), «Лев і Ослик» (№ 72), «Я і Ослик» (№ 73), «Сибірський Заець» (№ 88).

Павлин Свенціцький (1841—1876)

Народився в селі Варшиці Махновецького повіту на Київщині (тепер Калнінського району Вінницької області). Походив з дрібношляхетської польської родини. Після закінчення гімназії у Кам'янець-Подільському навчався в Київському університеті. Під час повстання 1863 р. виїхав до Австрії і поселився у Львові. Тут головним чином і розгорнулася літературна та громадська діяльність Свенціцького. Виступав під псевдонімами: Павло Свій, Данило Лозовський, Павлин Стахурський і ін. Крім оригінальних українських п'єс, переробок і перекладів для українського театру, Свенціцький перекладав також сонети Міцкевича, почав писати українською мовою повість «Колись було...» (перші розділи її друкувалися у львівському науково-літературному українському журналі «Нива» за 1865 р., повністю цей твір був виданий у тому ж році по-польськи під заголовком „Przed laty”. У журналі «Нива» за 1865 р. надруковані також два українські вірші Свенціцького: «На чужині» і «Ніч в Подоллі» (№ 2, стор. 24—25, підпис: Павло Свій). Подаємо один з них за цією публікацією.

Споминює смерть Тараса Шевченка. Цей вірш написано студентом П. Свенціцьким на перші роковини смерті поета. Подаємо його тут в уривках за матеріалами Київського цензурного комітету 1862 р. (журнал «Наше минуле», 1919, кн. 1—2, стор. 151—153). Як видно з поміток цензора О. Лазова, вірш мав обсяг 8 сторінок (листів). «По оборотам речі, по многим выражениям и по молитвенной форме некоторых обращений к покойному Шевченку,—писав цензор,—видно, что это стихотворение написано поляком. Имея в виду высказы-

ваемый в этом стихотворении ропот на настоящее положение Украины, частые намеки на какое-то ожидаемое улучшение этого положения и неприличное возвеличение Шевченка, как мученика и молитвенника за своих родичей, я считаю его подлежащим запрещению. О чем и представляю на усмотрение Цензурного комитета». Характерною є ще й така помітка Лазова: після слів «обнімаєм брата» він робить підтекстове посилання: «Намек на братство поляков с малороссами».

Байки. Для багатьох своїх байок Свенціцький використав сюжети і мотиви класичної байки. Особливо помітний вплив байок Лафонтена, Красіцького, Крилова, Яховича. Власних байкових сюжетів у Свенціцького порівняно небагато. Найцікавішою у його байках є літературна обробка. Перше видання байок Свенціцького з'явилося у Львові 1864 р. без підпису автора під назвою «Байки. Дарунок малим дітям». Друге перероблене і доповнене видання мало назву «Байки в науку молодим і старим зложив Павло Свій» (Львів, 1874). Байки Свенціцького часто включалися до українських шкільних читанок, у наш час вибір байок цього автора друкувався у збірниках «Поети пошевченківської доби» і «Українська дожовтнева байка» (К., «Радянський письменник», 1966). Передруковуємо за третім виданням (Львів, 1891) «Байки в науку молодим і старим зложив Павло Свій».

Лев Венгліньський

Походив з Галичини. Є згадки, що в одному з сіл над Дністром пройшла більша частина життя Венгліньського, але докладніших біографічних відомостей про нього поки що не вдалося розшукати. 1858 р. вийшла тритомна збірка українських віршів Венгліньського «Новії поезії малоруські, то єсть пісні, думи, думки, хори, танці, балади і т. п...». 1885 р. видані у Кракові під псевдонімом Лірник Наддністрянський дві його книги під назвою «Звуки од наших сел і нив» та збірка сатиричних оповідань «Гіркий сміх» (під псевдонімом Кость Правдолюбець).

У тому ж році вийшло в Кракові шість томів польських віршів Венглінського („Pieńia Godziemby”).

До коника. Вірш із книги «Новії поезії малорускїі...», т. II, стор. 33—34.

Біда з довгами. З книги «Звуки од наших сел і нив», т. II, стор. 17—18.

На новий рік. Із тої ж книги, стор. 51.

Пісня гуцулів. Переспів пісні „Czegwony piaszcz” з п'єси польського письменника Юзефа Коженевського (1797—1863) «Kagrassy górale».

Подаємо за книгою «Новії поезії...», т. III, стор. 7—8.

Коломийки. Із тієї ж книги, стор. 59—60.

Клятьба. З чеського фольклору. Подаємо за книгою «Звуки од наших сел і нив», т. I, стор. 108.

Коби то я була. З сербського фольклору. З тієї ж книги, стор. 112—113.

Михалко

Псевдонім польського українофіла Михайла Грек-Слугоцького (М. Возняк, Хто спричинив арештування Франка в 1877?, «Життя і знання», Львів, 1936). Змістом і формою українські вірші цього автора дуже нагадують українофільські писання польських поетів-романтиків.

Вміщені тут вірші подаємо за названою збіркою «Українки» (Львів, 1886). У підзаголовку вірша «Пісня» вказується: «Наспів як «Виколав я криниченку». При вірші «Горе» вказується, що він може співатися на мелодію пісні «Ой ти, дівчино зарученая». Біля вірша «Калина» зазначено: «З Лепартовича. Наспів як «Калина» по-польськи».

ЗМІСТ

Мовою українського народу. Р. Ф. Кирчів	3
ПОЕЗІЇ	
Томаш Падура	
Українки	
Лірник	43
Рухавка	
Піснь козацька	45
Лейстровий	47
Кošовий	49
Чорноморець	50
Чайка	52
Думи	
До земляків	53
Сірко	54
Барабаша	56
«Під Києвом у дуброві»	57
Ян Комарницький	
«Ой тепер, батьку Ревухо»	59
Пісня про Кармелюка	63
Григор Відорт	
Спів Ревуцький	65
Антон Шашкевич	
Над Ятраньом	67

Сльози	68
Чумак	69
Любов	71
Як чие щастя	71
Тоска	72
Чарівниченька	73
Горе в серці	74
Сор у хаті	74
Вспоминка	75
Думи	75
Минулось	76
Бурлака	77
Минувше	78
<i>Томаш-Август Олізаровський</i>	
Думка	80
<i>Антон Станіславський</i>	
Козак на чужині	82
<i>Януарій Позьняк</i>	
Піснь нарядная	84
<i>Генрик Яблонський</i>	
Мученикам вольності з р. 1847	86
<i>Богдан-Юзеф Залеський</i>	
Уривки	88
<i>Казімеж-Юзеф Туровський</i>	
Суд Любуші (переклад з чеської)	91
<i>Пані М...</i>	
Туга	96
<i>Мечислав Романовський</i>	
Чом ти, соловію, рано не співаєш	98

<i>Теофіль Ленартович</i>	
Крім Герай	99
<i>Діонісій Бонковський</i>	
Гандзя	101
Гнів Гандзі цяці-молодички	102
Нема ж мені, чого треба	103
Козак Воля	105
Нудьга козача	106
Тропак	108
<i>Каспер Ценглевич</i>	
Затужим	110
Косарі	113
Будь здорова!	114
Орав мужик край дороги	115
<i>Антон Любович</i>	
Байка Яструб і Курн	118
<i>Кароль Гейнч</i>	
Поворот запорожців з Трапезунда	121
<i>Спиридон Осташевський</i>	
До вас, миряни	174
Зміїв вал	176
Біда	182
Дід і баба	184
Три брати	187
Господиня	189
Упир	195
Пан староста Каньовський	198
Німецький капелюх	203
Чорт на караулі	205

Кабан і мужик	214
Тин коло садка	215
Лев і Ослюк	215
Я і Ослюк	216
Сибірський Заєць	216
<i>Павлин Свенціцький (Павло Свій)</i>	
Споминок смерті Тараса Шевченка	217
На чужині	220
Б а й к и	
Петрусь на лавці	221
Міхур	221
Шабля і Плуг	222
Паляниця	222
Шишка	222
Два коні	223
Одвіт	223
Бджола і Віл	224
Гриць	224
Курка і дороге каміння	225
Ріка і річки	225
Миш	225
Заєць	226
Орел і Павук	226
Віл і Муха	227
Скала і Капля води	227
Дід і Смерть	228
Птах, Щупак і Рак	228
Метелик і Гусениця	229
Наука	229
Кінець лінивого	229
Рівня	230
Лисиця й Виноград	231
Упрямство	231

Міст	232
Концерт	233
Заєць і Черепаха	234
Лисиця і Ворона з сиром	235
Віл і Жаба	235
На погляд	236
Коник і Комаха	236
Дзбанок молока	237
Рибалка і Плітка	238
Скарб	239
Батькова наука	240
Згода і незгода	241
Щастя без розуму	241
Хитрець	242
Лукавий	242
Караний нерозум	243
Муха і Муравель	243
Дурний розум	244
Гордня	244
Олень	245
Вчене Миша	245
Грішна забага	246
Мавпа	247
Сварка	247
Вовк і Пес	248
Не по силі дружба	249
Викрути	249
Штука на штуку	250
Сліпці і мотуз	251
Ослова пригода	252
На суд	252
Нерозумна дружба	254
Брехун	255

Вчений Ведмідь	256
Недогода	257
<i>Лев Венглі́нський</i>	
До коника	259
Біда з довгами	260
На новий рік	262
Пісня гуцулів (за Ю. Коженювським) .	262
Переспіви з фольклору	
З українського. Коломийки	264
З чеського. Клятьба	266
З сербського. Коби то я була	267
<i>Михалко</i>	
Пісня	268
Горе (пісня)	269
Калина	270
Примітки	271

Украинской музой вдохновенные
 (Польские поэты,
 которые писали
 на украинском языке)

Издательство «Радянський письменник». (На украинском языке).
 Редактор В. О. Підпалый. Художник К. К. Калугін. Художній редактор М. Й. Вуек. Технічний редактор Л. М. Бобир. Коректор Г. В. Плагинда. Здано на виробництво 12. II 1971 р. Підписано до друку 9. VI 1971 р. Формат 70×90^{1/32}. 9^{1/2} фіз. друк. арк. 11,12 умовн.-друк. арк. 10,99 обл.-вид. арк. БФ 25234. Тираж 3000. Зам. № 256. Ціна в оправі 55 коп. «Радянський письменник», Київ, бульвар Лесі Українки, 20. Друкофсетна фабрика «Атлас» Комітету по пресі при Раді Міністрів УРСР, Львів, Зелена, 20.

50

B

№ 12
№ 77
№ 0 55